

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra systematické teologie a filosofie

Mgr. Ing. Eva Šenková

**Základní příjem a jeho etické aspekty:
právo na existenci, nebo právo na
zahálku?**

Diplomová práce

Vedoucí práce: ThLic. Petr Štica, Th.D.

Praha 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Brandýse nad Labem dne 28. dubna 2020

Eva Šenková

Bibliografická citace

Základní příjem a jeho etické aspekty: právo na existenci, nebo právo na zahálku? [rukopis] : diplomová práce / Eva Šenková ; vedoucí práce: Petr Štica. -- Praha, 2020. -- 127 s.

Anotace

Základní příjem je koncept, který lze označit jako podnětný, odvážný a provokativní. Jedná se o příjem vyplácený vládou každému dospělému členovi společnosti pravidelně a bezpodmínečně ve stejné výši. Tento grant by tedy měl být poskytován bez ohledu na to, zda daná osoba je bohatá či chudá, žije sama či s někým, je ochotna pracovat či nikoli. Všem jeho příjemcům by měl zaručit dostatečné materiální zdroje pro zajištění vlastní existence. Uvedený koncept je navržen jako mechanismus distribuční spravedlnosti a jako nástroj k boji proti nezaměstnanosti bez zvyšování chudoby. Ekonomická nezávislost by měla každé osobě zajistit skutečnou svobodu – měla by člověku poskytnout příležitost dělat, cokoliv dělat chce, včetně trvalé zahálky. Zavedení základního příjmu by znamenalo proměnu hospodářského a společenského uspořádání, nikoliv pouze změnu sociálního zabezpečení. Cílem této práce je proto nalézt v argumentaci pozitiv a negativ základního příjmu eticky relevantní aspekty a poukázat na problémy, které z etického hlediska s konceptem základního příjmu souvisejí.

Klíčová slova

Základní příjem, etika, svoboda, spravedlnost, práce, volný čas

Abstract

The basic income concept is a bold, challenging, and provocative proposal. It is an income unconditionally paid by a government, at a uniform level and at regular intervals, to each adult member of society. The grant is paid irrespective of whether the person is rich or poor, lives alone or with others, is willing to work or not. It should guarantee that all recipients have sufficient material conditions for their existence. This scheme is proposed as a mechanism of distributive justice, and as a tool to combat unemployment without increasing poverty. The economic independence would secure real freedom for all – an opportunity to do what they might want to do, including the permanent idleness. Implementing the basic income is to change current economic and social realities, not only the welfare system. The aim of this diploma thesis is to find ethically relevant aspects in the argumentation of positives and negatives of a basic income and to point out problems that are related to the concept of a basic income in ethical terms.

Keywords

Basic income, ethics, freedom, justice, work, leisure

Počet znaků (včetně mezer): 210 604

Poděkování

Za cenné rady, kritické připomínky a pomoc při přípravě této diplomové práce děkuji panu ThLic. Petru Šticovi, Th.D., vedoucímu práce. Za podporu a porozumění v průběhu studia a psaní diplomové práce děkuji svému synovi Martinovi.

Obsah

Úvod.....	6
1. Koncept základního příjmu	9
1.1. Co je základní příjem	9
1.2. Zrod myšlenky základního příjmu	11
1.3. Ideje a utopie	17
1.4. Shrnutí kapitoly – hlavní etické aspekty a dilemata.....	20
2. Ekonomická dimenze základního příjmu	22
2.1. Role trhu a státu v ekonomice	22
2.2. Finanční zdroje státu pro výplatu základního příjmu.....	27
2.3. Výše základního příjmu	32
2.4. Ekonomický model s příliš mnoha neznámými proměnnými.....	34
2.5. Shrnutí kapitoly – hlavní etické aspekty a dilemata.....	37
3. Základní příjem a trh práce.....	39
3.1. Změny v nabídce práce	39
3.2. Změny v poptávce po práci	43
3.3. Člověk na trhu práce	47
3.4. Shrnutí kapitoly – hlavní etické aspekty a dilemata.....	50
4. Příjem za práci vs. příjem bez práce.....	53
4.1. Volný čas místo práce	53
4.2. Reciprocita a členství ve společenství.....	60
4.3. Černý pasažér a parazit	65
4.4. Shrnutí kapitoly – hlavní etické aspekty a dilemata.....	68
5. Základní příjem – věc politická	70
5.1. Dosavadní zkušenosti s konceptem základního příjmu	70
5.2. Zájem Evropanů o základní příjem	76
5.3. Základní příjem jako veřejný zájem.....	83
5.4. Shrnutí kapitoly – hlavní etické aspekty a dilemata.....	86
6. Pro a proti – dvě strany mince	88
6.1. Svoboda a spravedlnost.....	88
6.2. Dobro a uznání společnosti	96
6.3. Člověk a jeho příběh	100
Závěr	109
Seznam tabulek	113
Seznam grafů	114
Seznam příloh	115
Seznam zkratk	116
Seznam literatury a zdrojů	117
Přílohy.....	125

Úvod

Dějiny byly poháněny touhou vyhnout se práci a zároveň neumřít hlady. A nyní jsme došli do bodu, kdy je to možné. Alespoň to plyne z tezí Philippa Van Parijse, zastávce konceptu základního příjmu, a jeho následovníků.

Myšlenka zavedení základního příjmu není nijak nová, nicméně ve srovnání s vyspělými zeměmi na západ od České republiky se do povědomí zdejší veřejnosti dostává spíše pozvolna. Narozdíl od sociálních dávek a podpor by měla být tato vládou financovaná pravidelná výplata poskytována všem dospělým členům společnosti, ať už pracují, pracovat nemohou nebo nechtějí, a také bez ohledu na výši jejich majetku, počet členů domácnosti, místo bydliště a jakékoli jiné okolnosti. Už tato základní definice může vyvolávat u někoho nadšení, u jiného nelibost, a to například v závislosti na sociální situaci, na hodnotové orientaci či vnímavosti k probíhajícím celospolečenským změnám u každého z nich.

Případná implementace základního příjmu by zasáhla do mnoha oblastí života člověka i společnosti. Měnit sociální svět však není triviální a bez hodnotového ukotvení se nelze obejít. Přitom je třeba počítat nejen s dopady, na které takové opatření cílí, ale i s řadou nezamýšlených, mnohdy nežádoucích vedlejších efektů. Je proto na místě otázka, zda základní příjem je eticky odpovědným řešením při hledání spravedlivého uspořádání společenských institucí.

Cílem této diplomové práce je rozšíření poznání o etické dimenzi konceptu základního příjmu, a to jak pohledem na jeho praktickou aplikovatelnost, tak pohledem na jeho ideové základy. Provedená analýza odborného textu se tedy zaměřuje na historicko-politický vývoj, sociální a ekonomické souvislosti, zachycení perspektivy křesťanské sociální etiky a na filozofické odůvodnění navrhovaného společenského uspořádání, založeného na výplatě základního příjmu. Předložené zpracování tématu je specifické tím, že problematika základního příjmu je pojímána z různých stránek, i v jejich vzájemných vztazích, a tak je postupně skládán komplexní etický obraz tohoto konceptu.

Diplomová práce sestává ze šesti kapitol, z nichž každá se orientuje na specifickou oblast s přímým vztahem ke konceptu základního příjmu, a to se záměrem zachytit a rozvinout etické aspekty a dilemata, která pro danou oblast vyplývají.

V první kapitole jsou definovány parametry platby, označované jako základní příjem, a základní deklarované argumenty pro a proti implementaci tohoto nástroje. Ačkoliv by se mohlo zdát, že idea základního příjmu je výsledkem evolučního vývoje sociálního

státu, jeho ideové základy byly položeny na konci 18. století v období Velké francouzské revoluce a závažných společenských změn. Návrat k těmto ideovým základům je důležitý pro pochopení toho, proč zastánci základního příjmu pohlíží na soudobou společnost z perspektivy feudálního uspořádání a v čem může být tento přístup limitující až utopický.

Výplata základního příjmu by měla probíhat formou redistribuce finančních prostředků mezi různými skupinami obyvatel, a proto se druhá kapitola této práce věnuje nejprve okolnostem nárůstu veřejných výdajů v soudobé tržní ekonomice. Při přijímání významných opatření, jakým je bezpochyby také základní příjem, je nutné důkladně zvažovat dopady a účinky jak na jednotlivce a společnost, tak na stabilitu a udržitelnost veřejných financí. Ekonomie přitom zřídka poskytuje jednoznačná a široce sdílená stanoviska ve vztahu k hospodářské a sociální politice státu, a proto jsou rozhodnutí o fungování veřejného sektoru odrazem proměnlivého politického a společenského prostředí a plodem veřejné debaty. Zastánci základního příjmu usilují o výplaty v jednotné výši, kterou však konkrétně nespecifikují, a svůj koncept opírají primárně o financování z daní z příjmu a tím se dotýkají rozhodování tržních subjektů.

Tato perspektiva je dále rozpracována v kapitole třetí, která se zaměřuje na možné dopady zavedení základního příjmu na trh práce. Naznačené zvýšení daně z příjmu v kombinaci s vyplácením subvence v podobě základního příjmu může ovlivnit zejména rozhodování jednotlivců o tom, nakolik a zda vůbec vykonávat placenou práci. Současně je třeba brát v úvahu dynamický technický pokrok, který vyvolává strukturální změny hospodářství, jež mohou eskalovat v masovou nezaměstnanost, chudobu a sociální vyloučení, a tedy nedůstojný život pro mnohé obyvatele.

Zavedení základního příjmu může vyvolat také významný posun ve společenských vztazích, na něž se zaměřuje čtvrtá kapitola. V souvislosti s osvobozením od práce pro zajištění obživy vyvstává otázka kvality života s větším rozsahem mimopracovního, resp. volného času, ale i (ne)využití možností lidského potenciálu. Základní příjem snižuje význam principu reciprocity, jenž hraje v mezilidských vztazích důležitou roli, a naopak navozuje větší příležitost pro černé pasažéry, kteří využívají benefity poskytované z veřejných zdrojů a výhody z členství ve společenství, aniž by se podíleli na jejich vytváření.

Kapitola pátá dává nahlédnout na zkušenosti získané na základě experimentu ve Finsku, který probíhal v letech 2017-2018, a na výsledky iniciativy evropských občanů, usilujících o nastolení agendy základního příjmu na půdě institucí Evropské unie. Protože

idea základního příjmu se dostává do povědomí široké veřejnosti, jsou rovněž v rámci průzkumů zjišťovány a zkoumány postoje obyvatel k tomuto konceptu. Ani v demokratické zemi však nelze veřejně politická opatření opírat pouze o tužby většiny lidí, nýbrž o důkladnou analýzu veřejných zájmů, která nevyhnutelně zahrnuje také etickou perspektivu. Do závěrečného oddílu každé z prvních pěti kapitol je vložen krátký souhrn hlavních etických aspektů a dilemat pro danou část práce.

Šestá kapitola je pak věnována kritické diskusi ideových východisek zastánců základního příjmu, kteří tento koncept odůvodňují zejména principy spravedlnosti a obranou svobody jedince, donuceného k práci pro zajištění prostředků na živobytí. Tento člověk je přitom pojímán jako separovaný jednotlivec, který klade důraz na vlastnictví sebe sama. Uznáním rovnosti lidí je garantována možnost realizace různorodých životních plánů bez nároku na uplatňování perfekcionistačtích kritérií a vynucování závazků v zájmu dobra jakéhokoli jiného člověka či společenství jako celku. Tato poslední kapitola je zároveň syntézou stěžejních etických otázek, které byly v předchozích částech práce postřehnuty, a soustředí hlavní etické impulsy pro zamyšlení nad konceptem základního příjmu. Etická hlediska jsou zde dána do kontextu s ideovými východisky zastánců základního příjmu a jsou reflektována ve světle přístupů soudobé sociální a politické filozofie a sociální nauky církve k problematice spravedlivého uspořádání společnosti.

1. Koncept základního příjmu

Základní příjem má ideové kořeny v období přelomových společenských změn euro-americké civilizace. Koncept je přitom prezentován jako nástroj, který by měl nikoli doplnit, ale spíše nahradit současný sociální systém. Je proto třeba zamyšlení nad okolnostmi zrodu této myšlenky, jejím rozvíjením a vazbě k soudobé společnosti.

1.1. Co je základní příjem

Philippe Van Parijs, který je s prosazováním ideje základního příjmu nejčastěji spojován,¹ jej definuje jako:

příjem vyplácený vládou ve stejné výši a v pravidelných intervalech každému dospělému členovi společnosti. Grant je vyplácen a jeho výše je stejná bez ohledu na to, zda daná osoba je bohatá či chudá, žije sama či s někým, je ochotna pracovat či nikoli. Ve většině verzí tohoto návrhu, a také v mé, je tento grant poskytován nejen občanům, ale i všem osobám žijícím trvale na daném území.²

Daniel Raventós, jeden z Van Parijsových následovníků, pak upřesňuje některé parametry této definice. Základní příjem nemusí být vyplácen pouze na úrovni národního státu, ale i vyšší politicko-právní institucí (například Evropskou unií), nebo naopak subjekty nižšími. V různých modelech existují odchylky v nastavení výše základního příjmu či věku příjemce (vyšší či nižší částka podle věku příjemce, zahrnutí nezletilých apod.), vždy se však jedná o částku vyplácenou jednotlivci (nikoliv rodině či domácnosti), a to univerzálně (nikoliv pouze při dosažení určité úrovně chudoby). Koncept tedy neupřednostňuje žádnou určitou formu soužití, ani formu práce (placené zaměstnání, domácí práce, dobrovolnická práce apod.) a pojímá základní příjem jako občanské právo, které není dodatečně jakkoliv podmiňováno.³

Takto pojímaný příjem je označován za základní z toho důvodu, že s ním může každá osoba bez jakýchkoli pochyb počítat a že se jedná pouze o materiální základ, jenž může být doplněn dalšími příjmy, které ve formě peněžní hotovosti či naturálií plynou z výkonu

¹ Raventós například uvádí, že Van Parijs „se v naší době jako filozof i jako politický aktivista bezpochyby nejvíce zasadil o znovunastolení a argumentačně podložené obhajování i propagaci konceptu občanského, nepodmíněného a univerzálního základního příjmu.“ RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*. Praha: Rubato, 2015, s. 13.

² VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofía, 2007, s. 31-53; zde s. 34.

³ Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 28-29.

práce, z podnikání, ze spoření či od státu.⁴ To, že se jedná o příjem základní, tedy nesouvisí primárně s tím, že by tento příjem měl sloužit k uspokojení základních potřeb lidí na úrovni hmotného minima, protože základní příjem může být vyplácen nad i pod touto hranicí. Ve smyslu výše uvedených charakteristik bude dále používán termín základní příjem v této diplomové práci.

Byť podrobná argumentace zastánců základního příjmu bude představena v následujících kapitolách, na úvod je vhodné zmínit alespoň základní motiv hlavního propagátora, který za prosazováním tohoto konceptu stojí. Pro Van Parijse je klíčovou hodnotou svoboda, avšak zatímco formální svoboda vyžaduje pouze zajištění bezpečí a respektování vlastnictví sebe sama, reálná svoboda vyžaduje rovněž možnost realizace příležitostí.⁵ Souhrnně tedy Van Parijs formuluje tři podmínky, které musí být naplněny pro vytvoření svobodné společnosti: (1) je zajištěna struktura práv, (2) každá osoba vlastní sama sebe (svobodně se o sobě rozhoduje), (3) každá osoba má nejvyšší možnou příležitost dělat, cokoli dělat chce. Reálné svobody je pak možné dosáhnout, pokud osoba s nejmenšími příležitostmi má takové příležitosti, které nejsou menší než ty, jež má osoba s nejmenšími příležitostmi v rámci jakéhokoli jiného možného uspořádání.⁶

Van Parijs tedy nespojuje základní příjem s pouhou redistribucí příjmů:

Jde o moc rozhodnout se, jaký život chce člověk žít. Jde o moc říct ne příkazům šéfa, úředníka nebo manžela/manželky. A jde o moc říct ano činnostem, které jsou špatně placené či zcela neplacené, ale přesto jsou pro někoho atraktivní samy o sobě či proto, že mohou poskytnout zaškolení a získání kontaktů.⁷

Zavedením základního příjmu je každému jedinci umožněno, aby mohl co nejsvobodněji jednat – získává tak nejen práva, ale i prostředky k jejich naplnění.

Výhody základního příjmu spatřují jeho obhájci například v tom, že destigmatizuje příjemce podmíněných sociálních dávek, poskytuje větší svobodu nejen při výběru zaměstnání, ale i druhu práce (placené, domácí, dobrovolnické), zabraňuje pasti chudoby, oslabuje dominanci zaměstnavatele, vede ke zlepšení pracovních podmínek a k eliminaci špatně placených pracovních míst, vyvolává růst mezd za neatraktivní práci a pokles

⁴ Srov. VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 34.

⁵ Srov. HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. O egalitárním libertarianismu. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofia, 2007, s. 9-30; zde s. 13-14.

⁶ Srov. VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 25.

⁷ VAN PARIJS, Philippe. The universal basic income: Why utopian thinking matters, and how sociologists can contribute to it. *Politics & Society*. 2013, roč. 41, č. 2, s. 171–182; zde s. 174; překlad autorka.

mezd za práci, která přináší uspokojení sama o sobě, a rovněž podporuje inovace a podnikání, protože lidé nejsou na úspěchu svého záměru tak závislí.⁸ Základní příjem také považují za řešení problémů s nezaměstnaností,⁹ a to i v souvislosti s progresivním rozvojem technologií, které usnadňují či nahrazují lidskou práci. Zastánci základního příjmu se samozřejmě setkávají také s nejrůznějšími námitkami, například že základní příjem podněcuje společenský parazitismus, vzhledem k nákladnosti je nerealizovatelný, povede k nárůstu přistěhovalců z chudých zemí a vyvolá ve společnosti nepředvídatelné důsledky.¹⁰

1.2. Zrod myšlenky základního příjmu

Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948 v článku 25 uvádí: „*Každý má právo na takovou životní úroveň, která by byla s to zajistit jeho zdraví a blahobyt i zdraví a blahobyt jeho rodiny, počítajíc v to zejména výživu, šatstvo, byt a lékařskou péči, jakož i nezbytná sociální opatření.*“¹¹ Sama deklarace je považována za milník v historii lidských práv a v jejím obsahu je pak možné spatřovat náznaky univerzálního a ničím nepodmíněného příjmu pro zajištění blahobytu lidí, jak proklamují někteří zastánci tohoto konceptu.¹²

Vznik deklarace se časově prolíná s položením základů moderní sociální politiky, i když myšlenka vzájemné pomoci a ochrany jednotlivce před nepříznivými životními situacemi byla uplatňována již dříve: na chudinské zákony a podpory z období industrializace navázaly snahy o vytvoření pojišťovacích schémat a nezbytnost systematických státních intervencí v sociální oblasti pak potvrdila světová hospodářská krize ve 30. letech 20. století.¹³ Zmíněná deklarace je však nezávazná a Organizace spojených národů na ni navázala dalším dokumentem, kterým je Mezinárodní pakt

⁸ Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 40-42.

⁹ Srov. VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 42-46; RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 18.

¹⁰ Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 188-189.

¹¹ UNITED NATIONS. *Všeobecná deklarace lidských práv* [online]. [cit. 2019-06-25]. Dostupné z: https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/12/UDHR_2015_11x11_CZ2.pdf, s. 52.

¹² Srov. BREGMAN, Rutger. *Utopie pro realisty: nepodmíněný příjem, otevřené hranice, 15 hodin práce týdně*. Praha: Knižní klub (Universum), 2017, s. 31; HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. O egalitárním libertarianismu, s. 29.

¹³ Srov. FABIANKOVÁ, Klára. Vývoj švédského sociálního státu po 2. světové válce. In: STELLNER, František. *Hospodářské dějiny novověku*. Praha: Setoutbooks.cz, 2012, s. 140-160; zde s. 141.

o hospodářských, sociálních a kulturních právech.¹⁴ Tento dokument byl přijat Valným shromážděním Organizace spojených národů v roce 1966 a sociální práva již závazně ukotvuje: smluvní strany (státy) se v něm hlásí k úsilí na zlepšování životních podmínek každého jednotlivce.

Bez ohledu na nezávaznost Všeobecné deklarace lidských práv začala většina evropských zemí po 2. světové válce, kdy byla průmyslová společnost na vrcholu, budovat moderní systém klíčových veřejných služeb pro zajištění zdravotní péče, vzdělávání a sociálního zabezpečení obyvatel, který je dosud využíván. Rozsahem a formou těchto služeb se země navzájem liší, avšak obecně mezi nimi panuje shoda, že úlohou státu je dbát na zlepšování životních podmínek obyvatelstva. Jedná se o koncept tzv. sociálního státu, který lze definovat jako „*stát, v němž se v zákonech, ve vědomí a postojích lidí, v aktivitách institucí a v praktické politice prosazuje myšlenka, že sociální podmínky, v nichž lidé žijí, nejsou jen věcí jedinců či rodin, nýbrž i věcí veřejnou.*“¹⁵ Pro každého z občanů sociálního státu je pak připravena záchranná síť, která poskytuje alespoň určité uznané minimum podpory a pomoci v různých událostech či fázích životní trajektorie, jež jednotlivce či jeho rodinu aktuálně či potenciálně ohrožují.

Významný přínos k myšlence sociálního státu je připisován Williamu Beveridgeovi, který v rámci britské sociální reformy v době 2. světové války plánoval útok na tzv. pět obrovských zel:

na hmotnou Nouzi, které se [plán reformy] přímo dotýká, na Nemoci, které často tuto Nouzi způsobují a přinášejí mnohé další potíže, na Nevědomost, kterou si žádná demokracie mezi svými občany nemůže dovolit, na Špinu s bídou, která vzniká náhodným rozdělením průmyslu a obyvatelstva, a na Zahálku, která ničí bohatství a kazí lidi bez ohledu na to, zda jsou v době nečinnosti dobře živeni či nikoliv.¹⁶

Prakticky to znamenalo, že by sociální politika státu měla garantovat základní životní standard, univerzální systém zdravotní péče, dostupnost vzdělávání, dostupnost bydlení a politiku zaměstnanosti.

¹⁴ Srov. Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. In: *Informační centrum OSN v Praze* [online]. [cit. 2019-12-27]. Dostupné z: <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/mezinarodni-pakt-o-hospodarskych-socialnich-a-kulturnich-pravech.pdf>.

¹⁵ POTUČEK, Martin. *Veřejná politika*. Praha: C.H. Beck, 2016, s. 23.

¹⁶ BEVERIDGE, William. *Social Insurance and Allied Services* [online]. London: H. M. Stationery Office, 1942, s. 170 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z:

<https://ia801604.us.archive.org/2/items/in.ernet.dli.2015.275849/2015.275849.The-Beveridge.pdf>;
překlad autorka.

Beveridgeův koncept ‚welfare state‘ se opíral o vysokou produktivitu a hospodářský růst při plné zaměstnanosti.¹⁷ V souvislosti s ropnou krizí v 70. letech 20. století však došlo k zastavení ekonomického růstu a k návratu vysoké nezaměstnanosti, což vedlo k prosazování nových koncepcí sociálního státu. Model ‚workfare state‘ Josepha A. Schumpetera kladl důraz na rozdělení odpovědnosti mezi stát a obyvatelstvo – určitá míra nezaměstnanosti je akceptovatelná k posílení konkurence a umožnění rychlejšího návratu na trh práce; důležitou roli mají v tomto přístupu investice do lidského kapitálu a aktivní participace jednotlivců při změně vlastní sociální situace.¹⁸

Většina evropských zemí v rámci své sociální politiky zavedla rovněž určité schéma minimálního zaručeného příjmu. Jak ale namítá Van Parijs, tato forma zaručeného příjmu bývá podmíněna v několika ohledech: (1) Aby měl příjemce nárok na dávku, musí být – pokud nepracuje, ačkoliv je práce schopný – ochoten přijmout vhodné pracovní místo nebo podstoupit školení, pokud dostane nabídku. (2) Příjemce musí podstoupit testování svých prostředků – nárok na výplatu dávky je odůvodněn tím, že příjemce nemá přístup k dostatečnému příjmu z jiných zdrojů. (3) Nárok na dávku a výše dávky závisí na příjmové situaci celé domácnosti, ve které žije posuzovaná osoba. (4) Nárok na dávku a výše dávky závisí na místě bydliště posuzované osoby (velkoměsto, malé město či venkov).¹⁹

Mohlo by se tedy zdát, že idea základního příjmu vznikla v souvislosti s postupným uznáváním stále širšího spektra sociálních práv a s rozvojem moderního sociálního státu či jeho reformou. Stoupenci základního příjmu však odkazují na hlavní ideové zdroje tohoto konceptu poměrně hluboko do historie, a to o více než 200 let zpátky, k období Velké francouzské revoluce a radikální ekonomické a společenské proměny.

Thomas Paine, britský občan, který se aktivně účastnil americké revoluce a jehož pamflet *Common Sense* zřejmě poskytl inspiraci k Prohlášení nezávislosti Spojených států v roce 1776, když se dokument odvolával na nezcizitelná lidská práva na život,

¹⁷ Plná zaměstnanost je makroekonomický pojem, který neoznačuje stav, kdy neexistuje žádná nezaměstnanost a každá práceschopná osoba má zaměstnání na plný úvazek v průběhu celého produktivního věku. Je to stav, kdy nezaměstnanost jedince je redukována na krátké intervaly, například jako důsledek existující frikční či strukturální nezaměstnanosti, a v nedlouhém časovém horizontu je pro každého možný návrat mezi zaměstnané. Při plné zaměstnanosti je skutečný produkt ekonomiky na své potenciální úrovni.

¹⁸ Srov. FABIANKOVÁ, Klára. Vývoj švédského sociálního státu po 2. světové válce, s. 142-143.

¹⁹ Srov. VAN PARIJS, Philippe. *Real freedom for all: what (if anything) can justify capitalism?*. Oxford: Clarendon Press, 1995, s. 35.

svobodu a dosažení štěstí,²⁰ se s nemenším zápalem účastnil také dobývání Bastily při Velké francouzské revoluci v roce 1789. Tento osvícenský intelektuál pak na konci 18. století upozornil pamfletem *Agrarian Justice* na to, že země ve svém přirozeném stavu byla a měla nadále být společným majetkem lidstva a každý člověk by se tak narodil do stavu vlastnictví, takže by byl společným majitelem půdy a produktů přírody. Paine znal velmi dobře Starý i Nový zákon a ve svých dílech využíval autority Písma, neboť si byl vědom, že bible je jediná kniha, kterou mnozí z jeho publika četli.²¹ A nejinak je tomu i ve zmíněném pamfletu, kde se odvolával na přirozený stav, který je dílem a záměrem Stvořitele. Paine uvedl, že většina lidí je poškozena z důvodu soukromého vlastnictví půdy a tato ztráta by měla být lidem kompenzována. Obděláváním půdy člověk významně přispěl ke zdokonalení přírody, nicméně došlo také k enormnímu nárůstu hodnoty půdy a monopolizaci jejího vlastnictví.

Více než polovina obyvatel každého národa byla připravena o své přirozené dědictví, aniž by jim bylo za tuto ztrátu poskytnuto odškodnění, jak se mělo stát, a tím došlo k vytvoření určitého druhu chudoby a bídy, který dříve neexistoval. [...] Na obhajobu takto vyvlastněných se domáhám jejich práva, a nikoliv milodaru.²²

Paine proto navrhl vytvořit národní fond, ze kterého by byl každé dospělé osobě bez ohledu na výši majetku vyplácen určitý peněžní obnos jako částečná kompenzace za ztrátu svého přirozeného dědictví v důsledku zavedení soukromého vlastnictví půdy.²³

Proč se však vůbec otázkou pozemkového vlastnictví zabýval? Ačkoliv na konci 18. století nebyly dostupné národní statistiky či vědecké analýzy o příjmech a majetku obyvatelstva, lidé kolem sebe viděli konkrétní a živou realitu nerovnosti, vnímali svoje životní podmínky, mocenské vztahy ve společnosti a utvářeli si úsudek o tom, co je spravedlivé a co ne. Z děl Jane Austenové, Honoré de Balzaca a dalších romanopisců je možné dodnes poznávat svědectví o rozložení majetku ve Velké Británii a ve Francii na konci 18. a v 1. polovině 19. století a dopadech tohoto stavu na životy jednotlivců. Jakkoliv je otázka rozdělení bohatství politická, vždy má výsostně subjektivní a psychologickou dimenzi a konflikty s ní spojené nedokáže věda samotná uspokojivě

²⁰ Srov. HITCHENS, Christopher. *Thomas Paine a jeho Práva člověka: biografie*. Praha: Beta, 2007, s 14.

²¹ Srov. Tamtéž, s 168.

²² PAINE, Thomas. *Agrarian Justice* [online]. Thomas Paine National Historical Association [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: <https://www.thomaspaine.org/major-works/agrarian-justice.html>; překlad autorka.

²³ Srov. Tamtéž.

vyřešit.²⁴ Kromě románové literatury je však dostupná například studie Arthura Younga. Jeho obsáhlé zápisky, které publikoval v díle *Cesty ve Francii v letech 1787, 1788, 1789*, jsou svědectvím o bídě francouzského venkova a ovlivnily i významného anglického ekonoma Thomase Malthuse.²⁵

Na přelomu 18. a 19. století se právě otázka rozdělení bohatství začínala dostávat do centra zájmu klasické politické ekonomie (zejména ve Velké Británii). Docházelo k vysokému, do té doby nepoznanému demografickému růstu, hromadnému opouštění venkova a průmyslové revoluci. V rámci boje proti chudobě a nerovnostem ve společnosti začaly od tohoto období padat různé návrhy opatření, které se konceptu základního příjmu více či méně přibližují.

Podobně jako Paine, také Thomas Spence se zaměřil na nespravedlnost plynoucí ze soukromého vlastnictví půdy. Spence však nesouhlasil s Painovým řešením – vedlo by totiž k tomu, že masy lidí by nadále zůstaly v chudobě či žebrotě, neschopné nakupovat bezpočet užitečného i luxusního zboží. Navrhoval proto vlastní schéma, které se opíralo o rozdělování finančních prostředků na velkorysejší úrovni pro pohodlné živobytí. Odstraněním chudoby by se posílila celková úroveň ekonomické aktivity, neboť peníze z nájemného by se dostaly do oběhu a lidé by je využívali k zajištění nezbytných životních potřeb i přepychu. Zatímco Paine se zaměřil pouze na hodnotu půdy v neupraveném stavu, Spence vzal v úvahu všechny nemovitosti a další vylepšení pozemků. Spence v konstrukci svého štědrého opatření vycházel z poznatku, že hromadění majetku nad rámec toho, co vyprodukuje lidské ruce, je možné jen v rámci společnosti, a každý jedinec pak na principu spravedlnosti a vděčnosti vrací část této akumulace do společnosti, k níž náleží.²⁶

Charles Fourier označil chudobu (nikoliv nerovnost) za zásadní příčinu společenského nepokoje a jeho raná idea vymýcení chudoby spočívala na dostatečně vysokých mzdách a minimu pro ty, kteří nemohou pracovat. Toto minimum později stavěl na třech zásadách: (1) je poskytováno chudým, (2) je poskytováno ve formě naturálních statků (jídlo, ošacení, přístřeší), (3) od příjemců není požadována práce.²⁷ Fourier argumentoval

²⁴ Srov. PIKETTY, Thomas. *Kapitál v 21. století*. Praha: Knižní klub, 2015, s. 20.

²⁵ Srov. Tamtéž, s. 21-22.

²⁶ Srov. VAN PARIJS, Philippe – VANDERBORGHT, Yannick. *Basic income: a radical proposal for a free society and a sane economy*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2017, s. 72-73.

²⁷ Srov. CUNLIFFE, John – ERREYGERS, Guido. The enigmatic legacy of Charles Fourier: Joseph Charlier and basic income. *History of Political Economy*. 2001, roč. 33, č. 3, s. 459-484, zde s. 461-462.

podobně jako Paine přechodem k civilizované společnosti. Jestliže tedy byli lidé zbaveni svých přirozených práv obstarat si vlastní živobytí (například lovem a sběrem), měla by se podle něj společnost alespoň ujistit, že její nejzranitelnější členové nebudou hladovět k smrti. Fourier přesto konstatoval, že pokud by takové minimum bylo garantováno, přineslo by to jako důsledek rozšířenou zahálku, neboť jednotlivcům by to poskytlo alternativu k vykonávání ‚odporné‘ práce pro zajištění obživy.²⁸

Na Fourierovu myšlenku navázal Victor Considerant, který kladl důraz na to, že poskytování životního minima může být realizováno pouze pod podmínkou atraktivní práce. Řešení této situace spatřoval v přiznání práva na práci, kdy by stát působil jako zaměstnavatel poslední instance, který by zaručoval nejen práci, ale také minimální mzdu.²⁹ Tento návrh byl opět založen na ‚kompenzační strategii‘ v souvislosti s koncentrací soukromého vlastnictví půdy, avšak v podmínkách průmyslové společnosti. Došlo tak k posunu od práva na obživu k právu na rovnost příležitostí obstarat si obživu prostřednictvím práce.³⁰

Rovněž Joseph Charlier se věnoval otázce zlepšení podmínek vyděděných tříd a vrátil problém na úroveň materiálních, nikoliv politických práv. V dalším významném revolučním roce 1848 totiž navrhl tzv. teritoriální dividendu na principu vzájemné kompenzace mezi menšinou současných vlastníků půdy a většinou tvořenou bezzemky, jejímž zprostředkovatelem by byl stát. Charlier svůj návrh řadu let (až do své smrti) propracovával a provedl rovněž výpočty, aby ověřil jeho finanční aspekty. Výplata teritoriální dividendy měla být financována z čistých příjmů z pronájmu státu, jediného vlastníka půdy. Vlastníkům půdy by byla částečně kompenzována ztráta související s odejmutím půdy ve prospěch státu, resp. kolektivu, a lidé bez půdy by trvale dostávali odškodnění prostřednictvím vypláceného zaručeného minima.³¹ Výše dividendy by podle jeho předpokladu byla dostatečně vysoká na to, aby „*stát zabezpečil chléb pro všechny, ale lanýže nikomu.*“³² Charlierovi tedy nešlo o zajištění blahobytu pro lenivé – lidé neměli dostat víc než spravedlivý podíl na tom, co dala příroda k dispozici.

²⁸ Srov. Tamtéž, s. 464.

²⁹ Srov. Tamtéž, s. 466.

³⁰ Srov. Tamtéž, s. 468.

³¹ Srov. Tamtéž, s. 473.

³² VAN PARIJS, Philippe – VANDERBORGHT, Yannick. *Basic income: a radical proposal...*, s. 74; překlad autorka.

Třebaže podle teologického výkladu světa v knize Genesis byla příroda člověku dána Stvořitelem jako vzácný dar a bylo mu umožněno přírodu užívat, tentýž člověk dostal současně za úkol o přírodu pečovat a ochraňovat ji. Kultivace půdy byla Stvořitelovým záměrem a člověku nespádl do klína bezpracný výnos. Proklamované návrhy na rozdělování odškodnění či dávek všem lidem ve stejné výši vycházejí z rovného práva na obživu z přírody, lze však předpokládat, že ani v uvažovaném původním stavu všichni lidé nedosahovali a nemohli dosahovat stejné úrovně úrody či úlovku, ať už v důsledku odlišných podmínek (úrodnost půdy, klima, výskyt fauny a flóry) či odlišného úsilí při obstarávání obživy, takže někteří jedinci by mohli disponovat přebytky potravy, zatímco jiní by hladověli k smrti. Z tohoto hlediska se jeví relevantnějším argumentem spíše zásada univerzálního určení statků vyplývající z křesťanské tradice, která se zaměřuje na nezbytnost regulace soukromého vlastnictví tak, „*aby všechny stvořené statky byly zaměřeny k rozvoji celého člověka i celého lidstva.*“³⁶ Tento přístup má vést k rozvoji institucí sociální péče, avšak s přihlédnutím k tomu, že je „*třeba dát pozor, aby se vlivem toho nestali občané vůči společnosti netečnými, aby neuhýbali odpovědnosti za přijaté úkoly a neodmítali prokazovat služby.*“³⁷

Byť výše uvedený přehled historického vývoje vize základního příjmu není úplný, je z něho patrné, že tato myšlenka se nezrodila v moderním sociálním státě 20. století, ale pod rozmanitými názvy (státní bonusy, sociální dividendy, občanské mzdy, občanský příjem, univerzální grant, garantovaný příjem apod.)³⁸ mnohem spíše navazovala na své ideové předchůdce z řad filozofů a aktivistů Velké francouzské revoluce a z řad zástupců utopického socialismu. Současně je z tohoto souhrnu možné již nyní postřehnout některé problematické oblasti konceptu základního příjmu.

Přestože někteří uvedení autoři spatřují řešení problému chudoby či nerovnosti v garantovaném příjmu, ať už ve formě oběživa nebo naturálních statků, zvažují také nežádoucí dopady takového opatření, zejména pak rozšíření zahálky mezi obyvatelstvem. Například související Considerantův návrh na přiznání práva na práci, která všem poskytne (třeba i prostřednictvím státu) příležitost pro zajištění obživy, byl ve své době skutečně na velmi krátkou dobu implementován. Právo na práci bylo uzákoněno při únorové francouzské revoluci v roce 1848, ale již v červnu bylo zrušeno za pouličních

³⁶ Tamtéž, čl. 177.

³⁷ GS 69.

³⁸ Srov. VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 35.

bojů v Paříži, takže vliv vzniku národních dílen na vývoj společnosti nelze posoudit.³⁹ Ekonom Karel Engliš právě k této události výstižně poznamenal:

Není možno prohlásit v kapitalistické soustavě obecné právo na existenci, protože by mnozí (snad většina) dali přednost bezpracné existenci před mzdou za práci a bylo by nutno zavést pracovní povinnost. Naočkování cizorodého článku do určité soustavy působí jako lučavka k rozkladu této soustavy a k její přeměně na soustavu, již naočkovaný článek odpovídá.⁴⁰

Implementace práva na práci v kapitalistickém tržním hospodářství by tak vedla k postupnému přesunu produkce do státních závodů.

Uvedený příklad z Francie roku 1848 dokladuje, jak je dosažení ideálního teoretického, resp. utopického modelu společenského systému obtížné. Sami obhájci moderního konceptu základního příjmu se přitom k utopičnosti tohoto návrhu mnohdy hlásí, a to i v názvu svých publikací.⁴¹ Podle Nozicka bývají utopisté přesvědčení, že k novým společenským podmínkám je možné dospět prostřednictvím dobrovolného jednání v rámci existující společenské struktury.⁴² Utopisté doufají, že skupiny, které mají zájem na pokračování modelu, jenž se od ideálního zásadně liší, je možné přesvědčit pomocí argumentů, takže vyhodnotí své postavení jako nespravedlivé a neférové a aktivně nezasáhnou proti případným změnám. Utopisté však chtějí celou společnost upravit tak, aby odpovídala jednomu konkrétnímu, předem formulovanému plánu – tuto společnost pak považují za dokonalou a statickou (zaměřují se na utopický výsledný stav, nikoliv na proces, který k tomuto stavu vede a který – například v podobě pokroku – následuje). Předpokládají, že sociální mechanismy a instituce budou fungovat tak, jak předpověděli.⁴³

Také v podmínkách České republiky mají lidé s řízením společnosti po vzoru utopických projektů zkušenosti. V období komunistického režimu, který vycházel

³⁹ Státní garance práce vyvolala dramatický přesun obyvatel z venkova do Paříže – v průběhu prvních třech měsíců jich do hlavního města dorazilo na sto tisíc, aby se zaevidovali na úřadu. S takovým počtem nezaměstnaných uchazečů o práci v národních dílnách si úřady nevěděly rady, stěží našly práci pro deset tisíc osob. V červnu 1848 již pobývalo v okolí Paříže padesát tisíc nezaměstnaných, kterým byl zamítnut vstup do města. Právo na práci bylo spojeno se zajištěním denního příjmu pro evidované osoby v případě, kdy stát práci neposkytl. Vzhledem k tomu, že nepracujících byl tak velký počet, byla rovněž zavedena opatření, která měla zamezit projevům nespokojenosti. Srov. ROBERTSON, Priscilla. *Revolutions of 1848: a social history*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1952, s. 69-71.

⁴⁰ ENGLIŠ, Karel. *Hospodářské soustavy*. Praha: Spolek československých právníků Všehrad, 1990, s. 63.

⁴¹ Srov. VAN PARIJS, Philippe. *The universal basic income: Why utopian thinking matters...*; BREGMAN, Rutger. *Utopie pro realisty*.

⁴² Srov. NOZICK, Robert. *Anarchie, stát a utopie*. Praha: Academia, 2015, s. 332.

⁴³ Srov. Tamtéž, s. 332-338.

z marxistické ideologie o beztřídní společnosti, byla implementována opatření, která se mimo jiné dotýkala také oblasti práce a obživy. Společně se mzdovou nivelizací byla zavedena všeobecná pracovní povinnost a do právního řádu byl zanesen institut příživnictví coby trestný čin pro ty osoby, které se živí nekalým způsobem a vyhýbají se poctivé práci.⁴⁴

1.4. Shrnutí kapitoly – hlavní etické aspekty a dilemata

Z argumentace zakladatelů ideje základního příjmu vyvstávají některé významné podněty, které jsou relevantní pro etické hodnocení soudobého návrhu tohoto konceptu. Například Spence poznamenává, že akumulace majetku je možná pouze v rámci společnosti, a je proto spravedlivé, když se část z toho do společnosti vrací. Určitým prohloubením této myšlenky je pak zásada univerzálního určení statků, která je zastávána v sociálním učení církve. Nejde o vyvlastnění pozemků či jakýchkoli statků a rozdělování bohatství rovným dílem, jak navrhovali někteří zmínění autoři (Paine, Charlier), nebo o společné vlastnictví. Takový způsob transformace vlastnických vztahů by mohl naopak vést k narušení či rozvratu hospodářského a společenského řádu. V rámci uvedené zásady jde o zajištění takové regulace, která umožní dosáhnout vlastnictví všem lidem,⁴⁵ resp. zamezí tomu, aby nahromaděný majetek sloužil pouze jeho vlastníkům nebo nebyl využíván. Bohatství světa má sloužit ku prospěchu všech lidí a zejména je třeba přihlížet k situaci chudých a trpících osob na okraji společnosti.⁴⁶

Takřka od prvopočátku jsou s tímto konceptem spojené také obavy z možného zneužívání systému některými skupinami obyvatel a z rozšíření zahálky (např. Fourier, Considerant). Alternativní návrhy pak směřují spíše k zajištění zaměstnanosti, tedy k vytvoření podmínek pro získání obživy a zapojení všech osob do chodu společnosti vlastními silami. Takový přístup odpovídá principu subsidiarity – tedy jakési pomoci k svépomoci – dle sociálního učení církve.⁴⁷

Rovněž je třeba se vážně zamýšlet nad tím, zda základní příjem je prakticky realizovatelným nástrojem, nebo pouze utopickým ideálem. Koncept základního příjmu

⁴⁴ Srov. Zákon č. 86/1950 Sb., Trestní zákon, ve znění zákona č. 63/1956 Sb., Zákon, kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb., §188a.

⁴⁵ Srov. *Kompendium*, čl. 176.

⁴⁶ Srov. *Tamtéž*, čl. 182.

⁴⁷ Srov. *Tamtéž*, čl. 187.

má svou ideovou oporu v myšlenkách, které přinesla revoluce, což je kritická situace provázená násilným převratem, který obecně bývá důsledkem určitého vnitřního rozkladu společnosti a neadekvátní reflexe existujícího problémového stavu v životě významných sociálních skupin. Sociální politika, která je v současné době již standardní součástí institucí vyspělých moderních států, začínala v té době získávat teprve první, nejasné kontury. Návrhy na řešení porevoluční situace byly různorodé, nicméně koncept, podobný základnímu příjmu, se nestal preferovanou variantou tehdy, ani v průběhu dalšího vývoje společnosti. Tato idea tedy posloužila zatím spíše k polemikám filozofů, případně byla použita k upoutání pozornosti některých skupin veřejnosti, nikoliv však k implementaci.

2. Ekonomická dimenze základního příjmu

Výplata základního příjmu by měla spočívat na bedrech vlády. Následující kapitola se proto věnuje otázce postavení státu v soudobé ekonomice založené na tržních principech, a dále udržitelnosti financování základního příjmu ze státního rozpočtu a možným dopadům na makroekonomický vývoj země. Důležitý je také pohled na jednotlivce, aby bylo patrné, že ne každý příjemce základního příjmu může počítat se zlepšením svých životních podmínek.

2.1. Role trhu a státu v ekonomice

V průběhu 19. století a následně až do 1. světové války představovaly daně a povinné odvody v rozvinutých zemích, jako je Velká Británie, Francie, Švédsko či Spojené státy americké, méně než 10 % národního důchodu. Vláda zasahovala do ekonomického a sociálního života země jen minimálně – vybrané finanční prostředky sloužily téměř výhradně na udržení pořádku, respektování vlastnických práv a na vojenské výdaje.⁴⁸

Zejména v období světové hospodářské krize ve 30. letech 20. století si však řada ekonomů a politiků uvědomila, že existují oblasti, ve kterých tržní ekonomika selhává v uspokojování základních sociálních potřeb. Hospodářská krize ale pouze zvýraznila problémy, které existovaly v méně nálehavé formě již dlouho předtím.⁴⁹

Podíl daní a veřejných odvodů na národním důchodu se ve všech bohatých státech následně výrazně zvyšoval, což umožnilo státu plnit i jiné než základní funkce, a to zejména zajistit vzdělávání a zdravotní péči a poskytovat důchody a peněžní transfery.⁵⁰ S tím rostla nejen ekonomická role státu – vlády také začaly ve výrazně vyšší míře zasahovat do nastavení pravidel formou právní regulace.

Nicméně čas ukázal, že z hlediska alokace zdrojů a sociální spravedlnosti může selhávat nejen trh, ale i stát.⁵¹ K prvním významným zpochybněním a tzv. krizi sociálního státu došlo v 70. a 80. letech 20. století v návaznosti na ropnou krizi a zhoršení hospodářské výkonnosti vyspělých zemí. Probíhající diskuse se týkaly zejména (1) krize

⁴⁸ Srov. PIKETTY, Thomas. *Kapitál v 21. století*, s. 529.

⁴⁹ Srov. STIGLITZ, Joseph E. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha: Grada, 1997, s. 25.

⁵⁰ Srov. PIKETTY, Thomas. *Kapitál v 21. století*, s. 530-532.

⁵¹ Blíže například viz POTŮČEK, Martin. *Nejen trh: role trhu, státu a občanského sektoru v proměnách české společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 23-29, 33-41; STIGLITZ, Joseph E. *Ekonomie veřejného sektoru*, s. 27-28, 102-115.

nákladů, kdy sociální stát se jevil jako příliš finančně nákladný, (2) krize efektivity, neboť v zásadě užitečná opatření byla špatně realizována, a (3) krize legitimacy, protože se implementovala také opatření, s nimiž občané nesouhlasili.⁵² Podíl daní a povinných veřejných odvodů na národním důchodu se následně stabilizoval, byť v mezinárodním srovnání na odlišných úrovních.⁵³

Výše uvedený vývoj souvisí také s rozvojem ekonomických teorií. Klasický přístup politické ekonomie, reprezentovaný Adamem Smithem a jeho následovníky, vycházel z předpokladu, že neviditelná ruka trhu dokáže, aby lidé ve snaze o maximalizaci svých individuálních užiteků a minimalizaci vynaložených disponibilních zdrojů prospívali společnému blahu. Na přelomu 19. a 20. století však Vilfredo Pareto položil jeden ze základů ekonomie blahobytu. Tato oblast ekonomie se zaměřuje na normativní analýzu ekonomických systémů (co je na fungování ekonomiky dobré či špatné, co je žádoucí či nežádoucí) a zajímá se o nejlepší způsoby organizace ekonomické aktivity, nejlepší rozdělení příjmů a nejlepší daňový systém.⁵⁴

Pareto definuje optimální blahobyt, tzv. Paretovo optimum, jako stav, kdy není možno změnou výroby nebo směny zvýšit blahobyt kteréhokoli ekonomického subjektu, aniž by se snížil blahobyt jiných subjektů. Paretovsky optimální alokace nastává v podmínkách dokonalého fungování tržního mechanismu. Ten však může z různých důvodů selhávat (například vznikem monopolu, existencí externalit, asymetrií informací apod.). Nicméně i když je výsledek fungování tržních mechanismů efektivní, mohou nastávat případy, kdy je výsledné rozdělení výsledků směny velmi nerovnoměrné. Dochází tedy k rozporu mezi efektivností a spravedlností. Mezi těmito dvěma hodnotami existuje vzájemný substituční vztah – aby bylo dosaženo vyšší rovnosti, je třeba vzdát se části efektivnosti.⁵⁵

Tento rozpor je možné popsat pomocí dvou základní přístupů. (1) Utilitaristické pojetí formuloval Jeremy Bentham tak, že blahobyt společnosti je roven prostému součtu blahobytu všech jejích členů. Všichni jedinci jsou si v tomto pohledu rovni, takže zvýšení užitku všech lidí je považováno za stejně hodnotné. To však znamená, že je ospravedlnitelné i zvýšení užitku bohatších za cenu snížení užitku chudších.⁵⁶ (2) Naproti

⁵² Srov. POTŮČEK, Martin. *Sociální politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995, s. 38.

⁵³ Srov. PIKETTY, Thomas. *Kapitál v 21. století*, s. 530.

⁵⁴ Srov. SAMUELSON, Paul Anthony – NORDHAUS, William D. *Ekonomie*. Praha: Svoboda, 1995, s. 748.

⁵⁵ Srov. STIGLITZ, Joseph E. *Ekonomie veřejného sektoru*, s. 123-124.

⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 141.

tomu podle teorie spravedlnosti, kterou formuloval John Rawls, je pro blahobyt společnosti rozhodující jen blahobyt jejího nejchudšího člena – neexistuje žádné zvýšení užítku bohatších, které by mohlo kompenzovat ztrátu společenského blahobytu, spojenou se snížením užítku nejchudšího člena společnosti. Přesto by i podle tohoto přístupu bylo přijatelné například opatření, které by jen nepatrně zvýšilo příjem nejchudších a mnohem více příjem nejbohatších.⁵⁷ Naproti tomu zastánci egalitarismu by takovou změnu odmítli.

Existuje tedy řada možností, jak dosáhnout Paretova optima na určité ekonomické a společenské úrovni země. Ale jaký je správný poměr efektivnosti a rovnosti v ekonomice? Ekonomové na tuto otázku spolehlivě odpovědět neumí. Do tohoto rozhodnutí vstupuje vláda, která musí mezi alternativními návrhy zvolit, a tím určit, kdo bude vítězem a kdo poraženým. V praxi mohou být tato rozhodnutí (1) škodlivá, pokud rozhodnutí vlády každého poškozuje, (2) redistribuční, pokud rozhodnutí vede k přerozdělení zdrojů mezi různými skupinami, a (3) efektivní, pokud dojde ke zlepšení situace všech.⁵⁸ Ideální je proto volba varianty, která vede ku prospěchu každého, tzv. Paretovo zlepšení, avšak takových vládních programů je ve skutečnosti poměrně málo.

Teorie veřejné volby, obor na pomezí ekonomie a politických věd, se pak věnuje zkoumání mechanismů, na jejichž základě vlády provádějí ekonomickou volbu, tj. co, jak a pro koho zajistit ve veřejném sektoru.⁵⁹ Rozhodování vlády by mělo odrážet názory voličů. Voliči tvoří soubor racionálních osob, které usilují o prosazení vlastních zájmů, a podle toho hlasují ve volbách pro ty kandidáty, kteří budou jejich zájmům nejspíše sloužit. Avšak názory voličů, byť stejně hlasujících ve volbách, nejsou pravděpodobně jednotné, což komplikuje rozhodování politika. Dalším problémem je pak vytvoření výsledného stanoviska z názorů jednotlivých politiků.⁶⁰

V demokratických společnostech se rozhodnutí přijímají na základě různých mechanismů kolektivního rozhodování, zpravidla pak s využitím většinového pravidla hlasování, tzv. vůle většiny. Nikdy však nebylo sestrojeno hlasovací schéma, které by mohlo zaručit, že většinové hlasování bude konzistentní a povede společnost k bodu Paretova optima. Hledání takového hlasovacího systému navíc v 50. letech 20. století ukončil tzv. Arrowův teorém nemožnosti: americký ekonom Kenneth Arrow došel ve svém výzkumu k závěru, že „*neexistuje žádná hlasovací metoda na principu většinového*

⁵⁷ Srov. STIGLITZ, Joseph E. *Ekonomie veřejného sektoru*, s. 140-145.

⁵⁸ Srov. SAMUELSON, Paul Anthony – NORDHAUS, William D. *Ekonomie*, s. 764.

⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 982.

⁶⁰ Srov. STIGLITZ, Joseph E. *Ekonomie veřejného sektoru*, s. 186-188.

*pravidla, která zaručuje efektivnost, respektuje individuální preference a nezávisí na jednacím pořádku.*⁶¹

Tato nejednoznačnost, která provází otázku role státu v ekonomice, vede k dlouhodobým sporům mezi ekonomy i filozofy o to, který ekonomický přístup má zastřešovat hospodářskou politiku země. Zjednodušeně se může jednat o tři hlavní alternativy, přičemž každá z nich se opírá o jiné normativní základy.

Na jednom pólu se nacházejí stoupenci marxistické ekonomie, kteří jsou přesvědčeni, že kapitalistická společnost trpí fatálními nedostatky a je třeba ji nahradit spravedlivějším systémem.⁶² Navazují tak ideově na Karla Marxe a Friedricha Engelse, kteří cítili znepokojení z narůstající nerovnosti příjmů a z bídných životních podmínek pracujících dělníků a chtěli tento stav změnit.⁶³ Tento proud usiluje o sociálně-spravedlivou rovnostářskou společnost a ve své extrémní podobě směřuje k centrálnímu řízení ekonomiky státem. Jak známo, v praxi se tento přístup realizoval například v zemích východní a střední Evropy, nevedl však k efektivnímu fungování hospodářství a na konci 80. let 20. století zde došlo k jeho úpadku a posléze k návratu k tržní ekonomice.⁶⁴

Opačný pól představují zastánci neoklasické ekonomie, reprezentovaní zejména Miltonem Friedmanem a Friedrichem Hayekem, kteří podtrhují především význam osobní svobody v ekonomických a politických záležitostech a hájí tržní ekonomiku s minimálními zásahy státu. Kořeny tohoto liberálního proudu lze dohledat u Adama Smithe a politiky *laissez-faire*. Vývoj ekonomiky na základě samoregulace je považován za optimální a veličiny, které vytváří, jsou často označovány jako ‚přirozené‘⁶⁵ – pokud je vývoj tržní ekonomiky ovlivňován státními zásahy, vznikají odchylky skutečných veličin od ‚přirozených‘. Tento přístup převažoval v hospodářské politice do 30. let 20. století a oživení se dočkal v 70. a 80. letech 20. století.⁶⁶

Třetí proud pak představuje tzv. keynesiánství, které vychází z díla Johna Maynarda Keynesa. Významnou úlohu na vzniku jeho teorie sehrála Velká hospodářská krize ve 30. letech 20. století, která přinesla „*závažné pochybnosti o schopnosti samoregulačních tržních sil vytvářet podmínky pro plné využívání ekonomických zdrojů v tržní*

⁶¹ SAMUELSON, Paul Anthony – NORDHAUS, William D. *Ekonomie*, s. 768.

⁶² Srov. Tamtéž, s. 829.

⁶³ Srov. STIGLITZ, Joseph E. *Ekonomie veřejného sektoru*, s. 29.

⁶⁴ Srov. SOJKA, Milan – KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. Praha: Libri, 2006, s. 39.

⁶⁵ Například přirozená míra nezaměstnanosti.

⁶⁶ Srov. SOJKA, Milan – KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*, s. 37.

ekonomice.⁶⁷ Keynes odhalil limity kapitalistické tržní ekonomiky a nabyt přesvědčení, že existuje pozitivní možnost stabilizace tržní ekonomiky státním intervencionalismem, což ve své podstatě vedlo k ústupu od ‚neviditelné ruky trhu‘ A. Smitha k ‚viditelné ruce státu‘. Tržní ekonomika obsahuje vnitřní tendence k nestabilnímu či cyklickému vývoji a obnova rovnováhy trvá příliš dlouho, což vede k významným ekonomickým i mimoekonomickým ztrátám. Keynes proto připouští zásahy do ekonomiky prostřednictvím státního rozpočtu, peněžní a úvěrové politiky. Tento přístup se stal převažujícím směrem po 2. světové válce a přispěl tehdy k vysokému růstu vyspělých tržních ekonomik. V průběhu 70. let 20. století však ve spojení s politikou sociálního státu,⁶⁸ s rostoucí otevřeností ekonomik a se strukturálními hospodářskými změnami nedosahoval očekávané účinnosti.⁶⁹

Z uvedeného schématického přehledu je patrné, že vazba mezi reálným politickým prostředím a politickou ideologií, resp. mezi ekonomikou a jejími základy v morální filozofii, se projevuje v podobě institucí a významně se dotýká hospodářské a sociální politiky státu. Ekonomický systém není jen institucionálním prostředkem pro uspokojování stávajících potřeb, ale povzbuzuje a utváří také budoucí požadavky. Podle Rawlse⁷⁰ je rozhodnutí o základních mechanismech, které se vztahují ke struktuře společnosti, fundamentální a nelze se mu vyhnout. Společenský systém formuje požadavky a aspirace občanů a částečně určuje, jakými lidmi by chtěli být a jakými skutečně jsou. To, jak lidé nyní spolupracují, aby uspokojovali svá přítomná přání, ovlivňuje jejich pozdější přání a jejich osobnost.

Protože ekonomické poměry mají takovéto účinky a opravdu je mít musejí, implikuje volba těchto institucí nějakou představu o lidském blahu a o tom, co která instituce může uskutečnit. Tento výběr musí být tedy učiněn z morálních a politických důvodů, právě tak jako z ekonomických.⁷¹

Podle sociální nauky církve by volba ekonomického systému jako součásti institucionální soustavy měla vést k postupnému zvětšování bohatství, avšak nejen v kvantitativním, ale také v kvalitativním měřítku – k rozvoji člověka a k rozvoji společnosti, v níž tento člověk žije.⁷²

⁶⁷ SOJKA, Milan. *John Maynard Keynes a současná ekonomie*. Praha: Grada, 1999, s. 34.

⁶⁸ J. M. Keynes sehrál významnou roli při vytváření koncepce Beveridgeovy sociální reformy, neboť vzájemně konzultovali otázku jejího financování. Srov. POTŮČEK, Martin. *Sociální politika*, s. 21.

⁶⁹ Srov. SOJKA, Milan – KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*, s. 38.

⁷⁰ Srov. RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 161.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Srov. *Kompendium*, čl. 334.

2.2. Finanční zdroje státu pro výplatu základního příjmu

Koncept základního příjmu může být podle jeho stoupenců implementován v různých variantách z hlediska úrovně vládnutí – od regionální, přes národní po nadnárodní úroveň. Pro vyhodnocení finanční realizovatelnosti a udržitelnosti tohoto konceptu však poskytují jeho navrhovatelé poměrně vágní či variabilní parametry.

Například Van Parijs uvádí, že výše základního příjmu by měla být co nejvyšší pro nepodmíněnou výplatu všem plnoprávným členům společnosti, avšak na udržitelné úrovni.⁷³ Finanční udržitelnost je tedy pro něj nezbytnou podmínkou – považuje za nepřijatelné, aby se společnost vydala ze svého bohatství ve formě štědrého základního příjmu za cenu, že v následujícím období dojde ke kolapsu hospodářství. Vědomí lidí, že základní příjem byl zaveden a bude nadále vyplácen, totiž významně ovlivňuje jejich rozhodování o nabídce vlastní práce, rozsahu úspor a investic. Současně Van Parijs považuje za důležité zvolit takovou strukturu zdanění, aby bylo dosaženo nejvyššího daňového výnosu v rámci daného socio-ekonomického systému, tj. na vrcholu Lafferovy křivky.⁷⁴ Na výši vypláceného základního příjmu pak nemá vliv pouze celková výkonnost ekonomiky a výše daňového výnosu, ale také velikost populace, mezi kterou se tento výnos rozděluje, a její věková struktura.⁷⁵ Znamená to, že výše základního příjmu nemá žádnou minimální ani maximální hranici a může se pohybovat výrazně pod i nad úrovní nezbytného životního minima. Sám Van Parijs pak doporučuje výplatu základního příjmu právě na úrovni životního minima.⁷⁶ Za toto minimum je přitom obvykle považována hranice příjmové chudoby, která je v rámci Evropské unie stanovena na 60 % národního mediánu přepočteného příjmu.⁷⁷

Co se týká samotného financování, Van Parijs a Vanderborght uvádějí, že navýšení daňového zatížení by v kontextu rozvinutých sociálních států neodpovídalo nákladům na

⁷³ Srov. VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 34.

⁷⁴ Srov. VAN PARIJS, Philippe. *Real freedom for all: what (if anything) can justify capitalism?*, s. 38. Lafferova křivka zobrazuje závislost daňových příjmů na výši daňové sazby. Při určité míře zdanění začíná ekonomická aktivita klesat – destimulující vliv převáží příjmový efekt, takže celkové daňové příjmy klesají, ačkoliv daňové sazby rostou. Srov. SAMUELSON, Paul Anthony – NORDHAUS, William D. *Ekonomie*, s. 796.

⁷⁵ Srov. VAN PARIJS, Philippe. *Real freedom for all: what (if anything) can justify capitalism?*, s. 39.

⁷⁶ Srov. VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 31.

⁷⁷ Srov. HRUBEC, Marek a kol. *Nepodmíněný základní příjem*. Praha: Ekumenická akademie, 2013, s. 8; EUROPEAN COMMISSION, EUROSTAT. *Smarter, greener, more inclusive? Indicators to support the Europe 2020 Strategy*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016, s. 151.

celkový objem vyplácených částek základního příjmu pro danou populaci, protože velká část nákladů základního příjmu by se ‚samofinancovala‘.⁷⁸ Mají tím na mysli, že jednak by základní příjem nahradil jiné sociální dávky, jednak by nahradil příjmy plynoucí z výjimek a osvobození, které se vztahují k dani z příjmu fyzických osob, a rovněž by byly eliminovány administrativní náklady s tím související. Čisté náklady na základní příjem, které by si vynutily růst daňového zatížení, by tedy tvořily pouze část jeho hrubých nákladů. V podstatě to znamená, že čím je dosavadní sociální stát rozsáhlejší a štedřejší, tím jsou čisté náklady na základní příjem nižší.

Raventós představil výsledky studie, která se zaměřila na modelaci několika příkladů financování základního příjmu v Katalánsku.⁷⁹ Základní příjem by nahradil jakoukoli jinou veřejnou peněžitou dávkou, která je nižší než základní příjem – pokud by však veřejná dávka byla vyšší, základní příjem by byl dorovnán do výše této dávky. Základní příjem by nebyl zatížen žádnou daní z příjmu fyzických osob, jakýkoli další příjem by však podléhal zdanění. Model, který Raventós označil za nejambicióznější, počítal se základním příjmem 451 euro pro dospělé občany, tj. na úrovni minimální mzdy v roce 2003, přičemž minimální mzda zde odpovídala téměř prahu chudoby samostatně žijícího jednotlivce, a s poloviční výší pro nezletilé občany. Při dané výši základního příjmu by nominální daňová sazba činila 49,9 % a jakékoli daňové odpočty a úlevy by nebyly možné. Podíl obyvatel, kteří by si příjmově polepšili, by činil 63,3 %.⁸⁰ Giniho koeficient⁸¹ by v tomto modelu poklesl z 0,409 na 0,38. Při výpočtu skromnějšího modelu by byl vyplácen základní příjem pouze v poloviční výši oproti předchozímu příkladu a daňová sazba by pak mohla vzrůst pouze na 29,67 %. Tato varianta by přinesla prospěch pro 70,72 % obyvatel a Giniho koeficient by se změnil jen nepatrně – z 0,409 na 0,404.

Z výsledků, které Raventós prezentuje, je tedy poměrně patrné, že zavedení základního příjmu ve výši odpovídající zhruba hranici chudoby by vedlo k vysoké míře zdanění příjmů. Z výzkumu přitom není jasné, jak by na takovou změnu reagovala

⁷⁸ Srov. VAN PARIJS, Philippe – VANDERBORGHT, Yannick. *Basic income: A radical proposal...*, s. 135.

⁷⁹ Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 171-187.

⁸⁰ Údaj zahrnuje pouze obyvatele, kteří jsou plátcí daně z příjmu fyzických osob, a členy jejich domácnosti, tj. 74 % z celkového počtu populace. Vzorek pro simulaci nezahrnoval obyvatele, kteří nepatřili mezi plátce daně.

⁸¹ Giniho koeficient je jednoduchý ukazatel s hodnotami v intervalu od 0 do 1, který poměruje rovnost bohatství mezi jednotlivci v rámci určité společnosti, resp. země. Čím je hodnota koeficientu vyšší, tím větší rozsah nerovnosti ve společnosti existuje. Srov. MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 30.

výkonnost ekonomiky, například z hlediska zájmu lidí o placenou práci či vyhýbání se daňové povinnosti. Pokud by však míra zdanění zůstala výrazně nižší, výše základního příjmu by nepřekonala práh chudoby, takže pro osoby bez jiných příjmů by bylo nutné zajistit další sociální podporu – to by znamenalo existenci dvou paralelních systémů dávek, a tedy zřeknutí se efektu úspory administrativních nákladů. V obou příkladech by navíc zhruba třetina obyvatel patřila mezi poražené, přitom pouze část z nich patří mezi osoby s velmi vysokými příjmy. Pokud by zavedení základního příjmu nebylo vůbec spojeno s růstem daní, docházelo by vlastně k tomu, že finanční prostředky, určené dosud například na testované dávky pro osoby s nejnižšími příjmy, by se přerozdělily mezi všechny lidi – chudoba těch nejpotřebnějších by se prohloubila.

K velmi podobným výsledkům jako v prvním výše uvedeném příkladu došla také novější simulace z dat o daňových poplatnících z Katalánska z roku 2010. Pokud by byl vyplácen základní příjem nad hranicí chudoby (na úrovni 60 % průměrného příjmu) pro dospělé osoby a 1/5 této částky pro nezletilé, daň z příjmu fyzických osob by vystoupala na 49,57 % a příjmově by si polepšilo 55 % obyvatel – jinými slovy: v tomto případě by si pohoršila dokonce téměř polovina obyvatel.⁸²

Podobný typ simulace, provedený na finských datech, vedl k závěru, že při zavedení základního měsíčního příjmu ve výši 600 euro pro osoby od 18 let a 850 euro pro důchodce by bylo třeba danit příjmy sazbou 45 %. Z hlediska socio-ekonomických skupin by si finančně pohoršili zejména důchodci a domácnosti osob samostatně výdělečně činných, mezi vítěze by se naopak řadili studenti, dlouhodobě nezaměstnaní, dělníci a zaměstnanci na nižších pozicích. U osob v domácnosti by byla změna příjmu zanedbatelná. Souhrnně by si polepšilo asi 55 % domácností a Giniho koeficient by poklesl z 0,266 na 0,242.⁸³

Ačkoliv se zastánci základního příjmu výslovně staví především za nároky těch, kteří nejsou vlastníky půdy nebo výrobních prostředků a jsou nuceni prodávat svou pracovní sílu na trhu práce některému z těchto vlastníků, aby mohli získat potřebné prostředky na obživu,⁸⁴ financováním systému základního příjmu z navýšené daně z příjmu fyzických osob – a nikoliv z majetku či příjmů vlastníků kapitálu – se přesouvá finanční zátěž tohoto

⁸² Srov. ARCARONS, Jordi – RAVENTÓS, Daniel – MÈLICH, Lluís T. Feasibility of financing a basic income. *Basic Income Studies*. 2014, roč. 9, č. 1–2, s. 79–93.

⁸³ Srov. HONKANEN, Pertti. Basic income and negative income tax: A comparison with a simulation model. *Basic Income Studies*. 2014, roč. 9, č. 1–2, s. 119–135.

⁸⁴ Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 87–88.

návru právě na ty, kdo jsou v podmínkách kapitalismu obvykle ve slabší a méně výhodné pozici. Je tedy otázkou, zda by daňové břemeno bylo ve společnosti spravedlivě rozděleno. Například Rawls se obecně přiklání spíše k proporcionální spotřební dani a dává jí přednost před jakoukoli daní z příjmu, „protože zatěžuje poplatníky podle toho, kolik toho těží ze společného množství statků a nikoliv podle toho, jak se o ně přičiňují.“⁸⁵

Z pohledu sociální nauky církve je výběr daní specifickým plněním povinnosti solidarity a při ukládání daňových povinností je třeba dodržovat zásady rozumnosti a spravedlnosti.⁸⁶ S rostoucím daňovým zatížením dle návrhu zastánců základního příjmu by však míra vynucené solidarity pracujících osob výrazně rostla. Jestliže práci velkého počtu lidí převezmou stroje, neměli by náklady zrušených pracovních míst nést ti, kteří se v zaměstnání dosud udrželi, ale spíše firmy, například formou daně z práce robotů a umělé inteligence. Taková daň je však spojená s rizikem, že v rámci globální propojenosti světa přesune firma poměrně snadno své sídlo a činnost do jiné země, kde taková daň uplatňována nebude – robot či software nepotřebují narozdíl od lidí žádné další zaškolení a mohou pracovat kdekoliv a kdykoliv. V této oblasti je tedy zřejmě třeba provést důkladnou analýzu, zda současné nastavení daní odpovídá ekonomickým trendům 21. století a zda východisko je možné hledat na národní, či spíše mezinárodní, resp. nadnárodní úrovni.

Ne každý návrh na zavedení základního příjmu se opírá pouze o zdroje z výběru daně z příjmu fyzických osob. Různé modifikace konceptu využívají širokou škálu dalších forem zdanění, například daň z přidané hodnoty, daň z emisí, daň ze spotřeby energie, daň z půdy, daň z těžby nerostů, daň z finančních transakcí apod. Nutnou podmínkou není ani jednotná sazba daně z příjmu fyzických osob, neboť některé návrhy uvažují o progresivním zdanění.⁸⁷

Z Van Parijsova požadavku na udržitelnost základního příjmu lze odvodit předpoklad trvalého závazku vlády vůči danému společenství. V této souvislosti je nutné zmínit, že takový závazek zase předpokládá trvalou ekonomickou stabilitu země, kterou však vláda nemůže nijak garantovat, obzvláště v kontextu ekonomické globalizace. Vystává také otázka pravidelných obměn vlády, pravidelného schvalování státního rozpočtu, jehož

⁸⁵ RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*, s. 171.

⁸⁶ Srov. *Kompendium*, čl. 355.

⁸⁷ Např. třetí varianta simulace, kterou uvádí Ravenós, počítá s daňovou sazbou 15 % pro nejnižší úroveň příjmu a s postupným navyšováním sazby až na 45 % pro nejvyšší úroveň příjmu. Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 183.

výše a rozdělování se odvíjí od řady politických a sociálně-ekonomických faktorů, na nichž může být realizace základního příjmu závislá.⁸⁸ Přitom zavedený základní příjem bude lidmi posléze vnímaný jako samozřejmost.⁸⁹

Nelze proto pominout otázku, jaké důsledky může mít snižování nebo zrušení základního příjmu, zejména pak ve vztahu k té části populace, která by na něm byla (třeba i z vlastního rozhodnutí) existenčně zcela závislá, a to v podmínkách oslabeného či skomírajícího sociálního státu. Není zřejmé, zda se obhájci základního příjmu zabývají rovněž scénáři pro případ takové situace a zda v nich eventuálně směřují zpět k původnímu či restrukturalizovanému modelu sociálního státu, nebo se vydávají jinou cestou.

V souvislosti s uvažovanou změnou rozsahu sociálního státu vyvstává dále otázka, zda by se zavedením základního příjmu zůstal zachován (plošný) systém veřejného zdravotního pojištění, který obvykle spočívá na povinných platbách od zaměstnavatelů, zaměstnanců a státu, přičemž stát hradí pojistné právě za některé ekonomicky neaktivní osoby (například za důchodce, děti a studenty). Vzhledem k neurčitosti mnoha parametrů konceptu základního příjmu není jasné, zda by se stát ujal plateb pojistného i za osoby, které se svobodně rozhodnou žít pouze ze základního příjmu, nebo zda by si tito lidé museli ze svého základního příjmu zdravotní pojištění platit.

Při pohledu na parametry vstupující do výše uvedených simulací a scénářů se lze těžko ubránit také myšlence na aktuálně připravované či probíhající reformy důchodových systémů v evropských zemích. Tyto reformy reagují na neudržitelnost systémů v kontextu demografických změn, jako je stárnutí populace a pokles počtu obyvatel v produktivním věku v důsledku nízké porodnosti a rostoucí dlouhověkosti. Tento trend bude ovlivňovat v následujících dekádách hospodářskou výkonnost a stav veřejných financí, zejména v oblasti výdajů na starobní důchody a zdravotní péči. Ačkoliv starobní důchodci tvoří pouze část populace, vnímají vlády zajištění přiměřených příjmů budoucích seniorů při udržitelném financování systému jako problém, kterému je třeba v rámci důchodové politiky věnovat pozornost.⁹⁰ Zavedení základního příjmu, který by

⁸⁸ Srov. TOMEK, Václav. Pochybnosti kolem dobré myšlenky? Univerzální základní příjem: námitky a pochybnosti. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofia, 2007, s. 129-140; zde s. 137.

⁸⁹ Srov. Tamtéž, s. 138.

⁹⁰ Například v České republice se této problematice věnovalo již několik vládních komisí. Blíže viz POTUČEK, Martin. *Veřejná politika*, s. 203-242; POTUČEK, Martin. *České důchody*. Praha: Karolinum, 2019, s. 119-149.

zajišťoval obživu všem, a přitom byl finančně udržitelný, by tedy zřejmě postavilo vlády před ještě závažnější problém.

2.3. Výše základního příjmu

Jak bylo uvedeno výše, koncept základního příjmu je postavený na principu pravidelných výplat ve stejné výši všem dospělým členům společnosti bez ohledu na další skutečnosti, jako jsou jiné příjmy, celková výše majetku, ochota pracovat, zdravotní stav, rodinný stav apod. Například Tomek⁹¹ pak uvádí k tomuto nastavení námitky, a to zejména z hlediska těch, kteří mají v dané situaci, v daném období nejmenší možnost příležitostí a na něž je institut základního příjmu primárně zaměřen. Má-li být totiž základní příjem v jednotné výši, bude tato situace znevýhodňovat vícečlenné rodiny s nedospělými dětmi vůči rodinám s méně dětmi nebo vůči bezdětným, což je eticky problematické. Přitom rodina je považována za základní jednotku společnosti, a proto jí bývá garantována zvláštní právní a sociální ochrana. Také podle sociální nauky církve je veřejná moc povinna bojovat proti všemu, co rodinu poškozuje, a předcházet tomu, a to v souladu s principem subsidiarity, tj. respektovat ji a účinně podporovat, nikoliv však nahrazovat.⁹² Pro zabezpečení funkcí, které rodina plní, pro důstojný život rodiny a její rozvoj je třeba hájit tzv. rodinnou mzdu, kterou tvoří nejen z odměna za práci v zaměstnání, ale i různé formy sociální podpory a odměna za domácí práci některého z rodičů.⁹³

Tomek dále zmiňuje, že stejná výše základního příjmu pro všechny naopak vede k pokračování základní nerovnosti a nesrovnatelnosti možností jednotlivých členů společnosti: zatímco pro jedny bude základní příjem vším, co budou mít k dispozici, a mohou být na něm plně závislí, pro druhé bude pouze přilepšením a rozšířením materiálních možností a pro další bude jen pomíjivou částkou či něčím, co ve svých příjmech ani nepostřehnou.⁹⁴ Tomek považuje takový koncept nikoliv za ideál spravedlivé společnosti, ale pouze za posunutý sociálně-ekonomický status quo. Ekonomické rozdíly a rozdíly v příležitostech budou pouze rovnoměrně posunuty o stupínek základního příjmu a zůstanou zachovány, resp. budou pokračovat v tendencích

⁹¹ Srov. TOMEK, Václav. *Pochybnosti kolem dobré myšlenky?*, s. 130.

⁹² Srov. *Kompendium*, čl. 252.

⁹³ Srov. *Tamtéž*, čl. 250.

⁹⁴ Srov. TOMEK, Václav. *Pochybnosti kolem dobré myšlenky?*, s. 131-132.

svého prohlubování. Přepych a bída zůstanou nadále vedle sebe.⁹⁵ Jestliže Van Parijs předpokládá, že základní příjem podporuje skutečnou svobodu pro všechny, protože všem lidem poskytuje materiální zdroje pro naplňování svých cílů, pak podle Tomka vychází z mylného předpokladu, že všichni lidé mají stejnou úroveň cílů.

Zde je možno doplnit, že lidé obvykle nemají pouze nestejnou úroveň cílů, ale také nestejně životní podmínky. Liší se jejich náklady na bydlení s ohledem na místo bydliště, náklady na zdravotní péči s ohledem na zdravotní stav apod., což jsou aspekty, které zpravidla bývají kompenzovány různými opatřeními sociální politiky. Svobodné rozhodnutí nepracovat je tedy limitováno tím, zda je jednotlivec nejen ochoten, ale i schopen akceptovat univerzálně definovanou úroveň potřeb a cílů.

V tomto ohledu polemizoval Przeworski⁹⁶ s Van Parijsem a Van der Veenem, kteří uvedli, že dávky na úrovni životního minima by měly pokrýt základní potřeby.⁹⁷ Podle Przeworského však nikdo neví (a oba zmínění autoři se tomuto tématu vyhnuli), jaké tyto základní potřeby jsou. Byť může existovat určitá shoda na seznamu potřeb, které je možné uspokojit společensky organizovanou produkcí, vstupují do definice těchto potřeb ještě další souvislosti. Základní obživa totiž může ve skutečnosti vyžadovat odlišné koše zboží a služeb v různých společnostech, v různých údobích. Zatímco irskému rolníkovi mohly vyhovovat za pokrm brambory, francouzský měšťák by byl s takovou stravou krajně nespokojený. Ještě před pár lety byl osobní automobil v některých částech Spojených států amerických nezbytností, v západní Evropě dopravním prostředkem a v mnoha jiných částech světa spíše známkou luxusu.⁹⁸ Vzhledem k rostoucí koncentraci obyvatel ve městech jsou v současné době takové odlišnosti patrné nejen mezi zeměmi, ale i v rámci regionů, takže osobní automobily se staly nezbytností pro venkovské obyvatele, zatímco ve velkých městech jim účinně konkuruje veřejná doprava. Przeworski proto navrhl, aby základní příjem obsahoval dvě složky: pevnou a variabilní.⁹⁹ Autor však neuvedl, kdo a jak by stanovil kritéria pro určení této variabilní složky. Van der Veen a Van Parijs následně poskytli Przeworskému odpověď,¹⁰⁰ že základními potřebami

⁹⁵ Srov. GS 63.

⁹⁶ Srov. PRZEWORSKI, Adam. The feasibility of universal grants under democratic capitalism. *Theory and Society*. 1986, roč. 15, č. 5, s. 695-707.

⁹⁷ Srov. VAN DER VEEN, Robert J. – VAN PARIJS, Philippe. A capitalist road to communism. *Theory and Society*. 1986, roč. 15, č. 5, s. 635-655; zde s. 645.

⁹⁸ Srov. PRZEWORSKI, Adam. The feasibility of universal grants under democratic capitalism, s. 698.

⁹⁹ Srov. Tamtéž, s. 698.

¹⁰⁰ Srov. VAN DER VEEN, Robert J. – VAN PARIJS, Philippe. Universal grants versus socialism: Reply to six critics. *Theory and Society*. 1986, roč. 15, č. 5, s. 723-757; zde s. 729-730.

nemíní jakési objektivně vyhodnocené ‚biologické minimum‘, ale spíše něco, co vláda nebo veřejnost prohlásí za ‚sociální minimum‘, neboť základní potřeby odrážejí lidské preference a podléhají historickým a kulturním změnám. Současně nabídli výchozí kritérium pro stanovení přiměřené výše základního příjmu, a to na úrovni, jež odpovídá mzdě za vysoce nepříjemnou práci na plný úvazek, kterou by mohla odmítnout i samostatně žijící osoba se základním příjmem.

Další nejasnosti pak vyvstávají v souvislosti s výše uvedenými simulovanými příklady, které popsal Raventós.¹⁰¹ Tento autor se zmínil o úsporách ze zrušených dávek současného sociálního systému včetně důchodů a podpor v nezaměstnanosti převyšujících základní příjem a byť počítá s kompenzací základního příjmu do výše těchto dávek, nezmiňuje již otázku, zda by takto zvýšená úroveň základního příjmu byla příjemcům zachována trvale (tj. do konce jejich života) a ve stejné úměře k základnímu příjmu. Tato úvaha vychází z premisy, že některé peněžité dávky se vztahují k nárokům plynoucím obvykle z pojistného systému sociálního zabezpečení, do kterého účastníci dlouhodobě přispívají, a výplaty jsou následně různým způsobem indexovány, například s ohledem na růst mezd a inflaci, aby neztrácely svou hodnotu. Pakliže by výše základního příjmu reflektovala růst spotřebitelských cen v čase, rostla by zároveň proporcionálně také úroveň těchto vyšších dávek? A měli by na tyto navýšené dávky posláze nárok rovněž jednotlivci, kteří do pojistného systému dlouhodobě přispívali, ale v době zavedení základního příjmu z něho ještě nečerpali? Na tyto otázky nelze u Raventóse nalézt odpovědi.

2.4. Ekonomický model s příliš mnoha neznámými proměnnými

Nejasnost ekonomických parametrů navrhovaného konceptu základního příjmu spolu s významnými odlišnostmi v nastavení a ‚štědrosti‘ dalších oblastí veřejné politiky (například politiky sociálního zabezpečení, zdravotní a vzdělávací politiky) jednotlivých zemí vyvolávají řadu závažných otázek, na které obhájci konceptu nenabízejí uspokojivé odpovědi. Představené scénáře financování základního příjmu se soustředí pouze na pomyslnou bilanci systému *ceteris paribus*. O toku zdrojů a jejich čerpání není uvažováno v kontextu možných či očekávaných společenských a hospodářských změn, které souvisejí s demografickým vývojem, se změnou hospodářské struktury a výkonnosti, se

¹⁰¹ Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 171-187.

změnou zaměstnanosti a s kulturním vývojem společnosti, a to třeba i v souvislosti se zavedením základního příjmu. Jako by se společnost se zavedením základního příjmu zastavila ve svém vývoji. Vzhledem k tomu, že koncept základního příjmu je prezentován jako podstatný, dlouhodobý a stabilní prvek společnosti, jeví se přístup jeho obhájců k posouzení vlivu tohoto záměru ex ante jako nedostatečný a povrchní. Přitom dynamika a provázanost společenských a hospodářských změn a omezenost lidského poznání komplikují predikovatelnost pozitivních či negativních dopadů a vedlejších efektů i v případě méně ambiciózních projektů, než je základní příjem.

Pavlna R. Tcherneva, zástupkyně moderní peněžní teorie, navíc poukazuje na to, že příznivci základního příjmu nepochopili logiku veřejných financí a nejsou si vědomi destabilizačního potenciálu svého návrhu.¹⁰² Tato ekonomka kritizuje financování základního příjmu rovnou daní, jak navrhuje obhájci konceptu, protože lze očekávat negativní dopad na zaměstnanost, příjmy a výběr daní, což povede k rozpočtovému schodku tohoto systému a k dalšímu zvyšování daňových sazeb, aby bylo opět dosaženo zamýšlené rozpočtové neutrality. Všechna další zvýšení daňové sazby, která budou mít za cíl kompenzovat klesající výběr daní, budou dále zhoršovat zaměstnanost a produkci. Jsou-li daně progresivní, může se tento efekt projevit později, regresivní daně naopak problém prohlubují.¹⁰³ Dopad na pracovní sílu lze očekávat rovněž negativní, a to v tom smyslu, že umělým snížením nabídky práce bude sice dosaženo plné zaměstnanosti, ale důsledkem bude vynucená nečinnost. Aby se příjemci základního příjmu vrátili zpět do práce, budou muset zaměstnavatelé nabídnout vyšší mzdy a nárůst mzdových nákladů povede ke zvýšení cen výstupů. Rostoucí ceny pak naruší kupní sílu základního příjmu, což se dotkne zejména těch příjemců, kteří zůstanou stát mimo trh práce. Aby byla nadále zachována těmto příjemcům stejná životní úroveň, bude třeba revidovat výši základního příjmu směrem nahoru a to způsobí další odchody z trhu práce, pokles produkce, růst mezd a tržních cen a další pokles kupní síly základního příjmu. Tcherneva konstatuje, že tento začarovaný kruh povede nejen k inflaci, ale i k hyperinflaci. Pokud bude docházet neustále ke kompenzaci kupní síly základního příjmu a ke zvyšování daní na financování nákladů, které s touto kompenzací souvisejí, pravděpodobným výsledkem bude stagflace, tj. stav nízké zaměstnanosti a vysokých cen. Základní příjem nakonec nedokáže

¹⁰² Srov. TCHERNEVA, Pavlna R. Universal assurances in the public interest: evaluating the economic viability of basic income and job guarantees. *Int. J. Environment, Workplace and Employment*. 2006, roč. 2, č. 1, s. 69-88; zde s. 71.

¹⁰³ Srov. Tamtéž, s. 76.

poskytnout lidem potřebnou kupní sílu, takže někteří lidé budou nuceni vrátit se na trh práce, a to i na „špatná“ pracovní místa, a vytvoří se opět prostředí nedobrovolné nezaměstnanosti.¹⁰⁴

Předložené scénáře zastánců základního příjmu, které vypovídají o tom, že až téměř polovina obyvatel by si po zavedení základního příjmu mohla finančně pohoršit, je třeba vnímat také v kontextu psychologických aspektů reflektovaných v ekonomické teorii. Neoklasické ekonomické teorie považují člověka za zcela racionální bytost: tzv. homo economicus usiluje o maximalizaci svého užitku, poměřuje náklady a výnosy a rozhoduje se pomocí optimalizace, když volí vždy to nejlepší v rámci svého omezeného rozpočtu, a to na základě objektivních názorů a racionálních očekávání.¹⁰⁵ Naproti tomu tzv. prospektová teorie si je vědoma, že takto racionální bytosti se vyskytují zřídka (pokud vůbec) a pracuje s rozhodováním běžných lidí, o nichž předpokládá, že „*nejsou ani plně racionální, ani úplně sobečtí a že jejich chutě jsou všechno, jenom ne stálé.*“¹⁰⁶ Daniel Kahneman, psycholog oceněný Nobelovou cenou za ekonomii, o těchto běžných lidech uvádí, že jejich pohled na svět je omezen informacemi, které jsou v daný okamžik dostupné, takže nemohou být tak konzistentní a logičtí jako homo economicus; někdy bývají velkorysí a rádi přispívají skupině, ke které náleží; a často nemají představu, co se jim bude líbit příští rok nebo dokonce příští den. Narozdíl od teorie, která je postavená na principu maximalizace očekávaného užitku, se prospektová teorie¹⁰⁷ zaměřuje na volby běžných lidí a s jejím využitím bylo zjištěno, že ztráty se jeví vždy větší než zisky stejné velikosti a že je pro lidi charakteristická averze ke ztrátám. Koeficient averze ke ztrátě

¹⁰⁴ Srov. Tamtéž, s. 76-77. Popisovaný průběh makroekonomického vývoje je příkladem situace, kdy v ekonomice dochází k inflaci tlačené náklady a ceny statků a služeb jsou vytlačovány růstem cen vstupů (v tomto případě mezd). Tento typ inflace zpravidla přechází v inflaci taženou poptávkou, která je spojená s přílišným zvyšováním výdajů z vládního rozpočtu. Inflace přitom výrazně přispívá k nestabilitě hospodářství, zvyšuje míru nejistoty o vývoji ekonomických veličin, snižuje kupní sílu peněz a působí jako skryté zdanění. S vysokou mírou inflace jsou znehodnocovány úspory, zhoršuje se schopnost peněz plnit funkce míry hodnoty a uchovatele hodnoty. Inflace způsobuje zhoršování kvality informací zprostředkovaných v tržní ekonomice cenovým systémem, a proto vyvolává růst nejistoty v rozhodovacích procesech. Srov. SOJKA, Milan – KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*, s. 84-89. Situace, kterou Tcherneva popisuje, do určité míry zakusily některé vyspělé země v 60. a 70. letech 20. století v souvislosti s uplatňováním keynesiánství; následně došlo k odklonu od tohoto ekonomického přístupu a k jeho revizi.

¹⁰⁵ Srov. THALER, Richard H. *Neočekávané chování: příběh behaviorální ekonomie*. Praha: Argo, 2017, s. 18-20.

¹⁰⁶ KAHNEMAN, Daniel. *Myšlení: rychlé a pomalé*. Brno: Jan Melvil, 2012, s. 289.

¹⁰⁷ Jádro této teorie tvoří tři kognitivní vlastnosti: princip referenčního bodu, princip klesající citlivosti a averze ke ztrátě.

byl změřen na základě experimentů a pohybuje se obvykle v intervalu 1,5 až 2,5.¹⁰⁸ Ve standardních ekonomických modelech – včetně scénáře implementace základního příjmu – hraje ústřední úlohu racionalita a z tohoto pohledu si větší část obyvatel polepší. Podle prospektové teorie je ale třeba brát v úvahu, že emocionální dopad spojený se zklamáním u téměř poloviny obyvatel, na které případně po zavedení základního příjmu ztráta, nebude nevýznamný a může dominovat nad pocity uspokojení u těch, kteří budou mezi vítězi. Pokud by se však naplnila výše uvedená předpověď Tchernevy, frustrovaných příjemců základního příjmu v ekonomicky nestabilním hospodářství, které se ocitne na vzestupné spirále mezd a cen, bude ještě mnohem více.

2.5. Shrnutí kapitoly – hlavní etické aspekty a dilemata

V ekonomické oblasti je významným etickým problémem otázka financování základního příjmu z daní z příjmu. Daně jsou důležitým prvkem jakékoliv formy organizování lidské společnosti, neboť jsou příspěvkem na obecně prospěšné statky.¹⁰⁹ Od ostatních peněžních transakcí se zdanění liší tím, že se nejedná o dobrovolnou směnu, neboť daň je povinná platba do veřejného rozpočtu. Aktuální nastavení daňového systému je výsledkem dlouhodobého politického procesu a obvykle nese otisky historie svého vzniku. Struktura daní, daňové sazby, daňové úlevy vyplývají nejen z racionálních kalkulací, ale také ze společenského kontextu a z diskuse různých zájmových skupin. Daňová politika se přitom opírá o určité zásady, jako je efektivnost, pozitivní vlivy na ekonomické chování subjektů a na makroekonomické agregáty, důležitá je ale především spravedlnost daní.¹¹⁰ *„Otázka daňové spravedlnosti se táhne dějinami zdanění a daňových teorií jako červená nit. Už ve starověku a středověku byla spravedlnost nejdůležitějším daňovým problémem.“*¹¹¹ Daně se považují za spravedlivé, pokud rozdělení celkového daňového břemene na jednotlivé poplatníky odpovídá představám lidí.¹¹² Jedním z principů daňové spravedlnosti je pak princip prospěchu, který stanoví, že *„jedinci mají být zdaněni podle prospěchu, který mají z veřejných výdajů umožněných*

¹⁰⁸ Srov. KAHNEMAN, Daniel. *Myšlení: rychlé a pomalé*, s. 299-310.

¹⁰⁹ Srov. STIGLITZ, Joseph E. *Ekonomie veřejného sektoru*, s. 455.

¹¹⁰ Srov. KUBÁTOVÁ, Květa. *Daňová teorie a politika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 42.

¹¹¹ Tamtéž, s. 101.

¹¹² Srov. HAMERNÍKOVÁ, Bojka – MAAYTOVÁ, Alena. *Veřejné finance*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 127.

*daněmi.*¹¹³ V souvislosti s konceptem základního příjmu dostává tento princip významné trhliny, neboť daňovou zátěž mají nést pouze lidé pracující, ale užitek případně především osobám nepracujícím. Současně nelze tento nesoulad ospravedlnit principem solidarity, neboť vybrané daně mají sloužit i k transferům prostředků od chudších k bohatším. Z uvedeného je patrné, že zásah do daňového systému není možné opírat pouze o matematické cvičení, které hledá odpověď na otázku, jakou maximální daňovou zátěž pracující unesou.

Eticky problematickou se jeví také skutečnost, že stát by měl učinit dlouhodobý závazek k výplatám základního příjmu, přitom v demokratické společnosti může z nejrůznějších příčin dojít k zásadní změně či zrušení tohoto závazku. Základní příjem přitom může a má ovlivňovat rozhodování lidí o jejich životních plánech. Případný obrat v přístupu k tomuto konceptu může u některých skupin příjemců vyvolat pocity nespravedlnosti a životního zklamání. Práva a povinnosti občanů by měla být vymezena předvídatelně, avšak nárok na základní příjem a jeho výši nelze dlouhodobě garantovat.

Jako nespravedlivý se jeví možný finanční dopad základního příjmu na některé skupiny obyvatel (zejména zdravotně či jinak znevýhodněné osoby v obtížné životní situaci), neboť výše základního příjmu nezohledňuje úroveň životních potřeb a životních podmínek. Naopak někteří příjemci nebudou veřejné prostředky potřebovat, a přesto jim na úkor těch nejpotřebnějších budou vypláceny, tedy zcela v rozporu se zásadou přednostního rozhodování ve prospěch chudých.¹¹⁴ Výplata základního příjmu pouze pro dospělé jedince je pak vysloveně diskriminační vůči dětem, resp. jejich rodičům – jako by někteří zastánci konceptu základního příjmu nepočítali s tím, že finanční prostředky na obživu potřebují i nedospělé osoby. Znamená to také, že základní příjem není tak zcela nepodmíněný, když stanoví minimální věkovou hranici příjemce. Toto kritérium by přitom odejmulo právo na základní příjem cca pětině české populace.

¹¹³ KUBÁTOVÁ, Květa. *Daňová teorie a politika*, s. 103. V podstatě se jedná o rovnici: „Změna užitku poplatníka v důsledku zdanění = ztráta užitku způsobená daněmi + zvýšení užitku umožněné spotřebou veřejných statků = 0.“ HAMERNÍKOVÁ, Bojka – MAAYTOVÁ, Alena. *Veřejné finance*, s. 128.

¹¹⁴ Srov. *Kompendium*, čl. 182.

3. Základní příjem a trh práce

Předchozí kapitola mohla vyvolat mylný dojem, že zastáncům základního příjmu stojí v cestě k implementaci tohoto nástroje pouze technický, byť ne právě marginální problém, a to nastavení správné úrovně vypláceného grantu a zajištění jeho financování výběrem daní. Současně však uvedená kapitola navodila další důležitou otázku: byl by základní příjem realizovatelný, pokud by se pracující – všichni nebo jejich významná část – rozhodli využít své svobody a vzdát se práce? V kontextu dynamického technického vývoje se také nabízí otázka, zda základní příjem není nakonec jednoduchým a v podstatě nutným východiskem ze situace, kdy se práce velké části populace může stát postradatelnou.

3.1. Změny v nabídce práce

Je jisté, že výplata základního příjmu je možná a smysluplná pouze za podmínky, že velká část populace bude nadále pracovat: nejen že je potřeba zajistit dostatek zboží a služeb k uspokojení potřeb všech, ale rovněž je potřeba zajistit dostatečný daňový výnos, aby nebyla ohrožena výplata základního příjmu. Pokud oba tyto požadavky není trh či stát schopen naplnit bez podílu lidské práce, je potřeba se zamýšlet nad otázkou, zda po zavedení základního příjmu bude k dispozici dostatečná nabídka práce pro udržení systému v chodu.

Van Parijs podotýká, že většina zemí západní Evropy se musela v předchozích dekáдах potýkat s masivní nezaměstnaností, a to i na vrcholu cyklického vývoje ekonomiky.¹¹⁵ Cesta ke snížení míry nezaměstnanosti byla po nějakou dobu spatřována ve zvýšení tempa ekonomického růstu. Avšak technologický pokrok eliminuje pracovní místa takovou rychlostí, že by bylo potřeba vysokého ekonomického růstu k udržení či dokonce k redukci nezaměstnanosti, což ale není žádoucí například z hlediska dopadů na životní prostředí. Alternativní strategie se proto zaměřila na redukci platů zaměstnanců, neboť po snížení relativních nákladů práce by mohlo být obětováno méně pracovních míst ve prospěch technologie. Van Parijs nespaturuje řešení problému nezaměstnanosti ani v redukci pracovního týdne, protože to vede buď (1) k poklesu výdělku, pokud jsou proporcionalně snižovány mzdy včetně těch nejnižších a dochází k poklesu nabídky

¹¹⁵ Srov. VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 43.

práce, nebo (2) k růstu ceny práce, pokud mzdy zůstávají na původní výši, což negativně ovlivňuje poptávku po práci a zvyšuje tlak na eliminaci méně kvalifikovaných míst.¹¹⁶

Za povšimnutí stojí, že stagnace či zpomalení růstu ekonomické výkonnosti je pro Van Parijse žádoucím jevem.¹¹⁷ Soustředí se primárně na problém nezaměstnanosti, která je důsledkem nerovnováhy na trhu práce, kdy nabídka pracovní síly převyšuje poptávku po ní. Jeho návrh spočívá ve snížení nabídky práce, a to v souvislosti s vyplácením základního příjmu, díky němuž lidé nebudou muset usilovat o pracovní výdělek na obživu. Možného pokrývajícího efektu na trh práce si je vědom a explicitně se k této časté výhradě vůči základnímu příjmu vyjadřuje:

První reakce na tuto námitku by měla znít: „No a co?“ Podporovat nabídku práce není cíl sám o sobě. Nikdo rozumný nemůže chtít přepracovanou, hyperaktivní společnost. Dejme lidem všech tříd¹¹⁸ příležitost redukovat pracovní dobu, anebo dokonce i možnost vzdát se práce, aby se mohli starat o své děti a staré příbuzné.¹¹⁹

Nabídku práce v ekonomice determinují zejména dva faktory. Jednak je to velikost a struktura populace země, která je ovlivňována nejen porodností a úmrtností obyvatelstva, ale i migrací. Jednak jsou to společenské a politické aspekty, ke kterým patří například změny v ekonomické aktivitě žen, v přístupu ke vzdělávání, ve způsobu trávení volného času a v neposlední řadě regulace trhu práce, která určuje délku pracovní doby, výši minimální mzdy apod.

Ekonomové se v souvislosti s nabídkou práce obvykle zabývají hlediskem reakce pracovníků na změnu výše mzdy. Jednotlivec je při rozhodování o množství nabízených hodin práce limitován délkou dne – rozděluje svůj čas mezi pracovní dobu (nabídku práce) a volný čas. Příjem z práce pak vynakládá na spotřebu zboží a služeb – volí tedy mezi spotřebou a volným časem, přičemž usiluje o co nejvyšší užitek. Na nabídku práce přitom působí současně dvě síly, a to substituční efekt a důchodový efekt. K substitučnímu efektu dochází, když vyšší mzda činí volný čas „dražším“: roste-li mzda,

¹¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 43-44.

¹¹⁷ Van Parijs například zmiňuje, že obsese ekonomickým růstem je hlavním nepřítelem environmentalismu, a proto je možné propojit koncept základního příjmu se zájmy hnutí zelených. Srov. VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 47.

¹¹⁸ Pojem „třída“ je jedním z příkladů, na které upozorňují Šťastný a Šíma v souvislosti s tím, že Van Parijs „pracuje s marxistickou terminologií“. ŠŤASTNÝ, Dan – ŠÍMA, Josef. Libertariánství, vlastnictví a utopie. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofia, 2007, s. 141-145; zde s. 144.

¹¹⁹ VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 50-51.

každá hodina volného času představuje větší množství ušlé spotřeby zboží. Důchodový efekt nastává, když rostoucí mzda činí pracovníka bohatším, protože si může dovolit více volného času: na původní úroveň spotřeby je možné dosáhnout menším počtem hodin práce. Převažuje-li u jednotlivce substituční efekt, zvyšuje množství nabízené práce; převažuje-li u něj důchodový efekt, nabídku práce snižuje. Vliv těchto efektů na každého jednotlivce závisí na jeho individuálních preferencích.¹²⁰

Uvedená teorie je však založená na premise, že mzda je jediným zdrojem příjmů jednotlivce. Pro odhad dopadu základního příjmu na počet odpracovaných hodin je třeba překročit meze tohoto standardního modelu. Přesto jsou zjištěné závěry takové, že dopad nelze zcela jednoznačně predikovat, neboť výstupy z provedených experimentů naznačují pozitivní dopad na nabídku práce v zemích rozvojových, ale negativní dopad v rozvinutých zemích.¹²¹ Nízké mzdy by pod vlivem základního příjmu musely vzrůst, aby byli lidé ochotni pracovat, a v dlouhém období pak bude dražší lidská práce nahrazována kapitálem, což může problém málo kvalifikovaných pracovníků prohlubovat.¹²² Pokud bude základní příjem v průběhu času růst, bude z trhu práce stahována stále produktivnější pracovní síla a budou se snižovat rozdíly v příjmech, protože nikdo nebude chtít vykonávat práci za nízký příjem.¹²³

Změny daňových sazeb však ovlivní rozhodování lidí na obou koncích příjmové škály. Zatímco nízkopříjmové skupiny může základní příjem přimět pracovat více či méně, vysoké daňové břemeno na udržení celého systému zasáhne především osoby s vysokými příjmy, které pak budou méně pracovat, vydělávat, spořit a investovat, což může vést k poklesu celkového bohatství společnosti, tj. ke zmenšení koláče, který si budou lidé rozdělovat.¹²⁴ Navíc i lidé s podobnými výdělky mají velmi odlišné vnímání volného času a práce a liší se také jejich volby, co si za své peníze koupit. Reakce konkrétních jednotlivců na změnu v nákladech volného času se tedy budou velmi různit.¹²⁵

Pokles nabídky práce po zavedení základního příjmu by tedy zřejmě měl dvě základní roviny: jednak by se vytratil zájem o namáhavou práci placenou na úrovni základního

¹²⁰ Srov. MACH, Miloš. *Makroekonomie II: pro magisterské (inženýrské) studium*. Slaný: Melandrium, 2001, s. 247-249.

¹²¹ Srov. ŠPECIÁNOVÁ, Jitka. Základní nepodmíněný příjem – co (ne)dokáže zajistit a v čem je jiný? *Politická ekonomie*. 2017, roč. 65, č. 5, s. 601-622; zde s. 607.

¹²² Srov. Tamtéž, s. 610.

¹²³ Srov. PRZEWORSKI, Adam. The feasibility of universal grants under democratic capitalism, s. 704.

¹²⁴ Srov. WAX, Amy L. Something for nothing: Liberal justice and welfare work requirements. *Emory Law Journal*. 2003, roč. 52, č. 1, s. 1-70; zde s. 9.

¹²⁵ Srov. Tamtéž.

příjmu – a sem zastánci konceptu vysloveně cílí, jednak by klesl zájem o lépe placená pracovní místa v důsledku vysoké míry zdanění výdělků na financování základního příjmu.

Zastánci základního příjmu spatřují jeho pozitiva v úniku z pasti chudoby, resp. pasti nezaměstnanosti.¹²⁶ V této pasti může uvíznout příjemce sociálních dávek, pokud rozdíl mezi jeho potenciální odměnou za práci a reálným příjmem ze sociální podpory je malý a nemotivuje beneficianta k hledání práce. Situaci prohlubuje strach tohoto příjemce, že pokud práci přijme a následně ji ztratí, může dojít k časové prodlevě, než znovu začne dostávat sociální dávky. Z dlouhodobého hlediska to příjemce dávek vede k vyloučení z trhu práce, potažmo i ze společnosti. K tomu lze však namítnout, že právě základní příjem může některé skupiny pracujících podnítit k odchodu z trhu práce,¹²⁷ přičemž není jisté, zda ještě v budoucnu budou hledat a najdou cestu zpět – zda neuvíznou v pasti základního příjmu.

Základní příjem by se také mohl stát nástrojem k posílení vyjednávací pozice pracovníků vůči zaměstnavatelům. Zájemce o práci by se nemusel ohlížet na to, zda jeho jednání se zaměstnavatelem skončí úspěchem či nikoliv, protože by měl vždy k dispozici alternativu v podobě základního příjmu – jeho možnosti obživy by nebyly závislé výlučně na odměně „z rukou jedinců sedících na druhé straně vyjednávacího stolu, což se v současnosti stává pracujícím obojího pohlaví dnes a denně.“¹²⁸ Ať se jedná o příjemce sociálních dávek, nebo o příjemce základního příjmu, v obou případech je pro ně tento alternativní příjem demotivujícím faktorem pro hledání a vykonávání placené práce.

Van Parijsův koncept základního příjmu je předkládán jako strategie redukce nezaměstnanosti bez zvýšení chudoby. Dostatečně vysoký základní příjem má být zárukou toho, že už nikdo pracovat nemusí – pracuje jenom ten, kdo chce. Ale bude tím nezaměstnanost skutečně redukována? Co když i po zavedení základního příjmu bude nabídka pracovní síly převyšovat poptávku po práci – co když bude reálně chtít pracovat víc lidí, než kolik bude disponibilních pracovních míst? Za nezaměstnanou osobu je z hlediska ekonomické teorie považován ten, kdo splňuje tři podmínky: nemá placené zaměstnání ani sebezaměstnání, práci aktivně hledá a je schopen a ochoten do práce brzy

¹²⁶ Srov. VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 39; RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 41.

¹²⁷ Srov. ŠPECIÁNOVÁ, Jitka. Základní nepodmíněný příjem – co (ne)dokáže zajistit..., s. 618.

¹²⁸ RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 88-89.

nastoupit.¹²⁹ Z definice je patrné, že zajištění obživy formou základního příjmu od státu nemá na status nezaměstnanosti osoby vliv. Je pravdou, že definice mohou podléhat změnám, a tak i status nezaměstnanosti může být v budoucnu konstruován jiným způsobem, ale na obsahu pojmu – že někdo chce pracovat za peníze a nemá k tomu příležitost – se asi nic nezmění.

3.2. Změny v poptávce po práci

Již v roce 1992 Van Parijs ve své argumentaci ve prospěch základního příjmu zmiňoval, že stále více evropských domácností je odkázáno na různé formy pomoci a uvízlo v sociální síti, a to v důsledku souběhu technických změn a internalizace trhů, které ztěžují vytváření dostatečného počtu pracovních míst, jež by v kapitalistickém tržním prostředí umožňovala jak tvorbu zisku, tak zajištění mezd k obživě pracujících.¹³⁰ V roce 2017 pak spolu s Vanderborghtem přidali na dramatičnosti a psali v úvodních větách své knihy o životě v novém světě přetvořeném ničivou technologickou revolucí, globalizací obchodu a migrací, o světě rychle rostoucí poptávky, která však naráží na své limity vzhledem k přírodním zdrojům a životnímu prostředí, a také o světě oslabených tradičních ochranných institucí – od rodiny po sociální stát.¹³¹

Podobnými myšlenkami se zabývali lidé již v minulosti. Například Keynes¹³² v roce 1930, v době probíhající světové hospodářské deprese, konstatoval, že společnost trpí v důsledku příliš rychlých změn a úsilí o přizpůsobení se přechodu mezi jednotlivými hospodářskými stadii. Rostoucí technická výkonnost se projevila ve zvýšení životní úrovně, ale vyvolala nadbytek pracovní síly.

Nyní nás tyto změny svou rychlostí zraňují a staví nás před náročné problémy, které je třeba řešit. [...] Jsme zasaženi novou nemocí, jejíž jméno někteří čtenáři dosud neslyšeli, ale o které hodně uslyší v následujících letech – totiž technologickou nezaměstnaností.¹³³

¹²⁹ Srov. MACH, Miloš. *Makroekonomie II*, s. 256-257.

¹³⁰ Srov. VAN PARIJS, Philippe. Competing justification of basic income. In: VAN PARIJS, Philippe (ed.). *Arguing for basic income: Ethical foundations for a radical reform*. London: Verso, 1992, s. 3-43; zde s. 6.

¹³¹ Srov. VAN PARIJS, Philippe – VANDERBORGHT, Yannick. *Basic income: a radical proposal...*, s. 4.

¹³² Srov. KEYNES, John Myanard. Economic possibilities for our grandchildren. In: KEYNES, John Myanard. *Essays in persuasion*. Londýn: Macmillan and Co., 1933, s. 358-373; zde s. 358.

¹³³ Tamtéž, s. 364; překlad autorka.

Keynes předpokládal, že revoluční technické změny se z průmyslu rozšíří i do zemědělství a v letech následujících (ještě za jeho života) bude možné zajistit produkci ve všech klíčových odvětvích se zlomkem tehdejší lidské síly.¹³⁴

O tom, jak jsou Keynesova slova dodnes inspirativní, svědčí například autoři Frey a Osborne, kteří se zabývali tématem budoucnosti práce.¹³⁵ Právě s odkazem na jeho sdělení se zamysleli nad tím, jak citlivá jsou současná pracovní místa na probíhající technický vývoj. Pro klasifikaci zahrnující 702 profesí vyhodnotili míru jejich ohroženosti (zhruba v průběhu následujících dvou dekád), a to na základě historických zkušeností z předchozích průmyslových revolucí, i z aktuálních trendů. Zohledňovali přitom, do jaké míry je možné jednotlivé pracovní úkony každé profese definovat pomocí algoritmu, nakolik jsou tyto profese rutinní či kreativní nebo vyžadují manipulaci s nepravidelnými objekty či sociální dovednosti. Ve výsledku došli k tomu, že až 47 % zaměstnaných osob ve Spojených státech amerických vykonává profesi z kategorie s vysokým rizikem ohrožení.¹³⁶ Téměř polovinu lidské pracovní síly by tedy potenciálně mohly nahradit technologie. Takový výsledek budí jistě obavy, ale vypovídá skutečně o tom, že lidskou práci nahradí kapitál? Frey a Osborne uvedli, že o takový odhad se ani nepokoušeli, protože si byli vědomi, že rozsah a tempo takového procesu závisí na dalších faktorech, na které ve svém výzkumu nebrali ohled.

Analytici Organizace pro hospodářskou spolupráci v Evropě¹³⁷ jejich výsledky zhodnotili kriticky v tom ohledu, že Frey a Osborne vyšli z předpokladu, že technologie nahradí celou profesi, nikoliv pouze jednotlivé pracovní úkony. Přitom mnohá povolání, zařazená do kategorie vysoce rizikových, budou stále obsahovat podstatnou část úkolů, jež je obtížné automatizovat.¹³⁸ Autoři studie použili odlišnou metodiku a došli k závěru, že podíl pracovních míst ohrožených automatizací je v průměru 9 % (nejméně v Koreji – 6 %, nejvíce v Rakousku a Německu – 12 %).¹³⁹ Je třeba brát v úvahu, že proces zavádění nových technologií je pomalejší oproti očekáváním, protože mu stojí v cestě ekonomické,

¹³⁴ Srov. Tamtéž.

¹³⁵ Srov. FREY, Carl Benedikt – OSBORNE, Michael A. The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?. *Technological Forecasting & Social Change*. 2017, č. 114, s. 254-280.

¹³⁶ Srov. Tamtéž, s. 268.

¹³⁷ Srov. ARNTZ, Melanie – GREGORY, Terry – ZIERAHN, Ulrich. The risk of automation for jobs in OECD countries: A comparative analysis. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*. 2016, č. 189.

¹³⁸ Srov. Tamtéž, s. 9-11.

¹³⁹ Srov. Tamtéž, s. 15-16.

právní a společenské překážky.¹⁴⁰ Technologické změny se současně podílí na tvorbě pracovních míst, protože vedou k poptávce po nových technologiích, a rovněž pracoviště a pracovníci se přizpůsobují měnícím se technologickým podmínkám. Uvedená analýza tedy zmírnila výhled, který předložili Frey a Osborne, shoda však panuje v tom, že největší břemeno postupující automatizace ponese pracovníci s nízkou kvalifikací a s nízkými výdělky. Závěry studie varují spíše před potenciálními nerovnostmi než obecnou hrozbou nezaměstnanosti.¹⁴¹

Přesto nelze brát nastávající změny v počtu a struktuře pracovních míst a související sociální dopady na lehkou váhu. O zlomových změnách se zmiňuje řada futurologů a vizionářů. Objevují se varování, že velká část dnešních mladých lidí se na pracovním trhu vůbec neuchytí navzdory dosaženému vzdělání a úrovni odborné kvalifikace¹⁴² a magická formulka ekonomů o ‚otevírání nových příležitostí‘ stojí na stále vratší půdě.¹⁴³ Dělna práce či profesní specializace, která byla v minulosti hlavní hybnou silou hospodářského rozvoje, umožňuje práci snáze automatizovat.¹⁴⁴ Ačkoliv se lidé již od průmyslové revoluce obávali, že je mechanizace zastoupí, nestalo se tak, protože se zánikem některé profese se vždy našlo něco, co lidé vykonávali lépe než stroje.

Člověk má jen dvě možnosti: buď pracovat rukama, nebo hlavou. Dokud mu stroje konkurovaly pouze fyzicky, existovalo velké množství nezastupitelných úkolů v duševní oblasti [...]. Co se však stane, až nás algoritmy předčí a jejich paměť, analytické a rozhodovací schopnosti budou s těmi lidskými nesrovnatelné?¹⁴⁵

Z etického hlediska je tedy potřeba uvažovat o budoucích vyhlídkách člověka v širším kontextu, neboť hrozí dokonce zrod ‚neužitečné třídy‘: lidí bez ekonomického, politického či jiného užitku, neschopných přispívat společnosti k bohatství a slávě, kteří

¹⁴⁰ Srov. Tamtéž, s. 21-23.

¹⁴¹ Srov. Tamtéž, s. 23.

¹⁴² Srov. FORD, Martin. *Roboti nastupují: automatizace, umělá inteligence a hrozba budoucnosti bez práce*. Praha: Rybka Publishers, 2017, s. 15.

¹⁴³ Srov. Tamtéž, s. 47.

¹⁴⁴ Srov. Tamtéž, s. 98-99.

¹⁴⁵ HARARI, Yuval Noah. *Homo deus: stručné dějiny zítřka*. Voznice: Leda, 2017, s. 314.

budou nejen nezaměstnaní, ale i nezaměstnatelní, a jejichž činnosti budou nahrazeny algoritmy.¹⁴⁶

Nedobrovolná nezaměstnanost, ať je její příčinou cokoliv, je považována za vážný sociální problém. Situaci nezaměstnaných vystihuje sociolog Zygmunt Bauman.¹⁴⁷ Termín ‚ne-zaměstnanost‘ podle něj vyjadřuje odchylku od normy, kterou je zaměstnanost, a označuje tedy stav jakési přechodné indispozice, kterou je možné a žádoucí odstranit. Zároveň tento termín implikuje stav nadbytečnosti, odmítnutí, nepotřebnosti. *„Být bez práce rovná se být postradatelný, odstranitelný, ba možná již odstraněný, a především přiřaditelný a snad už přiřazený k odpadu ‚ekonomického pokroku‘.“*¹⁴⁸ Zejména dlouhodobě nezaměstnaným hrozí pád mezi ty, kteří neplní žádnou z uznaných, užitečných a nepostradatelných funkcí, jež vykonávají tzv. normální členové společnosti; je to pád mezi ty, kteří společnosti ničím nepřispívají, nebo spíše společnosti škodí. Nezaměstnanost je tak spojena s vyloučením, které je důsledkem rozkladu sociálního státu a jeho institucí.¹⁴⁹

Hrubec a Brabec vykládají Van Parijsovo nazírání na nezaměstnanost jako na problém využívání zdrojů s nedostatečnou nabídkou. Užívá-li někdo zdroje s dostatečnou nabídkou, může legitimně uplatňovat nárok na celý jejich výnos. To ale není případ pracovních míst v ekonomickém systému moderních společností, která Van Parijs pokládá za jeden z nejvýznamnějších nedostatkových zdrojů.¹⁵⁰ Šťastný a Šíma¹⁵¹ však oponují, že nedostatkových zdrojů ve společnosti je velmi mnoho a žádné z nich nejsou využívány všemi členy společnosti rovným dílem. Počet pracovních míst tito autoři nepovažují za nedostatkový zdroj, ale za výsledek nabídky a poptávky na trhu práce, který se odvíjí od toho, nakolik jsou lidé ochotni pracovat a kolik lze s jejich prací

¹⁴⁶ Srov. Tamtéž, s. 321. Také někteří z futurologů jsou nakloněni myšlence základního příjmu. Například Martin Ford považuje základní příjem za možné řešení strukturální nezaměstnanosti vyplývající z technologického rozvoje, a to zejména pro udržení kupní síly, která by poháněla dál hospodářství, založené stále více na kapitálu namísto lidské práce. Byť zmiňuje možnost vzniku ‚zahalečských komunit‘, nepovažuje tento jev za významný, neboť se zřejmě nebude jednat o velké počty osob. Z hlediska politické proveditelnosti doporučuje pro financování základního příjmu využít rozložení zátěže do většího počtu daní, a to včetně tzv. uhlíkové daně. Tuto daň tedy nespojuje primárně s využitím pro nápravu škod způsobených emisemi oxidu uhličitého při hospodářské činnosti, ale považuje ji za vhodnou pro transformaci na výplatu domácnostem pro běžnou spotřebu. Jeho přístup ke konceptu základního příjmu lze tedy označit za poměrně pragmatiký. Srov. FORD, Martin. *Roboti nastupují*, s. 314-320.

¹⁴⁷ Srov. BAUMAN, Zygmunt. *Tekuté časy: život ve věku nejistoty*. Praha: Academia, 2008, str. 68.

¹⁴⁸ Tamtéž, str. 68.

¹⁴⁹ Srov. Tamtéž, str. 68.

¹⁵⁰ Srov. HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. O egalitárním libertarianismu, s. 15-16.

¹⁵¹ Srov. ŠTĀSTNÝ, Dan – ŠÍMA, Josef. *Libertariánství, vlastnictví a utopie*, s. 142.

vytvořit. Tito autoři nesouhlasí s tímto viděním světa jako střetu mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, mezi prací a technologiemi a upozorňují, že Van Parijs ignoruje „mnohé elementární ekonomické poznatky.“¹⁵² Jeho výroky o růstu nezaměstnanosti v souvislosti s rozvojem technologií považují za klasické klišé a omyl – stejný omyl, jakého se dopouštěla v minulosti hnutí rozbíječů strojů (tzv. luddité) – a vysokou nezaměstnanost kladou za vinu spíše moderním zákoníkům práce.¹⁵³

3.3. Člověk na trhu práce

Práce pro člověka znamená nejen způsob, jak si vydělat peníze pro přežití, ale rovněž potřebnou činnost, jíž se podílí na zajištění kontinuálního chodu společnosti, a v neposlední řadě počínání, které mu poskytuje naplnění a smysl života. Jedna z kapitol encykliky *Laudato si'* papeže Františka nese příznačný název *Nezbytnost hájit práci*. Papež v ní uvádí:

Už od svého stvoření jsme povoláni k práci. Není třeba snažit se nahrazovat stále více lidskou práci technologickým pokrokem. Takto by lidstvo poškozovalo samo sebe. Práce je nezbytnost, je součástí smyslu života na této zemi, cestou zrání, lidského rozvoje a osobní realizace.¹⁵⁴

Podnikové hospodářství založené na racionalizaci výroby a procesů chápe technický pokrok jako nástroj k omezení nákladů cestou redukce počtu pracovních míst a jejich nahrazováním technologiemi. Taková činnost člověka se však může časem obrátit proti němu samému: „Odmítnout investovat do lidí jen proto, aby se dosáhlo vyššího bezprostředního zisku, je pro společnost ten nejhorší obchod.“¹⁵⁵

Encyklika tak navazuje na pastorální konstituci II. vatikánského koncilu, jež stanoví, že „společnost má povinnost pomáhat podle daných okolností občanům, aby mohli nalézt příležitost k dostačující práci“,¹⁵⁶ a současně ukládá každé osobě povinnost poctivě pracovat. Práce má být přitom odměňována tak, aby jednotlivci a jejich rodiny měli možnost vést slušný život. V hospodářsko-společenském životě je z pohledu sociální nauky církve nutno rozvíjet důstojnost lidské osoby a dobro celé společnosti, neboť člověk je „původce, střed a cíl veškerého hospodářsko-společenského života.“¹⁵⁷ Hlavní

¹⁵² Tamtéž, s. 144.

¹⁵³ Srov. Tamtéž, s. 143.

¹⁵⁴ LS 128.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ GS 67.

¹⁵⁷ GS 63.

účel výroby nelze proto spatřovat v rostoucím počtu výrobků, zisku nebo moci, ale ve službě člověku v jeho potřebách – hmotných i duchovních.¹⁵⁸ Na úrovni podniku je pak třeba realizovat cíle „*podle ekonomických kritérií, nesmějí se však přehlížet ani opravdové hodnoty, které umožňují konkrétní rozvoj osoby a společnosti.*“¹⁵⁹ Kromě toho plní podnik určitou sociální funkci, neboť poskytuje příležitosti pro setkávání, spolupráci a využití schopností lidí.¹⁶⁰

Politická reprezentace ekonomicky vyspělých zemí věnuje pozornost změnám, které na trhu práce v současné době probíhají a mohou vést k růstu nerovností a k polarizaci společnosti. Například v roce 2010 vydala Evropská komise dokument *Evropa 2020: Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění*,¹⁶¹ ve kterém si dala za cíl zvýšit míru zaměstnanosti jako součást plánu na vybudování evropského sociálně tržního hospodářství pro 21. století.¹⁶² Současně je třeba poznamenat, že dokument pojednává o lidech jako o účastnících trhu práce – zaměřuje se na to, jak osoby na tento trh zařadit a udržet je tam navzdory rychle se měnícím podmínkám, tj. aby pracovní síla reagovala na potřeby trhu práce. Tímto termínem se pojmenovává abstraktní instituce, která označuje místo, kde dochází ke střetu mezi poptávkou firem-zaměstnavatelů po pracovní síle a nabídkou práce, času, kvalifikace, schopností a nápadů lidí-zaměstnanců za peníze-mzdu. Člověk, byť na tento trh vstupuje svobodně, zde reprezentuje pracovní sílu a stává se zbožím.

Člověk coby komodita na trhu práce bývá zranitelný, nahraditelný a snadno se stává nadbytečným. V zájmu přežití musí usilovat o zvýšení své konkurenceschopnosti; čím tvrdší je konkurence, tím levnější je totiž jeho cena.¹⁶³ Gøsta Esping-Andersen, který se věnoval výzkumu moderního sociálního státu, klasifikoval země podle dosažené úrovně dekomodifikace. Ta spočívá v poskytování prostředků, které umožňují lidem udržet si

¹⁵⁸ Srov. GS 64.

¹⁵⁹ *Kompendium*, čl. 338.

¹⁶⁰ Srov. Tamtéž.

¹⁶¹ Srov. EVROPSKÁ KOMISE. Sdělení Evropské komise: Evropa 2020: Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění [online]. Brusel, 2010 [cit. 2018-12-08]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/evropske-zalezitosti/evropske-politiky/strategie-evropa-2020/Evropa_2020_cz_Sdeleni_EK.pdf.

¹⁶² Koncept sociálně tržního hospodářství se zde opírá o tři pilíře: (1) inteligentní růst, který vychází z rozvoje ekonomiky založené na znalostech a inovacích, (2) udržitelný růst, který podporuje konkurenceschopnější, a přitom ekologičtější ekonomiku, (3) růst podporující začlenění s vysokou zaměstnaností a sociální a územní soudržností. Srov. Tamtéž.

¹⁶³ Srov. ESPING-ANDERSEN, Gøsta. *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press, 1990, s. 37.

svou životní úroveň nezávisle na trhu práce, takže lidé přestávají být považováni za zboží.¹⁶⁴ V kontextu zaručených (byť různě uspořádaných) sociálních práv a sociálního zabezpečení ve vyspělých zemích se proto čistá podoba komodifikace pracovní síly nevyskytuje. Kromě státu může lidem poskytovat oporu rodina, církev či komunita. Esping-Andersen však uvádí, že „*když se práce blíží svobodné volbě, a nikoliv nutnosti, může se dekomodifikace rovnat deproletarizaci.*“¹⁶⁵ V důsledku pobírání nejrozličnějších dávek nejsou lidé již vůbec nuceni prodávat svou pracovní sílu pro přežití, a proto dochází ke snižování počtu pracovníků. Úplná dekomodifikace práce vede k narušení podmínek tržního kapitalismu, protože je de facto nemožné najít na trhu pracovní sílu, ochotnou zaměstnání přijmout. Je tedy možné konstatovat, že základní příjem se jeví účinným nástrojem dekomodifikace, jak se o tom zmiňuje Raventós,¹⁶⁶ ale úplné osvobození člověka od závislosti na trhu práce cestou základního příjmu zároveň znamená zvýšení jeho závislosti na státu. Asymetrie ve vztahu mezi pracujícím člověkem a zaměstnavatelem se transformuje do asymetrie ve vztahu mezi občanem a státem. Avšak stát může suplovat určité instituce – v tomto případě trh – pouze v nezbytných a výjimečných případech. V souladu s principem subsidiarity nesmí výkon této funkce rozšiřovat a prodlužovat víc, než je za daných okolností nutné.¹⁶⁷

O novém pojetí vztahu mezi lidskou prací a hospodářstvím pak pojednává Friedrich Aspländer, který uvádí, že vlivem industrializace se hospodářství stalo samoúčelným, vše se podřizuje honbě za hospodářskou výkonností slepým následováním ekonomické teorie, jež považuje egoismus jednotlivce nikoliv za problém, ale za vítanou hnací sílu hospodářské činnosti.¹⁶⁸

Kvůli jednostrannému zaměření na zisk, na akceptování nenasytosti jako motivu hospodářské aktivity se ocitá subjektivní prožívání práce člověkem mimo oblast zájmu. Utváření práce jako pozitivní životní zkušenost už nepatří k cílům hospodářské činnosti.¹⁶⁹

Ačkoliv člověk ve svém životě a ve své práci pátrá po smyslu, s novodobým rozvojem společnosti roste podíl tzv. nesmyslné práce, obvykle však dobře placené. Vede k tomu několik příčin: stále více užitečné práce se automatizuje, roste produktivita práce, roste

¹⁶⁴ Srov. Tamtéž, s. 37.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 37; překlad autorka.

¹⁶⁶ Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 87-89.

¹⁶⁷ Srov. *Kompendium*, čl. 188.

¹⁶⁸ Srov. ASSLÄNDER, Friedrich – GRÜN, Anselm. *Práce jako duchovní úkol*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011, s. 65-66.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 65-66.

úroveň dosaženého vzdělání populace a společnost je přitom natolik posedlá prací a zvyšováním zaměstnanosti, že je za těchto podmínek obtížné, aby každý jednotlivec mohl vytvářet vlastní práci něco skutečně hodnotného a smysluplného. Lidé jsou si mnohdy vědomi, že danou práci vykonávají zbytečně, obávají se však snížení nebo ztráty příjmu, pokud by se rozhodli pro změnu. Vykonávaná práce je totiž zřídka finančně hodnocena z hlediska společenského významu, potřebného nadání, inteligence či vytrvalosti.¹⁷⁰ Přestože však někteří lidé nespatřují (v určitém okamžiku) ve své práci smysl, nelze z toho bezprostředně odvozovat, že jejich činnost není společensky hodnotná.

3.4. Shrnutí kapitoly – hlavní etické aspekty a dilemata

Konfliktní vztahy mezi prací a kapitálem, které se v soudobém hospodářství projevují, nebyly neznámou skutečností ani v minulosti.¹⁷¹ Také vlivem globalizace však dostává tento konflikt hlubší a rozsáhlejší rozměr. Hromadné zapojení technologií do pracovních činností se může zásadním způsobem projevit na zaměstnanosti a následně v dalších ekonomických a mimoekonomických sférách. Technologie samy o sobě jsou morálně neutrální, jejich využití pouze odráží hodnoty lidí, kteří je ovládají. Zvyšování produktivity a zisků nelze absolutizovat. „*Podnikatelská aktivita je ušlechtilé poslání zaměřené na produkci bohatství a zlepšování světa pro všechny.*“¹⁷² Tato ušlechtilost je neoddělitelně spojena s vytvářením pracovních míst jako službou obecnému dobru.¹⁷³ Jakkoli však mohou jednotliví podnikatelé a firmy usměrnit svou činnost tak, aby automatizace nevedla primárně k úspoře lidské práce, ale vytvářela prostor pro rozvoj člověka a společnosti, konkurenční podniky se jimi nevyužité příležitosti mohou chopit a generovat o to větší zisky. Pakliže nebude věnována dostatečná pozornost cíli, smyslu a udržitelnosti ekonomického růstu, nemusí se rozvoj technologie stát příběhem společného rozkvětu lidstva, ale boje o osobní přežití.

V tomto směru probíhají diskuse o ukazatelích rozvoje společnosti – o jejich používání a vypovídací hodnotě. Dominující ukazatel, hrubý domácí produkt, je snadno dostupný v národních i mezinárodních statistických přehledech a často je medializován pro nejširší

¹⁷⁰ Srov. BREGMAN, Rutger. *Utopie pro realisty*, s. 126-128.

¹⁷¹ Srov. *Kompendium*, čl. 279.

¹⁷² LS 129.

¹⁷³ Srov. Tamtéž.

veřejnost. Značný význam, který je tomuto ukazateli přisuzován při formulování cílů a evaluaci výsledků hospodářských politik, vede k důrazu na materiální blahobyt namísto spokojenosti lidí v širším společenském kontextu. Avšak i z hlediska hodnocení ekonomického výkonu naráží tento ukazatel na závažná omezení, neboť například zahrnuje převážně tržní produkci a pouze část produkce netržní, nezohledňuje stav přírodního, sociálního a lidského kapitálu a nezachycuje dopad společenských aktivit na životní prostředí.¹⁷⁴ Výpočet ukazatele je prostou kvantifikací spotřeby, aniž by byla zohledněna morální hodnota preferencí, které jsou touto spotřebou uspokojovány. Tento ukazatel například pozitivně hodnotí spotřebu jedince, který tráví večery konzumací v hostinci, ale zcela odhlíží od jeho souseda, který ve volném čase pomáhá s domácími úkoly svým dětem. K upřednostňování „sociálních hodnot, životního prostředí, důstojné práce, fyzického a emočního zdraví před ekonomickým růstem“¹⁷⁵ mohou napomoci obsahově bohatší souhrnné ukazatele. Postupně proto sílí snaha sledovat více indikátorů (včetně subjektivních), které jsou schopné překonat nedostatky ukazatele hrubého domácího produktu a obohatit pohled nejen na rozvoj země, ale i štěstí a blahobyt obyvatel.

Zásadní je z etického hlediska rovněž vymezení úlohy trhu a státu v hospodářských a společenských vztazích. Dle současného nastavení institucí má stát zodpovědnost za rozvoj tvorby pracovních příležitostí formou aktivní politiky zaměstnanosti¹⁷⁶ a za pomoc nezaměstnaným lidem důsledným vyvažováním principu solidarity a subsidiarity. Přesunem zodpovědnosti státu od podpory kvalifikace a pracovního uplatnění k zajištění obživy každého jednotlivce roste riziko větší (a třeba i celoživotní) závislosti lidí na státu, která se může přenášet i na další generace.

Proti přístupu zastánců základního příjmu, pro něž je opuštění trhu práce žádoucí konsekvencí, stojí oprávněné obavy ze ztráty dovedností a zhoršení lidského a sociálního kapitálu v souvislosti s možnou nečinností občanů, příjemců základního příjmu. Problematika smysluplnosti některé lidské práce je pak spojena se dvěma etickými rovinami: na jedné straně je tržní poptávka, kdy spotřebitelé a další tržní subjekty mají mít na paměti svou sociální zodpovědnost, neboť „nakupování je vždy mravní, a nejen

¹⁷⁴ Srov. NEČADOVÁ, Marta. Je HDP vhodným ukazatelem ekonomické výkonnosti a sociálního pokroku v podmínkách globalizace?. *Acta Oeconomica Pragensia*. 2012, č. 5, s. 3-23; zde s. 4-5.

¹⁷⁵ VEČERNÍK, Jiří. Subjektivní indikátory blahobytu: přístupy, měření a data. *Politická ekonomie*. 2012, č. 3, s. 291-308; zde s. 303.

¹⁷⁶ Srov. *Kompendium*, čl. 291.

ekonomický úkon,¹⁷⁷ takže pokud budou mít smysluplné potřeby, přinese to větší podíl smysluplné práce; na straně druhé stojí každý jednatel, který nese v tomto ohledu morální odpovědnost za výběr práce, která je smysluplná vzhledem k jeho vlastnímu zájmu i zájmu ostatních.

¹⁷⁷ CV 66.

4. Příjem za práci vs. příjem bez práce

Za konceptem základního příjmu nelze spatřovat jen hmotné zajištění osob, ale také hybatele významných společenských změn. Osvobození od práce pro obživu znamená změnu v samotné definici práce, což se projeví v kvalitě života jednotlivce, ve vztazích mezi lidmi a ve fungování společnosti.

4.1. Volný čas místo práce

Keynes se v souvislosti s rozvojem technologií, kterého byl svědkem, zabýval také úvahami o budoucnosti, která čeká generace vnuků. Spekuloval, že pokud nedojde k žádným závažným válkám a k významnému nárůstu populace, může být ekonomický problém společnosti vyřešen do sta let. Problém obživy byl doposud primárním a nejnaléhavějším, avšak okolo roku 2030 „*poprvé od svého stvoření bude lidstvo čelit svému skutečnému, svému trvalému problému – jak využívat své svobody od naléhavých ekonomických starostí, jak využívat volný čas, který jim věda a složený úrok přinesou, aby žili moudře, příjemně a dobře.*“¹⁷⁸ Je pravděpodobné, že Keynesův problém volného času se mohl v kontextu světové hospodářské krize a související masové nezaměstnanosti a chudoby jevit přinejmenším jako malicherný.

Otázce významu volného času pro osoby bez práce se věnoval na začátku 30. let 20. století nejen Keynes, ale také autoři tzv. Marienthalské studie.¹⁷⁹ Obyvatele rakouské obce Marienthal zasáhla hospodářská krize, když v roce 1929 došlo k uzavření místní továrny na zpracování lnu a většina obyvatel obce se stala nedobrovolně nezaměstnanými. Výzkum v této obci byl zaměřen na analýzu následků dlouhodobé nezaměstnanosti na postižené rodiny i celé společenství obce. Byť dělnická třída během rozvoje průmyslové společnosti prosazovala větší míru volného času a zkrácení pracovní doby, neomezený volný čas v nezaměstnanosti nedokážou lidé využívat, natož si ho užívat. Autoři studie tento volný čas označili za ‚tragický dárek‘.

¹⁷⁸ KEYNES, John Myanard. Economic possibilities for our grandchildren, s. 367; překlad autorka.

¹⁷⁹ Srov. JAHODA, Marie – LAZARSELD, Paul Felix – ZEISEL, Hans. *Marienthal: sociografie komunity nezaměstnaných*. Brno: Masarykova univerzita, 2013.

Nyní, když nejsou pod žádným tlakem, nepodnikají nic nového a jejich dříve spořádaná existence se postupně mění v existenci nedisciplinovanou a prázdnou. Když se ohlédnou za jakýmkoli obdobím tohoto volna, nedokáží si vzpomenout na nic, co by stálo za zmínku.¹⁸⁰

Ztrátou práce dochází u nezaměstnaných osob k přerušení kontaktů s vnějším světem. Autoři studie vyhodnotili, že vědomí omezeného množství volného času nutí člověka k promýšlení a plánování jeho vhodného využití, zatímco pocit neomezeného množství volného času snahu o jeho smysluplné využití snižuje.¹⁸¹

Nicméně Keynesova vize o nadbytku volného času se zatím nenaplnuje. Keynes zřejmě nepředpokládal, že ekonomický růst se neprojeví adekvátně v růstu mezd. Ačkoliv současné technologie by dovolovaly naší společnosti méně pracovat a dosahovat životní úrovně vyšší než v roce 1930, málokdo má takovou možnost, neboť náklady na základní potřeby, jako je bydlení, jídlo, doprava, pohlcují téměř celý výdělek osob s nízkými příjmy. Lidé spotřebovávají lepší zboží než v minulosti, a proto ceny zboží významně vzrostly, a zároveň se vytvořily nové potřeby, které jsou součástí moderního světa. Rostoucí bohatství tak lidé nevyužívají ve prospěch svého volného času, ale k pokrytí zvýšené spotřeby.¹⁸²

Obhájci základního příjmu se otázce naplnění volného času lidí, žijících pouze ze základního příjmu, příliš nevěnují a spíše předpokládají, že život v trvalé či dlouhodobé zahálce a nečinnosti nebude pro většinu lidí přitažlivou volbou a využijí svobody od starostí s obživou zejména při změně pracovního místa, při rekvalifikaci, při startu podnikání,¹⁸³ při rozhodování o práci za mzdu, práci dobrovolnické, práci v domácnosti a o jejich vzájemných kombinacích.¹⁸⁴ Vzhledem k tomu, že výše základního příjmu by měla být výrazně pod úrovní příjmů plynoucích z práce, není třeba se obávat „*společnosti pobudů, příživníků a zahalečů*.“¹⁸⁵ Vnucený volný čas je pro člověka katastrofou, nicméně lidé po celém světě touží po kratším pracovním týdnu; menší objem práce totiž otevírá prostor pro jiné věci, které jsou pro lidi rovněž důležité: rodina, občanská angažovanost a odpočinek. Vzdělávací systém by proto neměl připravovat lidi pouze na

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 123.

¹⁸¹ Srov. Tamtéž, s. 128.

¹⁸² Srov. WIDERQUIST, Karl. Rereading Keynes: Economic possibilities of our grandparents. *Dissent*. 2006, roč. 53, č. 1, s. 85-87.

¹⁸³ Srov. VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 46.

¹⁸⁴ Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 41.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 193.

práci, ale zejména na život ve volném čase.¹⁸⁶ Obhájci základního příjmu předkládají svůj koncept jako cestu k jinému uspořádání aktivit či k úpravě pracovních plánů, avšak pokud se někdo rozhodne pro životní program bez jakékoli práce, je to projevem jeho svobody – důsledky takového rozhodnutí pro jednotlivce i pro společnost již ve svém návrhu neřeší.

Svoboda pracovat méně (nebo vůbec) může mít závažný dopad na osobnost, charakter a společenský život, což může vyvolávat strach i naději. Pesimismus souvisí s tím, že někteří lidé podlehnou pokušení nečinnosti a bez disciplíny spojené s placenou prací se budou potýkat se zmatkem, neřestmi nebo anomii. Naopak optimismus vyvolává možnost, že někteří lidé budou nepřetržitý volný čas a svobodu považovat za obohacení svého života.¹⁸⁷ Úloha práce nespočívá totiž pouze v zajištění obživy a v tvorbě bohatství. Práce se dotýká mnoha aspektů v lidském životě a je třeba ji pojímat z více perspektiv a komplexně.

Na nadosobní rozměr dělby práce poukázal již na konci 19. století Émile Durkheim, když konstatoval, že na dělbu práce nelze pohlížet pouze z ekonomického hlediska, neboť hospodářské výsledky jsou mnohem méně významné oproti morálnímu dopadu dělby práce na společnost. Dělba práce totiž vytváří mezi lidmi vzájemnou propojenost až závislost a také pocit solidarity, který tento sociolog označuje za pravou funkci dělby práce.¹⁸⁸

Její prostřednictvím si jedinec uvědomí svou závislost na společnosti – právě od ní pocházejí síly, které jej brzdi a směřují [...], jelikož se dělba práce stává hlavním zdrojem společenské solidarity, stává se zároveň i základem morálního řádu.¹⁸⁹

Dělba práce podle Durkheima vytváří mezi lidmi systém práv a povinností se vzájemnými trvalými vazbami a přináší pravidla, která zajišťují pokojný a řádný chod odlišných funkcí společnosti.¹⁹⁰

Podle novějšího sociologického pojetí v podání Ralfa Dahrendorfa se práce v dnešním světě stala poslední oporou společnosti poté, co byla oslabena rodina, obec i církve; on sám se vymezuje proti tomu, aby se nutnost práce (pro zajištění životních potřeb)

¹⁸⁶ Srov. BREGMAN, Rutger. *Utopie pro realisty*, s. 113-116.

¹⁸⁷ Srov. WAX, Amy L. *Something for nothing: Liberal justice...*, s. 11.

¹⁸⁸ Srov. DURKHEIM, Émile. *Společenská dělba práce*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 55.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 335.

¹⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 340.

využívala k omezení svobody. Práce je podle něj totiž také „*nástrojem sociální kontroly. Bez práce pro všechny se svět stane naprosto labilním. Jen když jsou všichni v práci, je možné držet společnost pohromadě a kontrolovat ji.*“¹⁹¹ Oproti Durkheimovi je tedy k této společenské nadstavbě práce spíše kritický. V návaznosti na jeho myšlenku pak vyvstává otázka, zda by základní příjem mohl (postupně) převzít funkci sociální kontroly namísto práce, například zda by základní příjem měl být vyplácen osobám ve výkonu trestu, kterým je svoboda záměrně omezována.

Z holistického pohledu tedy podle výše uvedených výpovědí práce ani v současné společnosti neztratila svůj duchovní a společenský význam (naopak spíše roste), proto je zajištění obživy pro celou společnost a boj proti nedostatku zřejmě nemožné oddělovat od problému zapojení jednotlivých členů do společného díla a dění, což obháječi základního příjmu opomíjejí. V tomto smyslu se vyjadřuje také kardinál Reinhard Marx, který uvádí, že je skeptický ke koncepcím základního příjmu bez práce, neboť každý jednatel by měl dostat příležitost aktivně se podílet v sociálně uznané roli na životě společnosti a přispívat k jejímu dobru.¹⁹² Marx je toho názoru, že pokud hospodářství samo nedokáže vytvořit dostatek pracovních míst, je zapotřebí včlenit veřejně podporované modely, které v solidární soudržnosti práci umožní.¹⁹³ Přitom již v 50. letech 20. století se Joseph Höffner, tehdy katolický sociální etik, později kardinál, vyjádřil, že dosavadní sociální politika byla příliš jednostranně zaměřena na poskytování důchodů a dalších finančních příspěvků. Byť je finanční zajištění důležité, zejména pro osoby, pro něž je zařazení do pracovního života nemožné, v případě práce schopných osob by mělo být prioritou dopomoci jim k vlastnímu výdělku pro obživu. Důvodem není pouze rostoucí výše finanční zátěže a počet příjemců sociálních dávek, ale člověk samotný:

To, čemu se obvykle říká štěstí, není v prvé řadě příjem důchodů a dalších finančních příspěvků, nýbrž to, že své schopnosti člověk dokáže proměnit v konání, a tak se zodpovědně realizovat. Musíme člověka vidět v jeho celistvosti, v jeho životní situaci, tedy uvažovat ‚vitálně politicky‘.¹⁹⁴

Dahrendorf přitom shledává, že v průběhu předchozích sta let zkrácení „*pracovní doby, pracovního dne, pracovního týdne, pracovního roku i produktivního období života*

¹⁹¹ DAHRENDORF, Ralf. *Hledání nového řádu: přednášky o politice svobody v 21. století*. Praha: Paseka, 2007, s. 66.

¹⁹² Srov. MARX, Reinhard. *Kapitál: plaidoyer pro člověka*. Praha: Academia, 2013, s. 130-131.

¹⁹³ Srov. Tamtéž, s. 139.

¹⁹⁴ Citováno dle MARX, Reinhard. *Kapitál: plaidoyer pro člověka*, s. 200.

dosáhlo dramatických rozměrů – i důsledků. ¹⁹⁵ Má tím na mysli oddálení vstupu do produktivního období vzhledem k prodloužení doby vzdělávání, poměrně dlouhé období života ve starobním důchodu, zákonné nároky na dovolenou, volné víkendy a státní svátky apod. Jedná se nejen o projev toho, že ve společnosti ubývá práce, klesá také důležitost práce v životě člověka: „*Po práci počíná volný čas, potěšení. A tak jsme krok za krokem postoupili od společnosti práce ke společnosti volného času a dále ke společnosti zábavy.*“ ¹⁹⁶

Za zmínku stojí, že podle dostupných údajů o vývoji v hospodářsky vyspělých zemích prokazatelně dochází v průběhu času k poklesu roční odpracované doby zaměstnaných osob (Tabulka 1; viz rovněž graf - Příloha 1). Od 70. let 19. století do konce 20. století došlo k poklesu odpracovaných hodin v průměru o 47 % (z 2 944 na 1 554 hodin). Přitom průměrný 12% pokles (z 2 944 na 2 591 hodin), kterého bylo dosaženo mezi lety 1870 a 1913, tj. za 43 let, se podařilo napodobit mezi lety 1973 a 1998, tj. za pouhých 25 let (z 1 744 na 1 554 hodin, tj. o 11 %). Výjimkou je v tomto ohledu Švédsko, kde však byla úroveň ročních odpracovaných hodin na zaměstnanou osobu ve srovnání s ostatními zeměmi v roce 1973 již natolik nízká, že v dalších letech neklesala nebo mírně vzrostla. Pro porovnání jsou k dispozici také údaje o růstu produktivity práce ve stejném období (Tabulka 2) a je zjevné, že produktivita práce rostla mezi lety 1870 a 1998 výrazně vyšším tempem ve srovnání s poklesem odpracovaných hodin zaměstnaných osob, přesto lze shledat, že dosažení vyšší produktivity se v určité míře projevovalo na racionalizaci hospodářské činnosti právě v poklesu potřebné odpracované doby.

¹⁹⁵ DAHRENDORF, Ralf. *Hledání nového řádu*, s. 53.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 52.

Tabulka 1: Roční počet odpracovaných hodin na zaměstnanou osobu v letech 1870 až 1998

	1870	1913	1950	1973	1998
Rakousko	2 935	2 580	1 976	1 778	1 515
Německo	2 841	2 584	2 316	1 804	1 523
Švýcarsko	2 984	2 624	2 144	1 930	1 595
Belgie	2 964	2 605	2 283	1 872	1 568
Nizozemí	2 964	2 605	2 208	1 751	1 389
Francie	2 945	2 588	1 926	1 771	1 503
Itálie	2 886	2 536	1 997	1 612	1 506
Dánsko	2 945	2 553	2 283	1 742	1 664
Finsko	2 945	2 588	2 035	1 707	1 637
Norsko	2 945	2 588	2 101	1 721	1 428
Švédsko	2 945	2 588	1 951	1 571	1 582
Velká Británie	2 984	2 624	1 958	1 688	1 489
Austrálie	2 945	2 588	1 838	1 708	1 641
Kanada	2 964	2 605	1 967	1 788	1 663
USA	2 964	2 605	1 867	1 717	1 610
Průměr	2 944	2 591	2 057	1 744	1 554
Maximum	2 984	2 624	2 316	1 930	1 664
Minimum	2 841	2 536	1 838	1 571	1 389
Rozdíl (max-min)	143	88	478	359	275

Zdroj: MADDISON, Angus. *The World Economy. A Millennial Perspective (Vol. 1). Historical Statistics (Vol. 2)*. Paříž: OECD Publications, 2006, s. 347. Vlastní zpracování a výpočty odvozených hodnot.

Tabulka 2: Produktivita práce v letech 1870 až 1998 (hrubý domácí produkt na odpracovanou hodinu; v mezinárodních dolarech, přepočteno na rok 1990)

	1870	1913	1950	1973	1998	1998/ 1870	1913/ 1870	1950/ 1913	1973/ 1950	1998/ 1973
Rakousko	1,38	2,91	4,05	15,17	27,07	1962%	211%	139%	375%	178%
Německo	1,55	3,03	3,99	14,76	26,56	1714%	195%	132%	370%	180%
Švýcarsko	1,53	3,30	8,87	18,54	24,81	1622%	216%	269%	209%	134%
Belgie	2,17	3,68	6,19	16,89	33,57	1547%	170%	168%	273%	199%
Nizozemí	2,43	4,11	6,67	19,49	30,62	1260%	169%	162%	292%	157%
Francie	1,38	2,88	5,82	18,02	33,72	2443%	209%	202%	310%	187%
Itálie	1,05	2,13	4,38	15,92	27,90	2657%	203%	206%	363%	175%
Dánsko	1,57	3,58	6,57	16,57	26,18	1668%	228%	184%	252%	158%
Finsko	0,86	1,87	4,28	13,81	25,69	2987%	217%	229%	323%	186%
Norsko	1,20	2,40	5,95	15,44	32,77	2731%	200%	248%	259%	212%
Švédsko	1,22	2,58	7,08	18,02	26,27	2153%	211%	274%	255%	146%
Velká Británie	2,55	4,31	7,93	15,97	27,45	1076%	169%	184%	201%	172%
Austrálie	3,48	5,48	9,64	17,28	26,93	774%	157%	176%	179%	156%
Kanada	1,71	4,45	10,33	19,74	26,04	1523%	260%	232%	191%	132%
USA	2,25	5,12	12,65	23,72	34,55	1536%	228%	247%	188%	146%

Zdroj: MADDISON, Angus. *The World Economy. A Millennial Perspective (Vol. 1). Historical Statistics (Vol. 2)*. Paříž: OECD Publications, 2006, s. 351. Vlastní zpracování a výpočty odvozených hodnot.

Nastal skutečně konec společnosti práce, který zmiňuje Dahrendorf? Signály jsou spíše takové, že se svět práce transformuje. Zatímco v minulosti byla práce vnímána především jako prvek ekonomický a statusotvorný,¹⁹⁷ dnes se práce stává projevem vlastní identity a osobním naplněním: pro někoho je práce koníčkem, který vyjadřuje jeho osobitost, protože práce ho kultivuje a rozvíjí; pro jiné je práce příležitostí uplatňovat moc, ovlivňovat společenské dění. Proto mnozí lidé v současné době pracují s velkým pracovním nasazením, třeba i bez přestávek a dovolených, a to nikoliv pouze za cílem vysokého finančního ohodnocení či postupu po společenském žebříčku. Práce znamená pro lidi podstatnou část života a mnohdy je pro ně obtížné oddělovat pracovní aktivity od soukromých. To vedlo mj. ke vzniku konceptu work-life balance, zejména (ale nejen) v souvislosti s masivním zapojením žen do placené práce, který se zaměřuje na vyváženost pracovního a osobního života.

Trend, kdy přepracování je symbolem vysokého postavení a důležitosti, již může signalizovat rozpor s teorií, se kterou přišel na konci 19. století Thorstein Veblen¹⁹⁸ a podle níž v minulosti lidé s vyšším sociálním statusem dávali svou zahálkou okázale najevo, že nemusí vykonávat práci a věnovali se pouze takovým činnostem, kterým byl přikládán jistý stupeň úctyhodnosti – zdržení se práce bylo otázkou cti a uznání. Tato okázalá zahálka neznamenalala tedy nehybný klid a nečinnost, ale neproduktivní trávení času k demonstraci bohatství a moci. Okázalá zahálka se později rozvinula v okázalou spotřebu. A možnou paralelou Veblenovy teorie pro současný svět je okázalý soucit při poskytování darů charitativním organizacím.¹⁹⁹ V kontextu společenských změn a základního příjmu by mohla být novou paralelou okázalá pracovitost, neboť pracovní aktivita se může stát projevem činnosti, která je vzácná a zasluhuje si uznání a úctu. I Veblen ve své době totiž konstatoval, že lidem je vlastní pracovní instinkt, který je vede k tomu, „*aby produktivní úsilí a vůbec vše, co je lidem k užítku, hodnotili kladně a vlídně.*“²⁰⁰

¹⁹⁷ Jedná se o sociologický pojem, který vyjadřuje, že sociální pozici člověka ve struktuře určité společnosti ovlivňují různé faktory, přičemž od statusu jedince se odvíjí jeho sociální role. Kromě vykonávané práce/profese patří mezi statusotvorné faktory výše příjmu či bohatství, podíl na moci apod. Různá úroveň dosaženého statusu má poté vliv na životní možnosti člověka.

¹⁹⁸ Srov. VEBLEN, Thorstein. *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.

¹⁹⁹ Srov. WEST Patrick. *Conspicuous compassion: Why sometimes it really is cruel to be kind*. The Institute for the Study of Civil Society: London, 2004.

²⁰⁰ VEBLEN, Thorstein. *Teorie zahálčivé třídy*, s. 76.

Přestože Keynes měl obavu, zda se budoucí generace dokážou vypořádat s problémem naplnění volného času, soudobá společnost řeší spíše opačný problém: „*Nezabijí nás nuda; zabijí nás přepracování. Armáda psychologů a psychiatrů nebojuje s šířící se nudou, ale s epidemií stresu.*“²⁰¹ Volný čas pro odpočinek po práci je nezbytný k regeneraci člověka po stránce fyzické i duševní. V současné společnosti se však vymezení hranice mezi prací a odpočinkem stalo obtížnější, než tomu bylo v minulosti. Zejména vyspělé moderní technologie umožňují nepřetržitou komunikaci a práci s daty, což působí prolínání pracovních aktivit do mimopracovního času, a také naopak – prolínání soukromých aktivit do pracovního času. Volný čas je třeba pojímat jako čas pro odpočinek, který neznamena pouhé nicnedělání, ale který je možné naplnit poznáváním krásných věcí a obohacujících myšlenek a zážitků.²⁰² Ideálem není život naplněný prací a prožitý bez radosti, ale ani opak takového života. Otázkou však je, do jaké míry odpovídá tomuto ideálu posun v životních hodnotách současné společnosti:

Po společnosti orientované na výkon s přehnaným étosem práce si chtějí lidé ve společnosti zábavy svůj život užít. Odmítají vidět palčivé problémy doby. Pro mladé lidi, kteří chtějí práci, námahu a výkonnostní mentalitu ze svého života vytěsnit, se život stává party.²⁰³

Tomuto trendu odpovídá i moderní hospodářské odvětví, známé jako průmysl volného času.

4.2. Reciprocita a členství ve společenství

Patnáctihodinový pracovní týden, který Keynes prorokoval budoucím pokolením, by měl lidem poskytovat ekonomický blahobyt, příležitost rozvíjet se k vyšší dokonalosti a možnost uspokojit potřebu vykonávat nějakou práci pro vlastní spokojenost, kterou v sobě lidé odedávna mají.²⁰⁴ Zatímco zastánci základního příjmu se otevřeně hlásí k možnosti poskytování obživy všem bez podmínky jakéhokoli vlastního přičinění, z Keynesových slov, na která se mnohdy odvolávají,²⁰⁵ nic podobného explicitně nevyplývá: Keynes ve své vizi neuváděl, že by se mělo jednat o 15 hodin týdně v průměru

²⁰¹ BREGMAN, Rutger. *Utopie pro realisty*, s. 106.

²⁰² Srov. ASSLÄNDER, Friedrich – GRÜN, Anselm. *Práce jako duchovní úkol*, s. 76.

²⁰³ Tamtéž, s. 126.

²⁰⁴ Srov. KEYNES, John Myanard. *Economic possibilities for our grandchildren*, s. 368-369.

²⁰⁵ Srov. BREGMAN, Rutger. *Utopie pro realisty*, s. 99-100; WIDERQUIST, Karl. *Rereading Keynes: Economic possibilities of our grandparents*. *Dissent*. 2006, roč. 53, č. 1, s. 85-87.

populace, tj. aby jeden příčinnivý člověk, pracující 45 hodin týdně, uživil ze svých daní další dva zcela nepracující.

Koncept základního příjmu nepochybně vyvolává úvahy o principu reciprocity, který je široce sdílen společnostmi napříč časem a kulturami. Je to také ono ‚zlaté pravidlo‘ lidskosti, které říká: „*Jak byste chtěli, aby lidé jednali s vámi, tak vy ve všem jednejte s nimi*,“²⁰⁶ a jeho různorodé modifikace ve všech velkých náboženských a etických tradicích, které však vyjadřují stejnou podstatu.²⁰⁷ Uvedené pravidlo ukotvuje mezi členy společnosti princip vzájemného prospěchu. Podstatou reciprocity je vzájemné poskytování pomoci, výhod a informací nebo zboží a služeb, které individuální bytosti navzájem svazuje.

V případě základního příjmu je lidem poskytováno něco za nic, což je v rozporu se zažitou myšlenkou, že ti, kteří obdrží nějaké příspěvky, by měli společnosti nabídnout protislužbu, pokud jsou toho schopni. A tak se Van Parijs k této časté a významné morální námitce vyjadřuje. Protože je základní příjem nepodmíněný, „*obdrží ho i ti, kdo žádnou protislužbu nenabídlí – tedy ti, kteří ráno strávili hašteřením s partnerem, odpoledne surfováním v Malibu a celou noc kouřením ‚marjánky‘*.“²⁰⁸ Van Parijs je přesvědčen, že takový způsob života by nepreferovala velká část populace, že by takových osob bylo méně v porovnání s těmi, kteří věnují čas sociálně prospěšné neplacené práci. Uznává, že zpráva o zavedení základního příjmu „*by byla nezasloužená dobrá zvěst pro líného surfaře. Ta je však eticky nerozlišitelná od nezaslouženého štěstí, které silně ovlivňuje současnou distribuci bohatství, příjmu a volného času*.“²⁰⁹ Tímto nezaslouženým štěstím má autor na mysli faktory, které jsou výsledkem nahodilých okolností či vlivu rodičů a dalších osob v okolí jedince.

Je evidentní, že Van Parijsovo konstatování je poměrně slabým argumentem, protože je mu oponováno, že uvedenou morální námitku „*se Van Parijs snaží oslabit nepřiliš přesvědčivým, pouze hypotetickým, extrapolaci obdobných současných dokladů o systematickém zneužívání selektivních sociálních dávek odporujícím tvrzením, že takových případů bude podle jeho přesvědčení jen nízký počet*.“²¹⁰ Van Parijs si je vědom

²⁰⁶ Mt 7,12.

²⁰⁷ Srov. KÜNG, Hans. *Světový étos pro politiku a hospodářství*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 128-129.

²⁰⁸ VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 51-52.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 51-52.

²¹⁰ BEDNÁŘ, Miloslav. Neudržitelnost koncepce univerzálního základního příjmu. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofia, 2007, s. 63-66; zde s. 66.

možnosti, že mezi příjemci univerzálního základního příjmu budou i lidé, kteří nepracují, i když by pracovat mohli; nepovažuje to však za problém vzhledem k tomu, že základní příjem je nepodmíněně určen všem osobám a jednání takových osob tedy nelze považovat za zneužívání systému.²¹¹ Tato argumentace se tedy pouze pokouší odvést pozornost k otázce (ne)zneužívání systému, nevyvrací však námitku, která se týká nezohlednění principu reciprocity při poskytování základního příjmu.

Také Jon Elster k tomuto aspektu základního příjmu uvedl výhradu, že

návrh je v rozporu s obecně přijímanou představou spravedlnosti: je nefér, aby fyzicky zdatní lidé žili z práce druhých. Většina pracujících by, dle mého názoru správně, spatřovala v tomto návrhu recept na vykořisťování pracovitých lidí línými.²¹²

A John Rawls, jeden z nejvýznamnějších filozofů 20. století v oblasti teorie spravedlnosti, konstatoval, že „*ti, kteří celý den surfují v Malibu, musí najít způsob, jak se sami uživit, a nemají nárok na veřejné prostředky.*“²¹³ Shledává totiž, že mezi primární dobra, která má společnost k dispozici, patří nejen práva a svobody, moc a příležitosti, příjem a majetek, ale rovněž volný čas, který tyto osoby získávají navíc, na úkor placené práce.²¹⁴ Byť je jeho teorie spravedlnosti zaměřena na nejméně zvýhodněné členy společnosti,²¹⁵ on sám do této skupiny evidentně neřadí osoby, které se (materiálně) znevýhodňují samy o své vůli.

V jedné z recenzí²¹⁶ Van Parijsovy knihy se pak uvádí, že ačkoliv Rawls byl zastáncem spravedlivého rozdělování bohatství ve společnosti, Van Parijsova teorie je výrazně levicová varianta Rawlsovy ideje. Navrhovaný systém základního příjmu není neutrální k pojetí dobra, neboť penalizuje práci a odměňuje lenost – zboží a služby jsou odnímány producentům a poskytovány „líným hédonistům“. Kriticky je také hodnoceno, že Van Parijsův návrh nevěnuje pozornost morálním důsledkům, jaké bude mít jeho systém na

²¹¹ Srov. BRABEC, Martin – HRUBEC, Marek. O svobodě a základním příjmu. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofia, 2007, s. 67-72; zde s. 72.

²¹² ELSTER, Jon. Comment on van der Veen and Van Parijs. *Theory and Society*. 1986, roč. 15, č. 5, s. 709-721; zde s. 719; překlad autorka.

²¹³ RAWLS, John. The Priority of Right and Ideas of the Good. *Philosophy & Public Affairs*. 1988, roč. 17, č. 4, s. 251-276; zde s. 257; překlad autorka.

²¹⁴ Srov. RAWLS, John. Reply to Alexander and Musgrave. *The Quarterly Journal of Economics*. 1974, roč. 88, č. 4, s. 633-655; zde s. 654.

²¹⁵ Srov. RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*, 1995.

²¹⁶ Srov. GINTIS, Herbert. “Real Freedom for All: What (If Anything) Can Justify Capitalism?” *Journal of Economic Literature*. 1997, roč. 35, č. 1, s. 181-182.

vývoj preferencí ve společnosti: je přirozené, že odměňováním lenosti a penalizací práce se budou vyvíjet preference ve prospěch lenosti. Pokud by tento návrh byl zaveden do praxe, mohla by společnost skončit jako národ surfařů.²¹⁷

Van Parijs se s tímto typem námitek snažil vypořádat a odpovědět některým autorům.²¹⁸ Pracující lidé jsou podle něj povinni kompenzovat formou daňových odvodů nepracujícím to, že chtějí využívat přírodní zdroje a technologie, které patří všem coby důsledek jakéhosi pomyslného zděděného bohatství po předchozích generacích. Dobrovolně nezaměstnaní lidé nejsou podle něj leniví a jestliže se surfaři z pláží v Malibu dobrovolně rozhodnou pro životní styl s nízkou úrovní produkce a spotřeby, zaslouží si, aby byli krmeni z veřejných prostředků – jedná se totiž o jejich spravedlivý podíl na vzácných zdrojích, nikoliv o život fyzicky zdatných lidí z práce druhých.²¹⁹

Rawlsovu námítku, že do výpočtu výše základního příjmu, který daný jedinec obdrží, by mělo vstupovat také velké množství volného času, rozporuje Van Parijs s tím, že při významném růstu objemu prostředků v důsledku exogenní změny (například v souvislosti s objevem nových zásob přírodních surovin) by bylo možné redistribuovat více prostředků pro nejméně zvýhodněné členy společnosti, avšak proporcionálně s počtem odpracovaných hodin. Hodnota primárních dober pro osoby zaměstnané na plný úvazek by pak rostla rychleji než pro osoby s částečným pracovním úvazkem, jejichž relativní postavení by se tím podle Van Parijse zhoršovalo. V této souvislosti Van Parijs rovněž zmiňuje obtíže, které se vztahují k pojmům práce a volného času a klade několik otázek: Co vlastně považovat za práci? (Je to čištění bot pro zákazníka, čištění bot pro děti, nebo čištění vlastních bot?) Jak by měla být stanovena srovnatelná pracovní doba? (Je hodina intenzivní namáhavé práce rovna jedné hodině méně usilovné práce? Je hodina nebezpečné práce rovna hodině bezpečné práce? Je hodina zbytečné práce rovna hodině užitečné práce? Je hodina neefektivní práce rovna hodině vysoce produktivní práce?) A dále, jestliže nedobrovolný volný čas je uznáván jako nárok na určitý podíl prostředků, jaká je k tomu odpovídající metrika? (Může být silná a trvalá touha trochu pracovat považována za ekvivalent mírné a občasně ochoty pracovat hodně?)²²⁰

²¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 181–182.

²¹⁸ Srov. VAN PARIJS, Philippe. Why surfers should be fed: The liberal case for an unconditional basic income. *Philosophy & Public Affairs*. 1991, roč. 20, č. 2, s. 101-131.

²¹⁹ Srov. Tamtéž, s. 130-131.

²²⁰ Srov. Tamtéž, s. 110-111.

Nelze také přehlížet otázku členství ve společenství – mají na něj nárok osoby, které se dobrovolně rozhodnou pasivně přijímat výhody z práce druhých bez vlastní ochoty přispět? Podílejí se takové osoby na podpoře a rozvoji liberální spravedlivé společnosti? Je evidentní, že surfaři v Malibu by nepřispívali společnosti peněžně, formou daní z příjmů, ale tento příspěvek nemusí být považován za ústřední. Nahradit by ho mohly sociální, politické či kulturní aktivity, které by přispívaly k existenci spravedlivých společenských institucí – „*znamená to žít jako člen, a nikoliv jako cizinec nebo parazit.*“²²¹ Vzhledem k tomu, že členství ve společnosti s sebou nese výhody, proč by za ně společnost neměla vyžadovat také něco na oplátku? Ani členové liberální společnosti totiž oprávněně nesnášejí, když se jiní členové chovají jako černí pasažéři. Byť Rawlsův princip diference vede k upřednostnění těch nejhůře postavených ve společnosti, bezpodmínečný základní příjem dle Van Parijsova návrhu „*zachází příliš daleko, protože jeho příjemce osvobozuje od minimálních nákladů na členství ve společnosti, a tím je zbavuje důstojnosti a postavení člena.*“²²² Pokud společnosti se základním příjmem poskytují lidem příliš rozsáhlé možnosti chovat se jako cizinci a přitom stále hrát roli členů a devalvovat hranice liberální společnosti, nemusí udržet politický konsenzus potřebný k tomu, aby zůstaly společnostmi.²²³

Nepodmíněné příjmy jsou obvykle považovány za neférové, neboť odporují základním představám o reciprocitě, vzájemných závazcích a povinnosti přispívat svým dílem.²²⁴ Tyto postoje jsou empiricky doložené: kategorie příjemců, kteří si podíl na společných zdrojích zaslouží či nikoliv, jsou pevně zakořeněny ve veřejném mínění o redistribuci. Většina lidí je připravena pomoci ostatním prostřednictvím veřejných sociálních programů, ale jejich ochota je podmíněna nezaviněnou neschopností příjemce dosáhnout soběstačnosti. Lidé, kteří jsou zbytečně závislí na kolektivní štedrosti, nejsou shledáváni jako potřební – jejich chování je považováno za porušení obecných norem a vyvolává reaktivní postoje, včetně pobouření, nesouhlasu a nenávisti.²²⁵

Pochybnosti o tom, že demokratickou společnost je možné stavět na rovném právu přijímat statky, aniž by měl kdokoliv povinnost je vytvořit, lze považovat za závažné

²²¹ TORISKY, Eugen V., Jr. Van Parijs, Rawls, and unconditional basic income. *Analysis*. 1993, roč. 53, č. 4, s. 289-297; zde s. 295; překlad autorka.

²²² Tamtéž, s. 296; překlad autorka.

²²³ Srov. Tamtéž, s. 296-297.

²²⁴ Srov. WAX, Amy L. *Something for nothing: Liberal justice...*, s. 14.

²²⁵ Srov. Tamtéž, s. 16.

a široce vnímané. Podle Elizabeth Andersonové²²⁶ usiluje demokratická společnost o rovnost osob z hlediska svobody a příležitosti dosahovat cílů ve všech sférách, které jsou součástí občanství – pro práce schopné, kteří mají přístup k pracovním místům, je to ovšem podmíněno zapojením do produkce statků a služeb. Oproti Van Parijsovi je tato filozofka přesvědčená, že občané nedluží druhým skutečnou svobodu k tomu, aby se z nich mohli stát plážoví povaleči.²²⁷

4.3. Černý pasažér a parazit

Koncept základního příjmu se tedy potýká s významným etickým dilematem, zda je správné, aby lidé dostávali něco za nic. Podle Van Parijse a Vanderborgha se jedná o střet dvou pohledů: (1) Perfekcionisté považují práci za součást dobrého života a příjem, garantovaný bez jakéhokoli pracovního úsilí, pak znamená odměnu za neřest – zahálku. (2) Liberálové soudí, že základní princip tohoto konceptu nespočívá v ctnosti a nějakém specifickém pojetí dobrého života, ale ve spravedlnosti. Ti, kdo argumentují jízdou na černo, by se tak podle nich měli zamyslet nad dnešním stavem, kdy bezpočet lidí vykonává spoustu nezbytné práce bez jakéhokoli vlastního příjmu, například ve své domácnosti – černé pasažéry totiž shledávají zejména v rámci tradiční rodinné struktury.²²⁸ Na tento stav upozorňuje také sociální nauka církve. Práci v domácnosti, kterou stále vykonávají především ženy, by měl věnovat pozornost také muž coby manžel a otec a zejména by tuto práci měla oceňovat společnost, a to uznáním i ekonomickými prostředky na úrovni ostatních druhů práce.²²⁹

Podle průzkumu české populace například v domácnosti muže, který je zaměstnaný na plný úvazek a žije s partnerkou a s dětmi do 18 let věku, přetrvávají rozdíly ve využití denního času mezi mužem a ženou (Graf 1). Muži tráví placeným zaměstnáním denně průměrně o hodinu více než ženy, ženy naopak věnují o hodinu a 40 minut více času práci v domácnosti a péči o děti a jiné osoby. Součet placené a neplacené práce tak činí u žen 9,5 hodiny, u mužů 8 hodin a 50 minut denně. Ženy věnují placené práci pouze o 20 minut více než práci neplacené, muži tráví placenou prací o 3 hodiny více než prací neplacenou.

²²⁶ Srov. ANDERSON, Elizabeth S. What is the point of equality? *Ethics*. 1999, roč. 109, č. 2, s. 287-337.

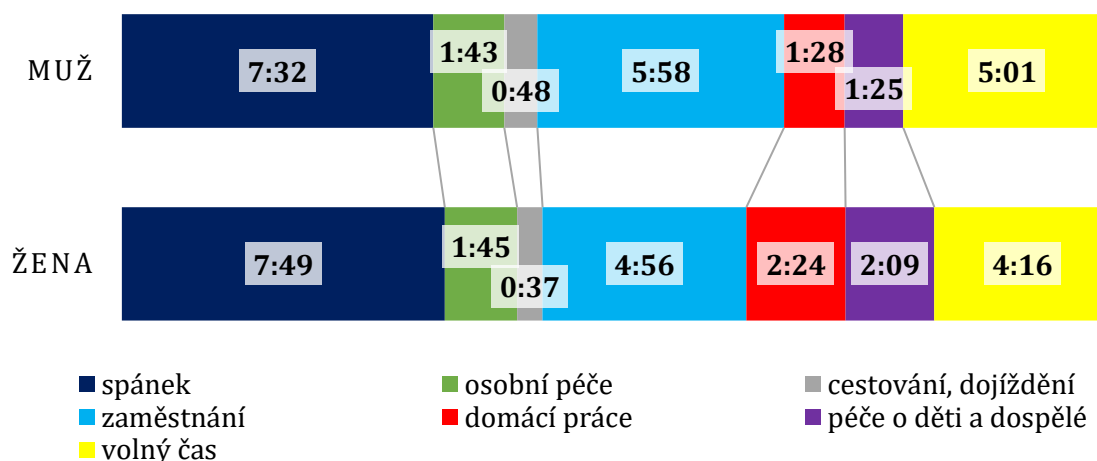
²²⁷ Srov. Tamtéž, s. 321.

²²⁸ Srov. VAN PARIJS, Philippe – VANDERBORGHT, Yannick. *Basic income: a radical proposal...*, s. 99-103.

²²⁹ Srov. *Kompendium*, čl. 251.

Z výsledků také vyplývá, že dělba rolí v domácnosti nesouvisí s tím, zda žena souhlasí či nesouhlasí s názorem, že muž má vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost – v obou případech vykonává žena zhruba dvě třetiny objemu domácích prací.²³⁰

Graf 1: Profil trávení času muže-zaměstnance na plný úvazek ve věku 18-50 let a jeho partnerky (děti do 18 let v domácnosti)

Zdroj: SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR. *Jak Češi tráví čas? Výsledky 1. ročníku výzkumu Proměny české společnosti 2015: Materiál k tiskové konferenci 20. 6. 2016* [online]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné z: https://www.promenyceskespolecnosti.cz/aktuality/aktualita22/Jak_Cesi_travi_cas_TK_20-06-2016.pdf; s. 6. Vlastní zpracování.

I z důvodu těchto disproporcí považují obhájci základního příjmu svůj koncept za důležitý pro naplnění idejí feministického hnutí. Jsou přesvědčení, že základní příjem prospěje více ženám než mužům, neboť si budou moct dovolit zkrátit placenou pracovní dobu,²³¹ a že současný systém sociálního zabezpečení ve vyspělých zemích znevýhodňuje ženy, neboť je vystavěný na stereotypizaci muže živitele.²³² Tato argumentace se však nemusí nevyhnutelně setkat s kladnou odezvou žen. Feministický boj za rovnost žen a mužů není totiž v současné době směřován primárně na nerovnou distribuci příjmů, neboť ta je pouze důsledkem nerovné dělby placené práce a nerovné dělby péče a práce

²³⁰ Srov. SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR. *Jak Češi tráví čas? Výsledky 1. ročníku výzkumu Proměny české společnosti 2015: Materiál k tiskové konferenci 20. 6. 2016* [online]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné z: https://www.promenyceskespolecnosti.cz/aktuality/aktualita22/Jak_Cesi_travi_cas_TK_20-06-2016.pdf; s. 12.

²³¹ Srov. VAN PARIJS, Philippe. *Základní příjem pro všechny*, s. 46-47.

²³² Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 86.

v domácnosti.²³³ Feministkám jde tedy spíše o proměnu společenských hodnot. Také zmíněný průzkum potvrzuje, že ženy i muži do 50 let věku se vzájemně neliší v přání mít více času pro kariéru a rodinu, ženy si však častěji než muži přejí mít více času samy pro sebe.²³⁴ Van Parijsova představa o tom, že základní příjem dá lidem možnost vzdát se práce, aby se mohli starat o své děti a staré příbuzné,²³⁵ je proto poměrně odtržená od reality.

V tomto ohledu se pak jeví jako kompromis k základnímu příjmu návrh Anthonyho Atkinsona v podobě účastnického příjmu,²³⁶ který by měl představovat doplněk ke stávajícím sociálním transferům, nikoliv jejich náhradu. Účástí, která podmiňuje výplatu příjmu, je myšlena participace na sociálních příspěvcích do systému, což by osoby v produktivním věku, mohly splňovat

zaměstnáním na plný či částečný úvazek nebo samostatnou výdělečnou činností, vzděláváním či praxí nebo aktivním hledáním práce, domácí péčí o malé děti nebo o staré členy domácnosti, případně pravidelnou dobrovolnou prací pro uznávanou organizaci.²³⁷

S ohledem na charakter současného pracovního trhu by Atkinson počítal se zapojením lidí s portfoliem činností v rozsahu cca 35 hodin týdně. Je tedy patrné, že tento systém počítá s odměňováním za činnosti, které jsou navzdory své prospěšnosti dosud mnohdy neplacené. Současně se z bezpodmínečného příjmu stává příjem podmíněný, který udržuje jakousi základní úroveň reciprocit pro redistribuci veřejných prostředků.

Atkinson svým návrhem zároveň dává jednoduchou a poměrně konkrétní odpověď na další dilema – jakou míru zapojení jedince do chodu společnosti je možné považovat za zodpovědnou a uznatelnou. Jeho řešení však není ve srovnání se základním příjmem tak snadno administrativně proveditelné. Pokud pro zapojení lidí do chodu společnosti bude stanoven jakýkoli časový limit, mohlo by to znamenat, že bude třeba evidovat a prokazovat naplnění tohoto limitu, a tedy nárůst administrativní zátěže a nákladů. Prokazování využití času může být také vnímáno jako zásadní obtěžování ze strany státu, může vést k podvodnému jednání ze strany občanů a ke sporům o výjimkách z této povinnosti.

²³³ Srov. UHDE, Zuzana. Feministická reflexe koncepce univerzálního základního příjmu. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofia, 2007, s. 161-166; zde s. 163.

²³⁴ Srov. SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR. *Jak Češi tráví čas?*, s. 17.

²³⁵ Srov. VAN PARIJS, Philippe. *Základní příjem pro všechny*, s. 50-51.

²³⁶ Srov. ATKINSON, Anthony B. *Ekonomika nerovnosti*. Brno: BizBooks, 2016, s. 232-233.

²³⁷ Tamtéž, s. 233.

Za připomenutí pak stojí, že i současný sociální systém mnoha zemí (včetně České republiky) zaručuje výplatu některých dávek, které sice nejsou univerzální a bezpodmínečné, nicméně nevyžadují jakýkoli příspěvek praceschopné osoby – pravidlo reciprocity tedy není uplatňováno. Na tuto situaci pak mnohdy reagují některé politické strany v rámci předvolebních kampaní. Například Conservative and Unionist Party ve Velké Británii pod vedením Davida Camerona přišla v roce 2010 s heslem „Let’s cut benefits for those who refuse work“ (viz Příloha 2) a v České republice při volbách v roce 2017 se strana Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura snažila oslovit voliče heslem „Peníze slušným – NE parazitům“ a slibem, že výplaty sociálních dávek budou podmíněny pracovní minulostí a čistým trestním rejstříkem (viz Příloha 3).

4.4. Shrnutí kapitoly – hlavní etické aspekty a dilemata

Představy o práci a jejím obsahu se v průběhu historie vyvíjely a také v současné době prochází tato oblast transformací v kontextu hospodářských a společenských změn. Doposud práce „*představuje integrální součást lidského údělu, třebaže není jediným smyslem života,*“²³⁸ ale to se může díky dynamickému rozvoji technologií a základnímu příjmu zcela změnit. Z etického hlediska je třeba věnovat pozornost tomu, že se může vytratit významná část osobní a sociální identity člověka, takže vyvstane potřeba redefinovat hodnoty společnosti i každého jednotlivého člověka. Byť zastáncům základního příjmu nejde vysloveně o odrazování lidí od placené práce, očekávají, že prakticky zanikne současný koncept celoživotního zaměstnání na plný úvazek, přičemž někteří příjemci budou třeba i trvale upřednostňovat volný čas či netržní aktivity. Placená práce přestane být životní jistotou, a přestože ji nahradí jistota základního příjmu, vzhledem k předpokládané vysoké míře zdanění příjmů z placené práce bude možnost zbohatnout prací a zvýšit svůj sociální status ještě obtížnější než dosud, což může být problematické zejména pro vícečlenné rodiny.

Je nesnadné předvídat, jakou změnu chování tento vývoj u lidí způsobí a jaký systém preferencí pro morální hodnocení se v kontextu základního příjmu ve společnosti nově vytvoří – například zda a do jaké míry bude banalizován význam reciprocity v sociálních vazbách mezi členy společenství. Z dosavadních poznatků je možné usuzovat, že lidé

²³⁸ *Kompendium*, čl. 264.

pociťují hněv vůči jedincům, kteří „vodu jen pijí, místo aby ji své skupině také nosili,“²³⁹ a obvykle dávají přednost proporcionalitě před rovností: „Když lidé společně plní nějaký úkol, většinou stojí o to, aby největší zisk plynul těm, kdo pracují nejpilněji.“²⁴⁰ K udržování spolupráce a k ochraně společenství před podvodníky, ulejšáky a černými pasažéry pak přispívá klevetnictví a sankce. Pokud by takovým jedincům jejich počínání bez potíží procházelo, přestali by se kooperativně chovat i ostatní, což by vedlo k rozkladu společnosti.

Rovněž Rawls ve svých úvahách o veřejných statcích zmínil problém příživnictví v početné společnosti, kde se každý člověk ocitá v pokušení vyhnout se svým povinností, protože „považuje kolektivní činnost ostatních lidí za něco, co je tak či onak již dáno.“²⁴¹ V tomto směru je základní příjem takřka poselstvím o nepotřebnosti reciprocity a spolupráce uvnitř široké společenské skupiny. Poleví však společenský tlak, související s očekáváním ostatních a s projevy averze vůči černým pasažérům, pokud všichni lidé bez ohledu na zapojení do práce budou mít nejen stejně vysoký základní příjem, ale i rovný přístup například ke vzdělávání, ke zdravotním a sociálním službám či k založení rodiny? Je možné, že ačkoliv jedinci budou mít (materiální) svobodu k volbě své životní cesty, sociální kontrola manifestovaná v podobě tlaku okolí bude nadále omezovat jejich autonomii při rozhodování, zda budou využívat pracovitosti druhých k zajištění svého volného času. Jednotlivci se pochopitelně liší ve své citlivosti vůči tomuto společenskému tlaku: zatímco někteří lidé jemu navzdory mohou preferovat vlastní potěšení před reciprocitou a jakýmkoli příspěvkem společnosti na trhu práce i mimo něj, morálně citlivější jedinci by mohli naopak uvíznout v pasti sebeobětování.

²³⁹ HAIDT, Jonathan. *Morálka lidské mysli: proč lidstvo rozděluje politika a náboženství*. Praha: Dybbuk, 2013, s. 225.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 226.

²⁴¹ RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*, s. 165.

5. Základní příjem – věc politická

Obhájci základního příjmu mnohdy uvádějí příklady zemí, ve kterých byl tento koncept zaveden, bylo o něm uvažováno nebo s ním byly prováděny experimenty. Shromažďování poznatků o zkušenostech se základním příjmem a s různými modifikacemi parametrů těchto výplat je nezbytné pro odpovědné politické rozhodování. Důležitým hlediskem je také postoj veřejnosti k myšlence zavedení základního příjmu, přičemž pro zodpovědnou volbu potřebují občané dostatek relevantních, pravdivých a srozumitelných informací, nikoli zkratkovité proklamace.

5.1. Dosavadní zkušenosti s konceptem základního příjmu

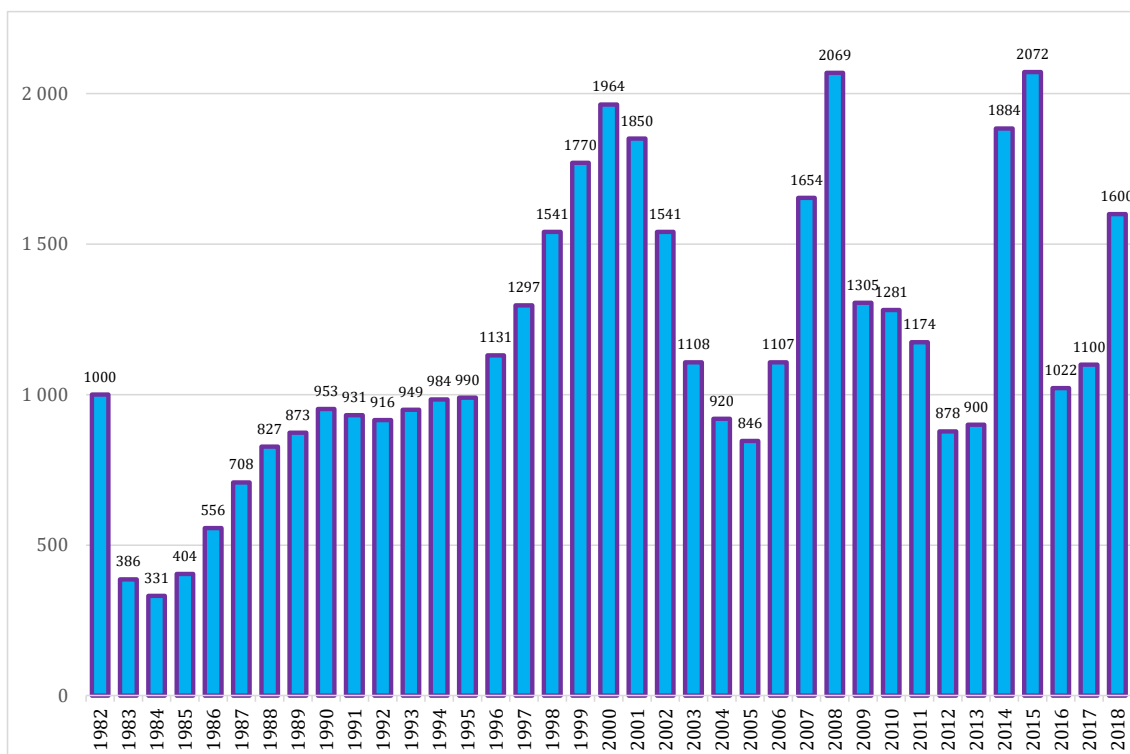
Jako příklad s mnohaletou zkušeností se základním příjmem je uváděna Aljaška, kde dostává každý občan s trvalým pobytem (včetně dětí) dividendu z fondu, který je tvořen příjmy pocházejícími z těžby ropy v této oblasti.²⁴² Podle údajů státu Aljaška²⁴³ měla první výplata dividendy v roce 1982 hodnotu 1 000 USD, výplata v roce 2018 hodnotu 1 600 USD; v takto vymezeném časovém intervalu mohl obyvatel Aljašky obdržet celkem 42 821 USD. Maximum bylo vyplaceno v roce 2015 ve výši 2 072 USD, minimum v roce 1984 ve výši 331 USD; průměrná hodnota výplaty pak činila 1 157 USD a medián 1 022 USD. Z těchto údajů a z níže přiloženého grafu (Graf 2) je patrné, že výše vyplácené dividendy nesleduje makroekonomický vývoj nebo potřeby občanů (například růst životních nákladů), ale spíše se odvíjí od aktuálních finančních možností fondu, resp. hodnota výplaty je navázána pouze na vývoj v jedné dílčí oblasti hospodářství země. Mezi jednotlivými lety dochází k významným výkyvům v hodnotě dividendy, například mezi lety 2013/14 došlo ke zdvojnásobení hodnoty dividendy, naopak mezi lety 2015/16 k poklesu na polovinu. Výše dividendy nemá garantovanou hodnotu nebo tempo meziročního růstu, a navíc tento příjem obyvatel Aljašky není zcela nepodmíněný – občané musí o výplatu dividendy žádat, musí splnit podmínky pobytu na území státu a nesmí patřit mezi osoby odsouzené nebo uvězněné.²⁴⁴

²⁴² Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 31-32; VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 32.

²⁴³ Srov. STATE ALASKA. Permanent Fund Dividend Division: Summary of Dividend Applications & Payments. In: *pdf.alaska.gov* [online]. [cit. 2020-01-04]. Dostupné z: <https://pdf.alaska.gov/Division-Info/Summary-of-Applications-and-Payments>.

²⁴⁴ Srov. STATE ALASKA. Permanent Fund Dividend Division: Eligibility Requirements. In: *pdf.alaska.gov* [online]. [cit. 2020-01-04]. Dostupné z: <https://pdf.alaska.gov/Eligibility/Requirements>.

Graf 2: Výše základního příjmu ve státě Aljaška mezi lety 1982-2018 (v USD)

Zdroj: STATE ALASKA. Permanent Fund Dividend Division: Summary of Dividend Applications & Payments. In: *pdf.alaska.gov* [online]. [cit. 2020-01-04]. Dostupné z: <https://pdf.alaska.gov/Division-Info/Summary-of-Applications-and-Payments>; vlastní zpracování.

Zřejmě nejaktuálnější příklad projektu se základním příjmem lze spatřovat ve finském experimentu. Diskuse o problémech ve finském systému sociálního zabezpečení a nutnosti změn započaly již v 90. letech 20. století. Také finský vládní kabinet, kterému v letech 2015-2019 předsedal Juha Sipilä, se přihlásil k potřebě reformy tohoto systému, aby lépe splňoval požadavky měnícího se pracovního života v souvislosti s nástupem digitalizace, nových technologií a globalizace pracovního trhu, poskytoval více pobídek k práci, vyžadoval méně byrokracie, a nadto byl méně komplikovaný než současný systém. V rámci hledání cesty k naplnění těchto ambicí se vláda rozhodla spustit experiment se základním příjmem. Cílem experimentu bylo ověřit, zda model sociálního

zabezpečení založený na základním příjmu je schopen podpořit aktivnější zapojení a poskytnout silnější motivaci k práci než současný finský systém.²⁴⁵

Experiment byl naplánován na období od 1. ledna 2017 do 31. prosince 2018. Do experimentu bylo metodou náhodného výběru zapojeno 2000 osob ve věku 25-58 let z těch, kteří pobírali dávky v nezaměstnanosti v listopadu 2016. Program byl realizován napříč všemi provinciemi, a jednalo se tak o první experiment na národní úrovni. Účastníkům byl poskytován základní příjem ve výši 560 euro měsíčně, jenž nepodléhal zdanění, tj. ve výši základních dávek v nezaměstnanosti. Účast na experimentu byla povinná. Kontrolní skupina zahrnovala 173 tisíc osob. Výzkumný projekt zkoumal účinky experimentu se základním příjmem s využitím údajů z registrů, z průzkumů a z rozhovorů.²⁴⁶

Výsledky závěrečného vyhodnocení experimentu budou k dispozici až v průběhu roku 2020, nicméně podle předběžných výsledků neměl experiment se základním příjmem účinek na zaměstnanost účastníků v roce 2017. Vyplácení základního příjmu nevedlo k žádným statisticky významným rozdílům mezi hodnocenou a kontrolní skupinou z hlediska úspěšnosti při hledání zaměstnání. Roční počet dní v zaměstnání byl pro skupinu osob se základním příjmem pouze o 0,39 dne vyšší než pro kontrolní skupinu. Vzhledem k tomu, že záměrem bylo, aby základní příjem nahradil dávky v nezaměstnanosti, došlo v souladu s očekáváním u hodnocené skupiny se základním příjmem k poklesu hodnoty těchto dávek ze sociálního systému, nikoliv však u dávek na bydlení. Překvapením však bylo, že dávky v nezaměstnanosti poklesly u hodnocené skupiny pouze asi o pětinu. Na tento výsledek měly vliv zejména rodiny s dětmi, které musely žádat o navýšení hodnoty těchto dávek vzhledem k vyšším životním nákladům. Z experimentu tedy vyplynul poznatek, že u hodnocené skupiny nedošlo k očekávanému snížení administrativní zátěže.²⁴⁷ Navzdory určitému zklamání z výsledků evaluace podle údajů v registrech, průzkumy mezi účastníky poukázaly na vyšší míru spokojenosti

²⁴⁵ Srov. KANGAS, Olli – JAUHAINEN, Signe – SIMANAINEN, Miska – YLIKÄNNÖ, Minna (eds.). *The Basic Income Experiment 2017-2018 in Finland. Preliminary results* [online]. Ministry of Social Affairs and Health, 2019 [cit. 2019-12-27]. Dostupné z: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161361/Report_The%20Basic%20Income%20Experiment%2020172018%20in%20Finland.pdf; s. 7.

²⁴⁶ Srov. Tamtéž, s. 8-9.

²⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 12-13.

a důvěry ve vlastní budoucnost a lepší sebehodnocení fyzického a psychického zdraví než u osob bez základního příjmu.²⁴⁸

Experimentem tedy bylo podle předběžných výsledků zjištěno, že základní příjem nemotivuje nezaměstnané osoby k hledání práce, jejich zaměstnanost nevzrostla. Byť program zlepšil životní podmínky zúčastněných, nenaplnil stanovený cíl. V návaznosti na to došlo ve finské vládní koalici k rozhodnutí, že bude upřednostňovat podmíněný systém sociálního zabezpečení a při přípravě dalších změn v současném sociálním systému se bude vláda orientovat více na motivační stimuly k účasti na trhu práce a zjednodušení schématu při zachování vysoké míry sociální jistoty.²⁴⁹ Finský ministr financí Petteri Orpo k výsledku experimentu sdělil, že v zemích, které mají vysokou míru zaměstnanosti, není možné dále zvyšovat míru zaměstnanosti bez principu podmíněnosti – zavedení nepodmíněného základního příjmu by vedlo ke snížení zaměstnanosti, k poklesu blahobytu a k růstu chudoby.²⁵⁰

Princip podmíněnosti preferovaný finskou vládou je přitom v souladu s tezemi Evropského sociálního pilíře z roku 2017, který má hájit práva občanů Evropské unie v rychle se měnícím světě. Zásada č. 14 tohoto pilíře se týká problematiky minimálního příjmu:

Každý, kdo nemá dostatečné prostředky, má právo na přiměřené dávky zaručující minimální příjem, který mu umožní důstojný život [...]. V případě osob, které mohou pracovat, by měly být dávky zaručující minimální příjem kombinovány s pobídkami (znovu)začlenění na trhu práce.²⁵¹

Dokument také uvádí, že nezaměstnaní mají právo na přiměřenou aktivační podporu, avšak tato podpora nesmí být demotivační pro rychlý návrat do zaměstnání,²⁵² a členské země musí zamezit pracovním poměrům s nejistými pracovními podmínkami, například zákazem zneužívání atypických pracovních smluv.²⁵³

²⁴⁸ Srov. Tamtéž, s. 20-21.

²⁴⁹ Srov. VALERO, Jorge. Finnish finance minister: 'Case closed' for universal basic income. In: *Euractiv.com* [online]. 12. 2. 2019 [cit. 2019-12-27]. Dostupné z: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/interview/finnish-finance-minister-case-closed-for-universal-basic-income/>.

²⁵⁰ Srov. Tamtéž.

²⁵¹ EVROPSKÝ PARLAMENT, RADA EVROPSKÉ UNIE a EVROPSKÁ KOMISE. Evropský pilíř sociálních práv [online]. [cit. 2019-12-27]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_cs.pdf; s. 20.

²⁵² Srov. Tamtéž, s. 19.

²⁵³ Srov. Tamtéž, s. 14.

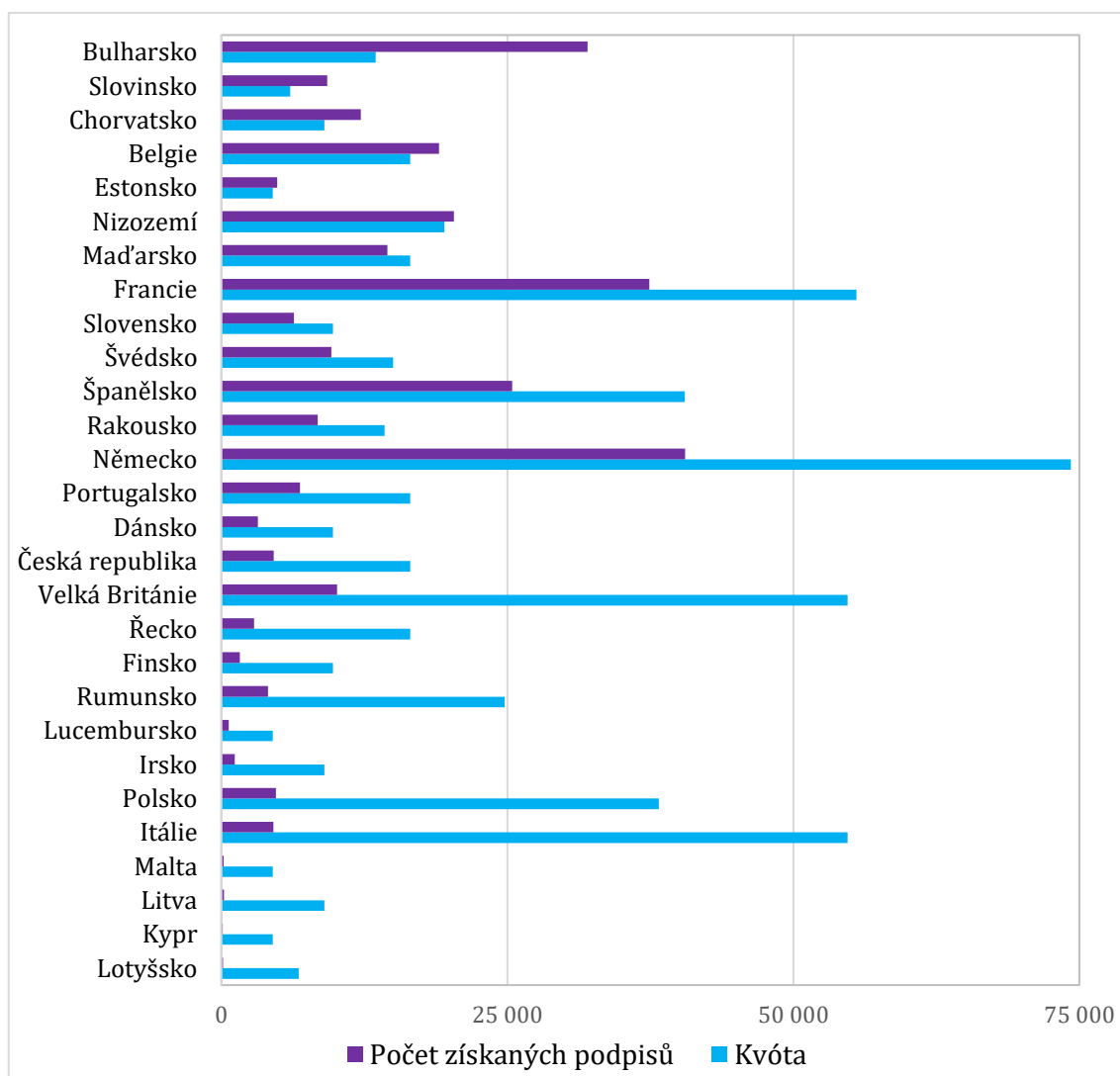
V rámci Evropské unie dali zastánci konceptu základního příjmu podnět k Evropské komisi, aby byla provedena registrace Iniciativy evropských občanů za nepodmíněný základní příjem.²⁵⁴ Ta vznikla v lednu 2013 a jejím cílem bylo přenést tuto agendu k projednání v Evropské komisi a ve veřejném slyšení v Evropském parlamentu. Organizátoři iniciativy následně během jednoho kalendářního roku oslovovali obyvatele všech zemí Evropské unie a sbírali podpisy na petiční archy. Pro naplnění záměru iniciativy bylo nutné nasbírat určitý minimální počet podpisů dle počtu obyvatel v jednotlivých zemích, resp. získat 1 milion podpisů alespoň v sedmi zemích. V České republice bylo zapotřebí získat alespoň 16 500 podpisů.²⁵⁵ Iniciativa však neměla dostatečnou podporu občanů a požadovaný počet podpisů nenasbírala – například v České republice bylo získáno pouze 4 572 podpisů (Graf 3). Kvótu se podařilo naplnit pouze v šesti zemích – v Bulharsku, Slovinsku, Chorvatsku, Belgii, Estonsku a Nizozemí (Graf 4); celkem iniciativa nasbírala 285 tisíc podpisů.²⁵⁶

²⁵⁴ Srov. EVROPSKÁ KOMISE. Evropská občanská iniciativa – oficiální registr: Bezpodmínečný základní příjem (BZP) – prozkoumání cesty k emancipačním podmínkám sociálního zabezpečení v EU. In: *ec.europa.eu* [online]. [cit. 2020-01-04]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/obsolete/details/2013/000001>.

²⁵⁵ Srov. HRUBEC, Marek a kol. *Nepodmíněný základní příjem*, s. 5.

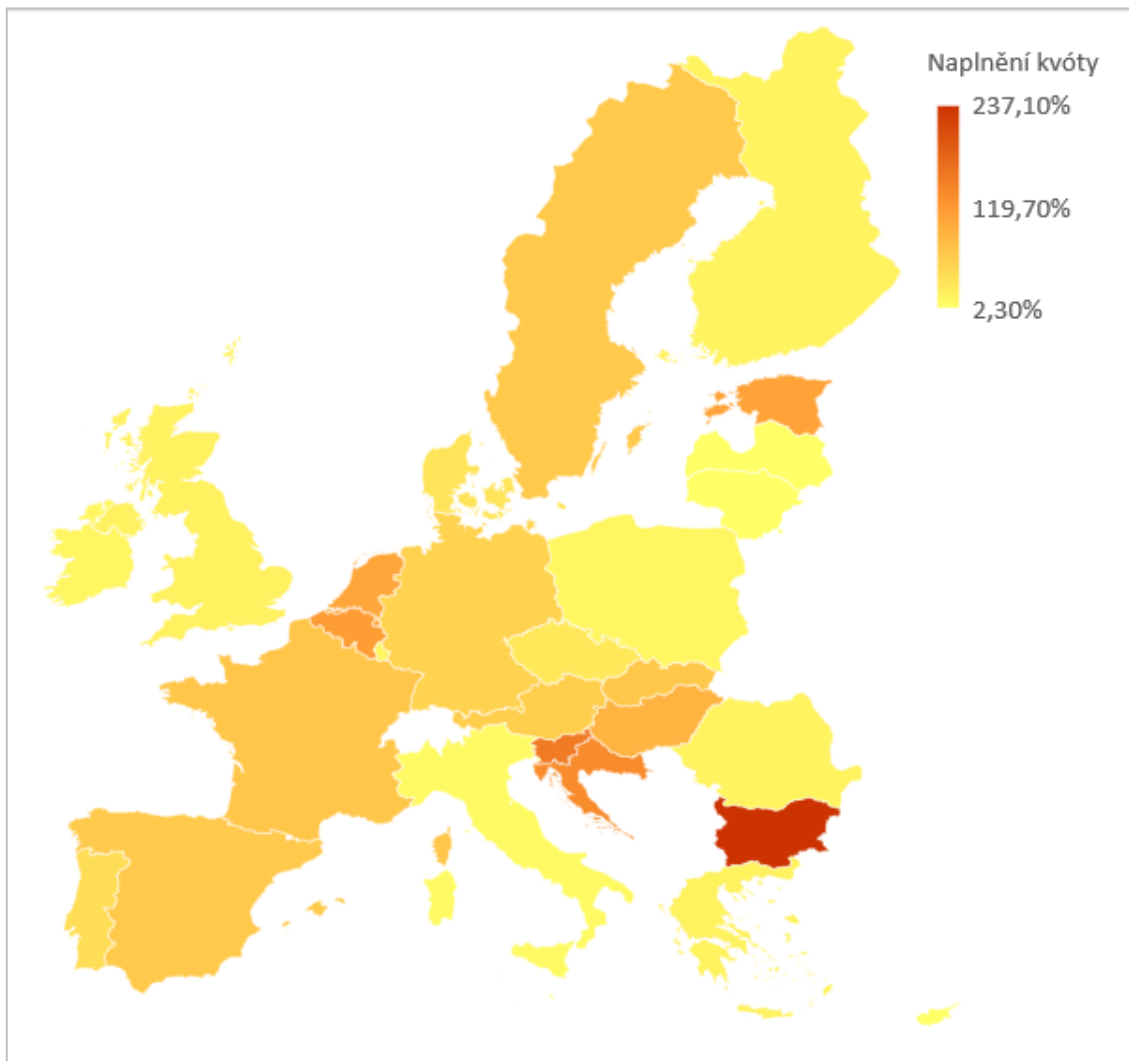
²⁵⁶ Srov. EUROPEAN BASIC INCOME NETWORK. ECI-UBI 2013 results table. In: *ubi-europe.net* [online]. [cit. 2020-01-04]. Dostupné z: <https://ubi-europe.net/ubi/eci-ubi-2013-results-table/>.

Graf 3: Iniciativa evropských občanů za nepodmíněný základní příjem – výsledky kampaně v jednotlivých zemích Evropské unie

Zdroj: EUROPEAN BASIC INCOME NETWORK. ECI-UBI 2013 results table. In: *ubi-europe.net* [online]. [cit. 2020-01-04]. Dostupné z: <https://ubi-europe.net/ubi/eci-ubi-2013-results-table/>. Vlastní zpracování.

Graf 4: Iniciativa evropských občanů za nepodmíněný základní příjem – naplnění kvóty v jednotlivých zemích Evropské unie

Zdroj: EUROPEAN BASIC INCOME NETWORK. ECI-UBI 2013 results table. In: *ubi-europe.net* [online]. [cit. 2020-01-04]. Dostupné z: <https://ubi-europe.net/ubi/eci-ubi-2013-results-table/>. Vlastní zpracování.

5.2. Zájem Evropanů o základní příjem

V roce 2016 proběhl průzkum European Social Survey, ve kterém byli respondenti dotazováni, zda by souhlasili či nesouhlasili²⁵⁷ se schématem základního příjmu ve své zemi. Z celkového počtu 36 355 respondentů se mírná většina (51,2 %) vyjádřila ve

²⁵⁷ Respondenti měli na výběr odpověď z této škály: rozhodně proti; proti; pro; rozhodně pro.

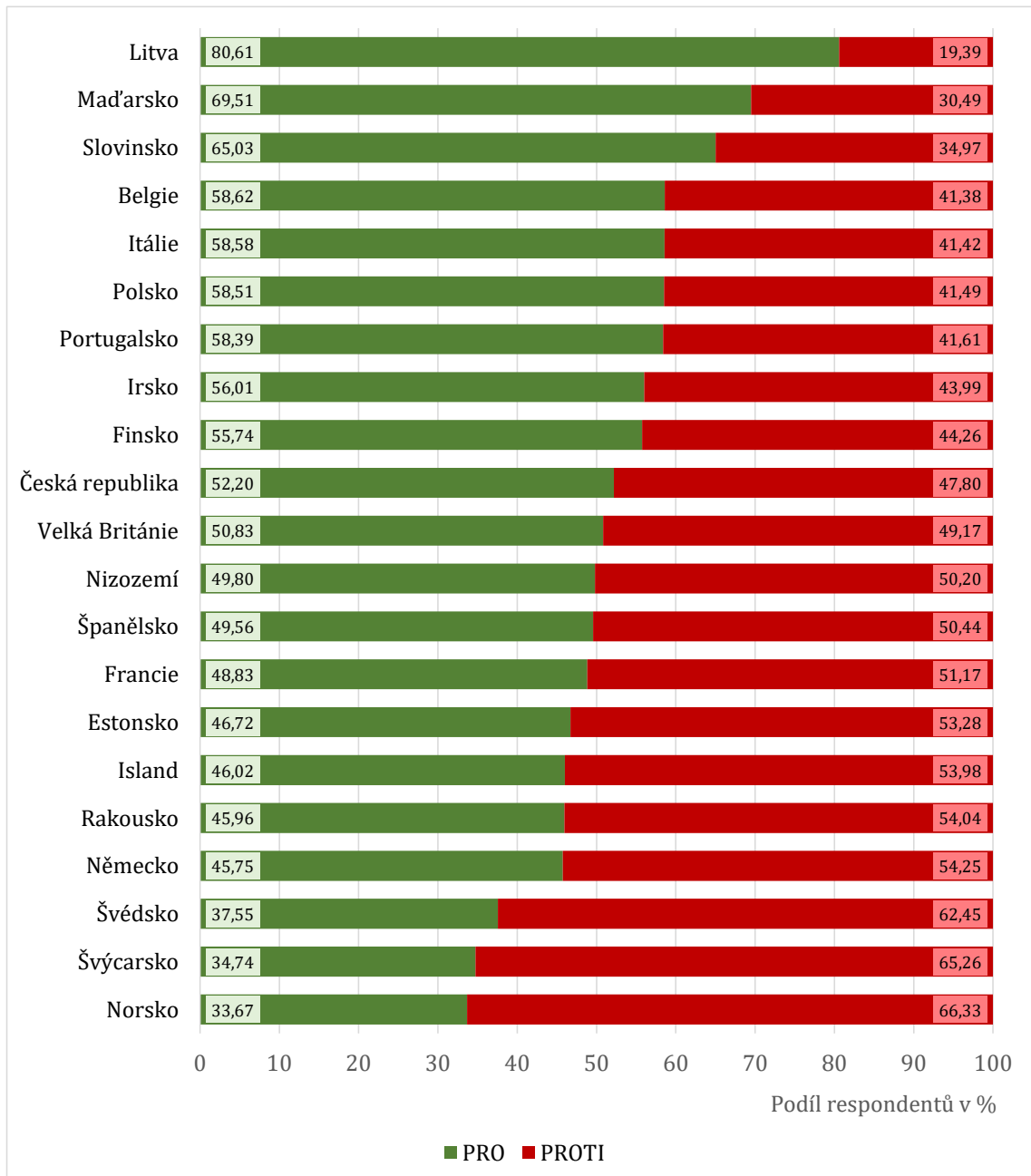
prospěch konceptu základního příjmu.²⁵⁸ Převažovali však respondenti, kteří byli rozhodně proti (12,5 %), nad těmi, kteří byli rozhodně pro (7,7 %).²⁵⁹

Údaje o podpoře základního příjmu byly poměrně variabilní napříč jednotlivými zeměmi. Nejvyšší podporu vyjádřili respondenti v Litvě, kde se pro základní příjem vyslovily 4/5 dotázaných; s odstupem je následovali například obyvatelé Maďarska, Belgie, Slovinska, Polska a Finska. Spíše ambivalentní postoje zaujali obyvatelé České republiky, Velké Británie, Nizozemí a Španělska. Naopak nejmenší podporu vyjádřili respondenti z Norska, kde 2/3 dotázaných vyslovily nesouhlas, a také ve Švýcarsku; základnímu příjmu nebyli nakloněni ani Švédové, Němci či Rakušané (Graf 5). Mezi zeměmi, které jsou si regionálně blízké, tedy panovaly značné rozdíly – například v rámci severských zemí byl patrný rozdíl mezi Norskem a Švédskem oproti Finsku, v rámci pobaltských zemí zase rozdíl mezi Litvou a Estonskem (Graf 6).

²⁵⁸ Srov. LEE, Soomi. Attitudes toward universal basic income and welfare state in Europe: A research note. *Basic Income Studies*. 2018, roč. 13, č. 1, s. 1-9.

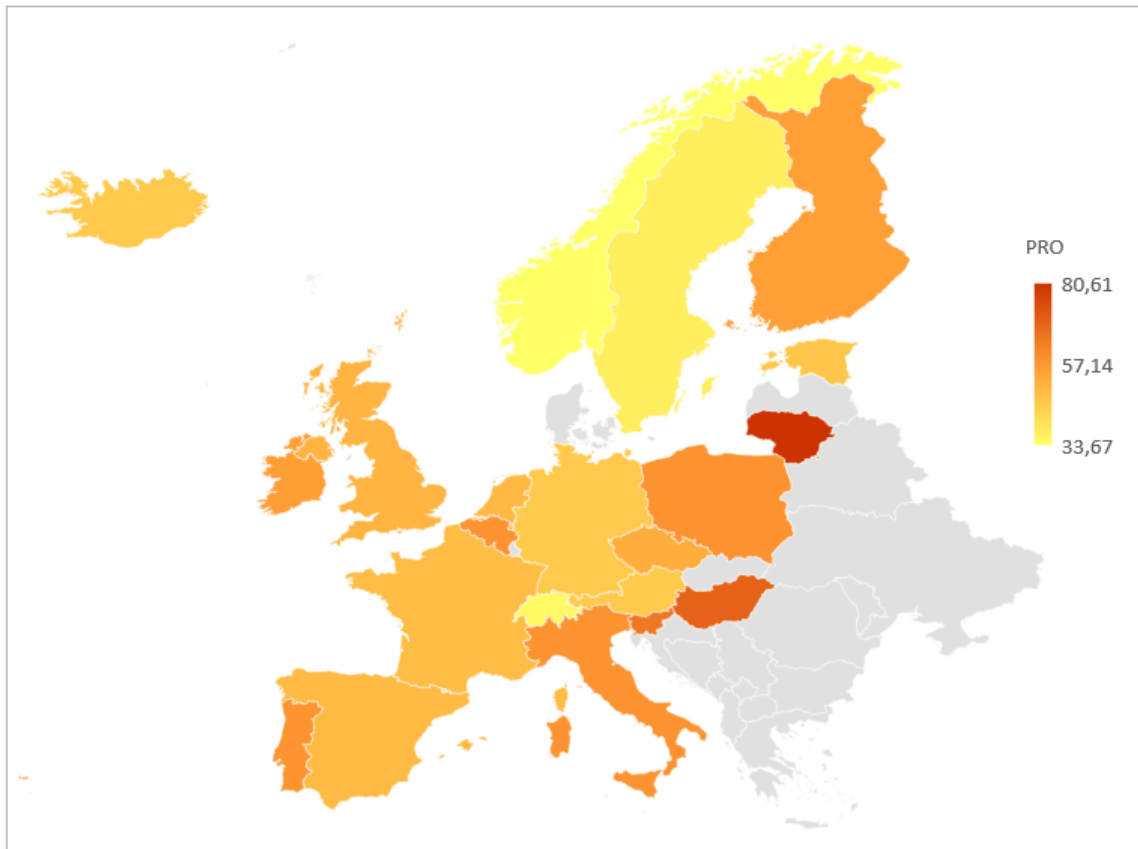
²⁵⁹ Srov. VLANDAS, Tim. The Politics of the Basic Income Guarantee: Analysing Individual Support in Europe. *Basic Income Studies*. 2019, roč. 14, č. 1, s. 1-17.

Graf 5: Podpora základního příjmu v evropských zemích v roce 2016

Zdroj: LEE, Soomi. Attitudes toward universal basic income and welfare state in Europe: A research note. *Basic Income Studies*. 2018, roč. 13, č. 1, s. 1-9; zde s. 2 – Obrázek 1. Vlastní zpracování. Odpovědi „rozhodně pro“ a „pro“ zobrazeny souhrnně jako „PRO“ a odpovědi „rozhodně proti“ a „proti“ jako „PROTI“.

Graf 6: Podpora základního příjmu – podíl respondentů hlasujících pro zavedení základního příjmu v rámci European social survey v roce 2016

Zdroj: LEE, Soomi. Attitudes toward universal basic income and welfare state in Europe: A research note. *Basic Income Studies*. 2018, roč. 13, č. 1, s. 1-9; zde s. 2 – Obrázek 1. Vlastní zpracování. Odpovědi „rozhodně pro“ a „pro“ zobrazeny souhrnně jako „PRO“.

Analýza, která vychází z dat zmíněného průzkumu a porovnává podporu základního příjmu s mírou sociální ochrany a ekonomické nejistoty, naznačuje, že obyvatelé silnějších sociálních států jsou spíše spokojeni se současným stavem sociální ochrany a netíhnou tolik ke změně na systém se základním příjmem.²⁶⁰ Základní příjem má podporu spíše v zemích, kde domácnosti vnímají ekonomickou nejistotu a vládní sociální politika se obyvatelům jeví nedostatečná.

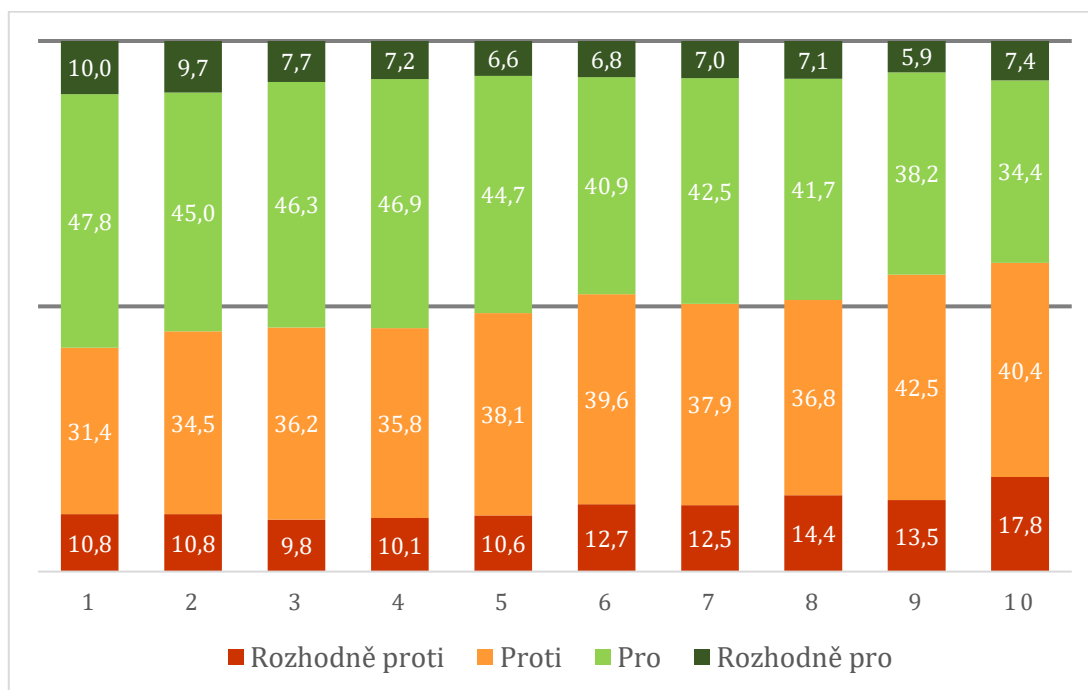
Jiná analýza se zaměřila na strukturu respondentů zapojených do European Social Survey a z výsledků vyplývá, že základní příjem podpořily více osoby zaměstnané (51,4 %) než osoby samostatně výdělečně činné (46,6 %), což je překvapující vzhledem k tomu, že podnikání bývá spíše spojováno s ekonomickou nejistotou. Silnější podporu

²⁶⁰ Srov. LEE, Soomi. Attitudes toward universal basic income and welfare state in Europe, s. 7.

měl základní příjem mezi příjemci dávek v nezaměstnanosti (63,1 %) a příjemci jiných sociální dávek (62,4 %), nikoliv však mezi poživateli důchodů (49,5 %).²⁶¹

Z hlediska výše příjmu domácnosti podpořily základní příjem dle očekávání především osoby z nejnižšího příjmového decilu a s rostoucím příjmem celková podpora základního příjmu spíše klesala. Dělicí linie prochází mezi dvěma středními decily, tj. zhruba na úrovni mediánového respondenta. Zajímavý je však poznatek, že ve všech příjmových decilech převažovaly osoby, které byly rozhodně proti, nad osobami, které byly rozhodně pro základní příjem (Graf 7).

Graf 7: Podpora základního příjmu v rámci European social survey v roce 2016 podle výše příjmu domácnosti (rozděleno na příjmové decily)

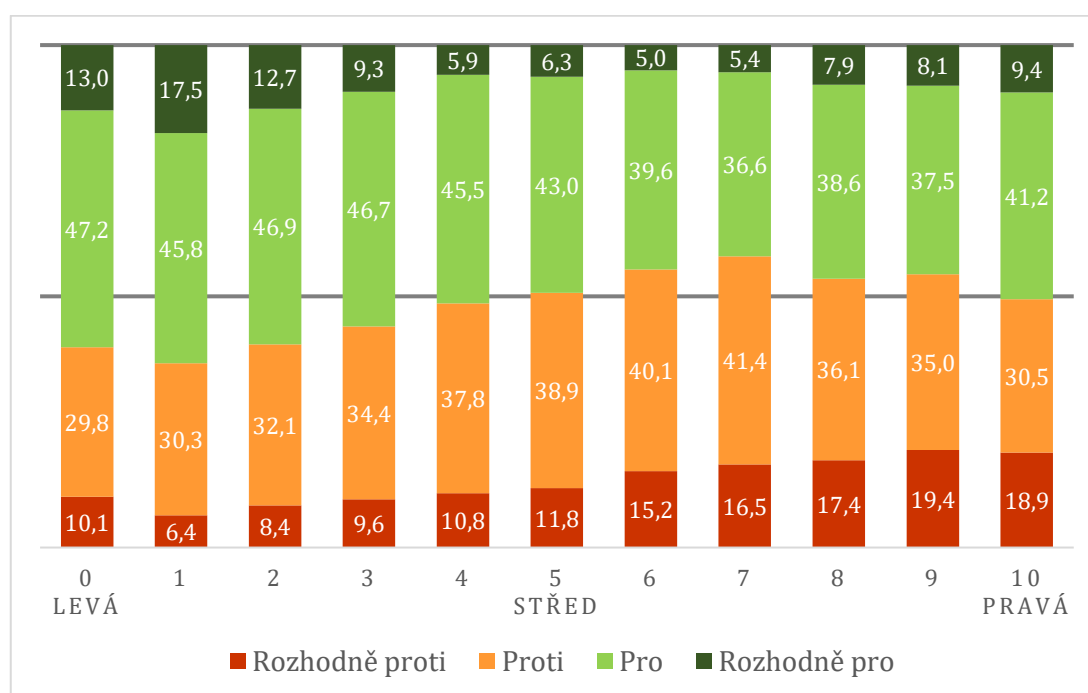
Zdroj: VLANIDAS, Tim. The Politics of the Basic Income Guarantee: Analysing Individual Support in Europe. *Basic Income Studies*. 2019, roč. 14, č. 1, s. 1-17; zde tabulka 9. Vlastní zpracování.

K dispozici je rovněž pohled na podporu základního příjmu dle politických preferencí respondentů (Graf 8). Dotazovaní, kteří se zařadili k levé straně škály politické orientace, podpořili základní příjem častěji než dotazovaní, kteří se přiklonili k pravé části politického spektra. Zajímavá je skutečnost, že radikálně levicoví respondenti vyjádřili základnímu příjmu menší podporu (60,2 %) než respondenti, kteří se označili za levicově

²⁶¹ Srov. VLANIDAS, Tim. The Politics of the Basic Income Guarantee: Analysing Individual Support..., s. 5.

orientované o stupeň méně (63,3 %). Mezi respondenty ve středu politického spektra velmi mírně převažují odpůrci základního příjmu. Na pravé straně škály pak byli respondenti spíše proti základnímu příjmu – výjimku tvořila radikální skupina v pravé části spektra, kde opět mírně převážili příznivci základního příjmu (50,6 %) – je ale třeba poznamenat, že v této krajní skupině je vysoký podíl těch, kteří jsou rozhodně proti základnímu příjmu (18,9 %).

Graf 8: Podpora základního příjmu v rámci European social survey v roce 2016 podle politických preferencí respondentů (rozděleno dle umístění na levo-pravé škále politické orientace respondentů)

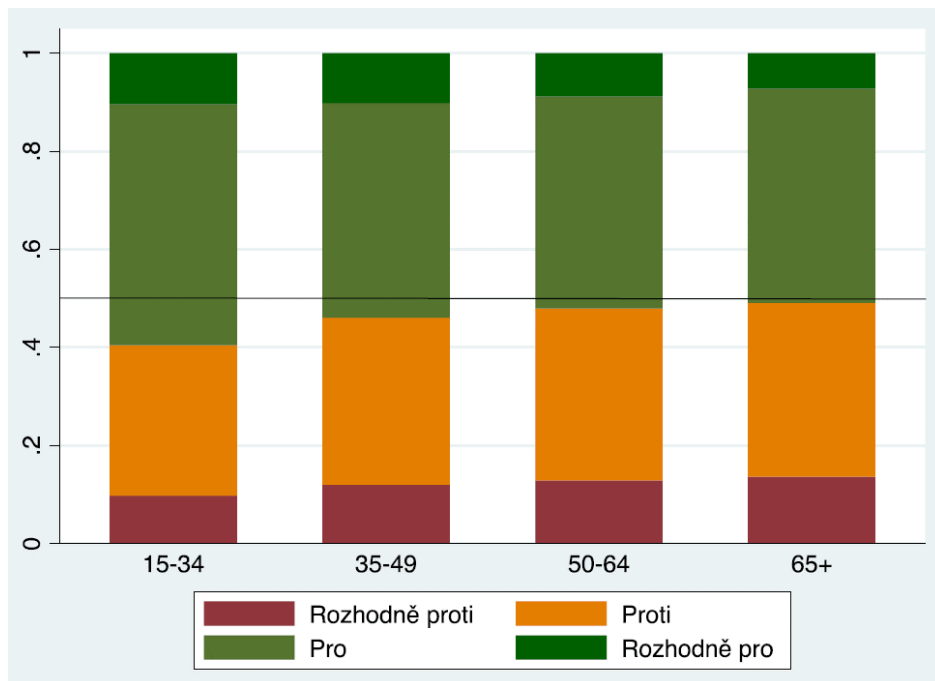
Zdroj: VLANDAS, Tim. The Politics of the Basic Income Guarantee: Analysing Individual Support in Europe. *Basic Income Studies*. 2019, roč. 14, č. 1, s. 1-17; zde tabulka 11. Vlastní zpracování.

Z dat European Social Survey z roku 2016 byl také zpracován přehled o podpoře základního příjmu v České republice. Analýzou²⁶² sociodemografických dat nebyly zjištěny rozdíly v podpoře základního příjmu z hlediska pohlaví a vzdělání dotazovaných osob. Z hlediska věku měl tento koncept největší podporu u respondentů ve skupině 15-34 let, a to téměř 60%; s věkem tato podpora mírně klesala, nicméně i v nejvyšší věkové skupině nad 65 let vyjádřila souhlas zhruba polovina dotázaných (Graf 9). Byť

²⁶² Srov. BAŠNÁ, Kristýna. Všeobecný základní příjem: Náhrada sociálního státu? In: *European Social Survey* [online]. 25. 9. 2019 [cit. 2019-10-01]. Dostupné z: http://ess.soc.cas.cz/aktuality/vseobecny-zakladni-prijem-nahrada-socialniho-statu#.XgpMW_xCdPZ.

mladší lidé podpořili základní příjem častěji, rozdíly mezi skupinami vyššího věku se jeví spíše jako nevýznamné.

Graf 9: Podpora univerzálního základního příjmu v České republice dle věku respondentů

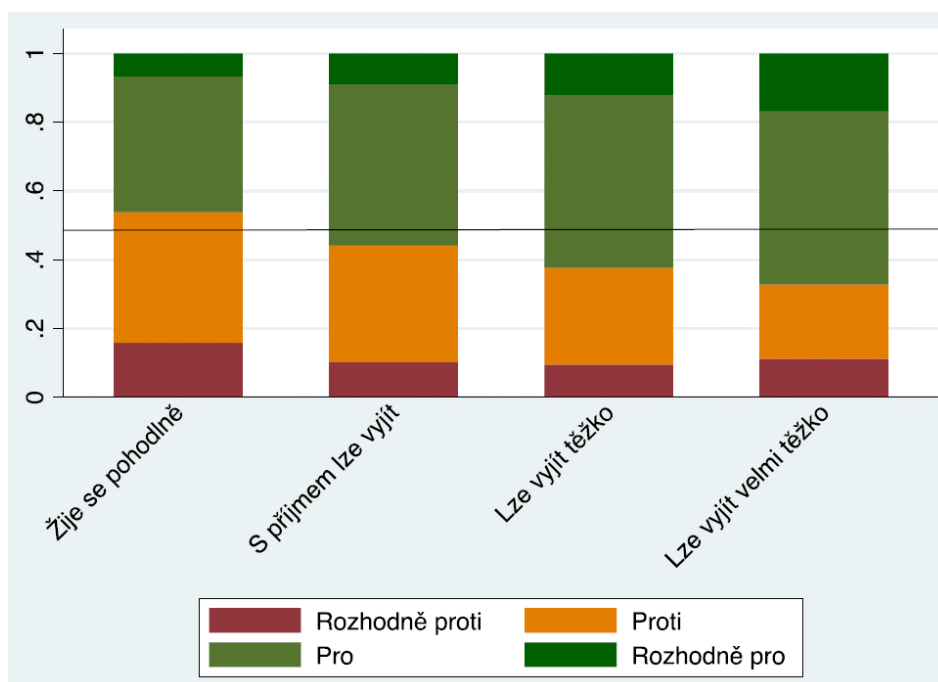

Zdroj: BAŠNÁ, Kristýna. Všeobecný základní příjem: Náhrada sociálního státu? In: *European Social Survey* [online]. 25. 9. 2019 [cit. 2019-10-01]. Dostupné z: http://ess.soc.cas.cz/aktuality/vseobecny-zakladni-prijem-nahrada-socialniho-statu#.XgpMW_xCdPZ.

Signifikantní je však rozdíl v podpoře základního příjmu z hlediska subjektivního hodnocení úrovně příjmů respondentů (Graf 10), tj. podle vlastního vnímání, zda se svým příjmem dokážou pohodlně vyjít či nikoliv. Mezi těmi, kteří se svým příjmem těžko vycházeli, podpořily koncept základního příjmu cca 2/3 dotazovaných. Čím lepší bylo subjektivní hodnocení příjmů, tím výrazněji podpora konceptu klesala – ve skupině, která se svým příjmem žila pohodlně, neměl základní příjem podporu ani u poloviny respondentů. Autorka analýzy k tomu však dodává, že podle objektivní výše příjmů nebyly mezi skupinami významnější rozdíly v míře podpory.²⁶³ Z toho lze usuzovat, že pro respondenta nemusela být rozhodující pouze samotná výše příjmu, ale také například (ne)jistota jeho udržení a schopnost krýt nenadálé výdaje.

²⁶³ Srov. Tamtéž.

Graf 10: Podpora univerzálního základního příjmu v České republice dle subjektivního hodnocení příjmu

Zdroj: BAŠNÁ, Kristýna. Všeobecný základní příjem: Náhrada sociálního státu? In: *European Social Survey* [online]. 25. 9. 2019 [cit. 2019-10-01]. Dostupné z: http://ess.soc.cas.cz/aktuality/vseobecny-zakladni-prijem-nahrada-socialniho-statu#.XgpMW_xCdPZ.

Za poměrně zásadní průzkum zájmu o systém základního příjmu lze považovat referendum, které proběhlo 5. června 2016 ve Švýcarsku.²⁶⁴ K otázce, zda souhlasí se zavedením základního příjmu, se přišlo vyjádřit 47,0 % voličů a v žádném z 26 kantonů nezískal základní příjem podporu. Pro zavedení základního příjmu se vyjádřilo pouze 23,1 % z 2,5 milionů hlasujících voličů, přitom nejvyšší zájem o základní příjem projeví voliči v kantonu Basilej-město (36,0 %) a nejmenší v kantonu Appenzell Innerrhoden (12,6 %). Více než ¾ voličů se základním příjmem nesouhlasily – obyvatelé Švýcarska se tak v referendu vyslovili proti základnímu příjmu ještě rozhodněji než v průzkumu European social survey, kde bylo proti 65,3 % dotázaných – přitom obě události probíhaly v témž roce.

5.3. Základní příjem jako veřejný zájem

Z výše uvedeného přehledu je patrné, že obyvatelé evropských zemí nepřijímají či neodmítají základní příjem ani zdaleka jednomyslně, jako jednotný a stabilní hlas lidu.

²⁶⁴ Srov. BUNDESKANZLEI BK. Vorlage Nr. 601: Resultate in den Kantonen. In: *www.bk.admin.ch* [online]. [cit. 2020-02-02]. Dostupné z: <https://www.bk.admin.ch/ch/d/pore/va/20160605/can601.html>.

Přestože během prováděného průzkumu jim byl základní příjem tazatelem vždy stručně představen, není v silách a schopnostech respondentů posoudit na místě důvody, které k použití tohoto nástroje směřují, ani složité konsekvence, které by tento koncept přinesl, natož pak etická dilemata, která s jeho zavedením souvisejí. V zaznamenaných názorech se mohou nezřídka projevovat spíše tužby či emoce. Nejednoznačnost v postoji lidí – včetně uvážlivých, a přesto rozmanitých stanovisek odborníků z řad ekonomů, sociologů, filozofů a dalších – přispívá k tomu, že základní příjem nadále zůstává tématem diskusí ve veřejném prostoru. Problematiku zavedení základního příjmu přitom nelze vnímat jako otázku naplnění soukromého zájmu několika ‚líných surfařů‘, ale jako možný nástroj k řešení určitých problémů ve veřejném zájmu.

Zatímco soukromý zájem se týká konkrétního jedince, který si svou individuální preferenci dokáže nějakým způsobem odůvodnit, veřejný zájem je pojem, který není snadné definovat. Vymezení veřejných zájmů se proto stává předmětem vyjednávání, které však může vést i k sociálnímu či politickému konfliktu. Mezi charakteristické znaky veřejných zájmů patří, že se týkají kvality života občanů dané společnosti či jiných hodnot a hodnotových statků, které občané považují za důležité, a že se mohou měnit, neboť jsou podmíněny fází civilizačního vývoje.²⁶⁵ Zájmy a hodnoty nejsou totožnými pojmy, ale vzájemně se ovlivňují. Hodnotová orientace či vize světa se promítá do představy obecného blaha a dává smysl různým volbám, které občané a aktéři politiky činí. Tento etický kontext veřejné politiky se projevuje v každém aspektu a v každé fázi politického procesu.

Poradci, analytici, ti, kdo rozhodují, administrátoři i lidé, kteří politiku hodnotí, nesou etickou odpovědnost. Odpovídají za své jednání v roli zástupců veřejnosti, za metody, které používají, za to, na co se zaměřují, i za výsledky politiky.²⁶⁶

Přestože normativní otázky jsou těžištěm politického rozhodování, většina osob v politické praxi se vyhýbá etickému hodnocení coby běžné součásti analýzy veřejné politiky. Avšak kterýkoliv analytik veřejné politiky se snaží doporučit ‚dobrou‘ politiku, nezbytně zachází také s etickými soudy – zejména v sociální politice jde o volby mezi hodnotami, jako je rovnost, spravedlnost, svoboda, solidarita, které mohou být v určitém vzájemném napětí. Nicméně stěžejní forma etické analýzy, kterou analytici veřejné

²⁶⁵ Srov. POTŮČEK, Martin. *Veřejná politika*, s. 4-5.

²⁶⁶ BROWN, Brack. Etika a tvorba veřejné politiky ve střední a východní Evropě. In POTŮČEK, Martin a kol. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 353-383; zde s. 379.

politiky rutinně používají, se vztahuje k nákladům a přínosům (cost-benefit analysis), a vychází tak z utilitaristického přístupu, jenž mnozí kritici považují za omezenou až zavádějící formu etického myšlení. Jiné etické perspektivy jsou při veřejně politické analýze uplatňovány zřídka. Pokud se v několika málo případech otevřela systematická etická debata, stalo se tak z iniciativy etiků, nikoliv politických analytiků.²⁶⁷ Mezi nejčastější argumenty pro obhájení tohoto stavu patří tvrzení, že hodnotové soudy jsou zcela subjektivní a při analýze veřejné politiky je nelze racionálně vyhodnotit, analýza etických aspektů se politickým analytikům jeví jako nepotřebná, nepraktická, nemožná, ba dokonce nežádoucí.²⁶⁸

Řady důležitých témat v politické aréně se v současné době chápou různé populistické skupiny, aby hájily ‚hlas lidu‘. V praxi se to projevuje tak, že političtí činitelé zauímají postoj, který je ze své podstaty opoziční vůči institucím či strukturám, které vůli lidu blokují – s odvoláním na jednotnost se vymezují vůči někomu, koho vylučují, kdo stojí vně. Cílí proti skupinám, jejichž postavení označují za privilegované, například vládnoucí politická či finanční elita, byrokraté, Evropská unie. Populismus je tedy založen na mentalitě ‚my versus oni‘, na vyostření společenských protikladů.²⁶⁹ Ve vztahu k základnímu příjmu by se mohlo jednat o vymezení slušných pracujících vůči nepracujícím parazitům, občanů vůči ekonomickým migrantům apod. V politickém rozhodování pak ve výsledku nejde o prosazování veřejného zájmu coby společného dobra, ale o prosazování názorů a emocí, což se nezřídka velmi liší. Ve snaze o získání moci pak dochází ke zkreslování či zamlčování informací k řešenému společenskému problému, k prázdným slibům či k aplikaci čistě teoretické myšlenky bez ohledu na složitý celospolečenský kontext.²⁷⁰

Skutečný státník však svou slávu spatřuje právě v tom, „že se o něm může říci, že působil k největšímu prospěchu těch, nad nimiž měl moc a pro něž ji tedy měl.“²⁷¹ Jak uvádí ve své teorii odpovědnosti Hans Jonas, politici na sebe berou dobrovolně zvolenou odpovědnost – nejdříve probíhá volba, a teprve kvůli této zvolené odpovědnosti získávají

²⁶⁷ Srov. AMY, Douglas J. Why policy analysis and ethics are incompatible. *Journal of Policy Analysis and Management*. 1984, roč. 3, č. 4, s. 573-591; zde s. 574.

²⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 573.

²⁶⁹ Srov. MILLIGAN, Tony. *Pravda v době populismu*. Praha: Filosofía, 2019, s. 111-112.

²⁷⁰ Příznačným příkladem je politika klíčových bojovníků za odchod Velké Británie z Evropské unie – když byl v roce 2016 odchod země v referendu odhlasován, ukázalo se, že neexistuje žádný plán, jak tento proces uskutečnit. Srov. MILLIGAN, Tony. *Pravda v době populismu*, s. 115.

²⁷¹ JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti: pokus o etiku pro technologickou civilizaci*. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 149.

moc, která je nutná k jejímu výkonu. I když politici usilují o moc spojenou se slávou, vlivem, vážeností, požitkem z moci, je odpovědnost spojená s mocí umožněná a chtěná. Svobodný člověk nabízí sám sebe, přijímá odpovědnost za veřejný zájem a dostává se pod její nárok.²⁷²

5.4. Shrnutí kapitoly – hlavní etické aspekty a dilemata

Nezbytnou složkou občanského soužití je politická autorita,²⁷³ která má za povinnost zabezpečovat spořádaný a spravedlivý život společnosti, vést jednotlivce a skupiny k uskutečňování společného dobra, a přitom respektovat a chránit jejich nezávislost.²⁷⁴ Aby politická autorita mohla dostát své odpovědnosti vůči veřejnosti v úsilí o řešení sociálních problémů, nesmí zapomínat na morální rozměr výkonu své funkce nebo ho podceňovat.²⁷⁵

Protože politická rozhodnutí ovlivňují životy mnoha lidí, včetně generací, které teprve přijdou, je s nimi spojená velká odpovědnost. Týká se nejen legálního způsobu prosazování spravedlivých skupinových zájmů na základě racionálních metod a stanovených postupů, ale také posuzování navrhované politiky s ohledem na hodnoty, které nese a které se snaží ovlivnit:

jaký dopad bude mít daná politika na morální klima ve společnosti, zda podpoří rozvoj dobrých lidských vlastností, zda přispěje k veřejnému blahu, zda přistupuje k občanům jako ke zdroji své moci a cíli svého usilování, a ne pouze jako k nástroji dosažení cíle.²⁷⁶

Tato odpovědnost zahrnuje rovněž výběr relevantních metod a jasných předpokladů pro hodnocení důsledků politiky, schopnost zachovat neutralitu vůči zájmovým skupinám,²⁷⁷ a také dovednost sdělovat veřejnosti pravdy přinášející zklamání spojené s určitým očekáváním. V takové situaci se zřejmě ocitli zástupci finské vlády, když oznamovali občanům, že experiment se základním příjmem, přestože přispíval ke štěstí a spokojenosti

²⁷² Srov. Tamtéž, s. 148-150.

²⁷³ Srov. *Kompendium*, čl. 393.

²⁷⁴ Srov. Tamtéž, čl. 394.

²⁷⁵ Srov. Tamtéž, čl. 410.

²⁷⁶ PATEROVÁ, Hana. Etické aspekty analýzy a tvorby veřejných politik. In: VESELÝ, Arnošt – NEKOLA, Martin (eds.). *Analýza a tvorba veřejných politik: přístupy, metody a praxe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, s. 121-137; zde s. 123.

²⁷⁷ Srov. Tamtéž.

části obyvatel, není úspěšný a bude ukončen, protože nevyhovuje ostatním kritériím, jež byla stanovena ve veřejném zájmu.

Je zjevné, že v souvislosti s případnou snahou o zavedení základního příjmu by se rozhodování politické autority nemělo opírat pouze či primárně o vyhodnocení bilance finančního dopadu na státní rozpočet nebo o odhad vlivu na hospodářskou výkonnost, i když jsou tyto aspekty rovněž podstatné. Všechny záležitosti veřejného zájmu nemají (pouze) ekonomické řešení. Je třeba věnovat pozornost zejména sociálně-etickým základům, na kterých by tak významná reforma měla stát – zda jsou tyto základy akceptovatelné a široce sdílené, zda ob stojí při konfrontaci s dalšími principy a veřejnými zájmy a také jakých práv a povinností se dotýkají. Tak by se měli odpovědní představitelé například tázat, zda se společnost má opírat spíše o právo žít dobrý život, o právo žít si svůj život, o právo na práci, o povinnost pracovat, o individuální povinnost jednotlivce podporovat své blízké závislé, o společenskou povinnost zajistit základní potřeby dětí, seniorů a zdravotně postižených, nebo o společenskou povinnost zajistit potřeby všech apod.

6. Pro a proti – dvě strany mince

Na následujících řádcích bude kriticky zhodnoceno, s jakou vizí společenského uspořádání spojují obhájci základního příjmu tento svůj koncept. Nejznámější z nich, Philippe Van Parijs, klade důraz na ideje svobody provázané s principy spravedlnosti. Podobné základy má ve své argumentaci také dříve zmiňovaný Daniel Raventós, pro něhož je základní příjem nástrojem k odstranění nerovností. Byť se jejich východiska překrývají, nejsou zcela totožná. Přístupy obou z nich se však shodují v tom, že skrze základní příjem sledují individuální zájem jednotlivce, který propojují se společenským řádem.

6.1. Svoboda a spravedlnost

Pojmy svoboda a spravedlnost jsou obtížně definovatelné, a proto panují velmi odlišné názory na to, co je jejich konkrétním obsahem. Zjednodušujícím přístupem lze svobodu pojímat jako (1) absenci přinucení, odstranění vnějších překážek pro rozhodování a jednání, vymanění z podřízenosti a de facto libovůli – toto ryze individualistické pojetí vnímá pravidla a ostatní lidi jako překážky; (2) možnost volby mezi různými možnostmi – přičemž neomezené rozšiřování možností volby může člověka při rozhodování paralyzovat, nikoliv osvobodit; (3) soupeřivou hru, ve které dochází k setkání a střetnutí dvou svobod, které obě chtějí vyhrát a navzájem si tvoří a nabízejí své možnosti v rámci stanovených spravedlivých pravidel – svoboda člověka není neomezená, ale vymezená pravidly, protože člověk není pojímán jako izolovaný jedinec.²⁷⁸

Zmiňují-li uvedení zastánci konceptu základního příjmu otázku spravedlnosti, mají na mysli spravedlnost ve smyslu vlastnosti sociálních daností (nikoliv vlastnosti jedince), jež se vztahuje k institucionálnímu uspořádání a základním vztahům ve společnosti jako celku.²⁷⁹ Na základě principů spravedlnosti vymezují své představy společenského řádu z hlediska uspořádání práv a rozdělování statků. Sociální spravedlnost je pojmem, který má silný normativní obsah, neboť je s ním spojena otázka, co by měl kdo dostávat a proč.²⁸⁰ Vzhledem k tomu, že neexistuje obecně akceptovaná představa odpovědi na

²⁷⁸ Srov. SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014, s. 50-56.

²⁷⁹ Srov. KOLLER, Peter. Pojetí společnosti a sociální spravedlnost. In: VELEK, Josef (ed.). *Spor o spravedlnost*. Praha: Filosofia, 1997, s. 83-107; zde s. 88.

²⁸⁰ Srov. ŽÍŽKOVÁ, Jana. Sociální politika, její podstata a základní charakteristika. In: KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2005, s. 17-46; zde s. 28.

tuto otázku, stává se tématem střetů často subjektivních a protichůdných názorů a ideologií. V zásadě se může jednat o přístup každému stejně, každému podle jeho potřeb, každému podle jeho zásluhy – všechny tyto přístupy se v praxi vyskytují, avšak důvody pro jeden z nich bývají námitkou proti druhým.²⁸¹

Van Parijsovo pojetí základního příjmu je konkretizací jeho teorie skutečné svobody pro všechny.²⁸² Tato teorie „byla zformulována s jasným cílem opodstatnit myšlenku základního příjmu,“²⁸³ což si lze vysvětlit tak, že Van Parijse nejprve zaujal koncept základního příjmu, a teprve posléze promýšlel filozofické odůvodnění pro jeho uvedení do diskurzu – jako by hledal problém, pro který by mohl nabídnout své řešení. Oporu při tomto hledání našel v teorii spravedlnosti Johna Rawlse.²⁸⁴ Van Parijs se hlásí k tzv. egalitárnímu libertarianismu – nepožaduje tedy maximalizaci celkové či průměrné svobody, ale maximalizaci příležitostí pro ty, kteří jich mají nejméně, a to prostřednictvím základního příjmu, neboť podstatou svobody jsou podle něj nejen práva, ale také prostředky.²⁸⁵ Tím se liší svoboda formální od svobody reálné, kdy člověk může dělat cokoli, co by si mohl přát dělat. Sám Rawls však nikdy myšlenku základního příjmu nepodpořil a ve vzájemných polemikách se zastánci tohoto konceptu naopak „*vedl na scénu obraz surfaře z pláže v Malibu jakožto provokativní příklad lidí, kteří by v žádném případě neměli být udržováni z veřejných zdrojů.*“²⁸⁶

Zastánci tohoto levicového proudu libertarianismu zaměřují svou pozornost na separovaného jednotlivce a jeho práva na vlastnictví sebe sama, nikoliv na jeho účast na životě společnosti. Vycházejí tak z pozice atomického individualismu – jednotliví muži a ženy jsou na sobě navzájem a na společnosti nezávislí, a i když spolu přicházejí do vzájemného kontaktu, tvoří tento kontakt součást jejich podstaty. Zastávají názor, že lidé nejsou vázáni nutností poskytovat jakékoli služby jiným osobám, pokud se k tomu sami dobrovolně nerozhodnou. Z argumentace egalitárních libertariánů vyplývá, že stát

²⁸¹ Srov. Tamtéž, s. 28.

²⁸² Srov. HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. Úvod. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofía, 2007, s. 7-8; zde s. 7.

²⁸³ RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 56.

²⁸⁴ Van Parijs požaduje spravedlivou distribuci příležitostí v podobě přístupu k prostředkům, které lidé potřebují pro vykonávání toho, co mohou chtít dělat, na principu difference Johna Rawlse, tj. největší prospěch pro ty, kteří jsou nejméně zvýhodněni. Srov. VAN PARIJS, Philippe. *Základní příjem pro všechny*, s. 41-42.

²⁸⁵ Srov. HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. O egalitárním libertarianismu, s. 14-15.

²⁸⁶ RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 51.

musí zajistit hmotné podmínky jednotlivců, aby tito mohli svobodně sledovat své cíle, bez ohledu na to, o jaké cíle se jedná. Tato povinnost státu tedy není založena na principu solidarity, ale na právu jednotlivce na svobodu volby.²⁸⁷

Strádají lidé spíše při nedostatku individualismu, nebo při nedostatku kolektivní vůle a součinnosti na rozvoji společenství? Samotná svoboda volby totiž není dostatečným základem pro budování spravedlivé společnosti.²⁸⁸ Van Parijs se nesoustředí na spravedlivou společnost jako celek – vzhledem k individualistické orientaci mu jde o spravedlivý podíl na hodnotě společných zdrojů při uplatňování svobody jednotlivce. Práva individuálního jedince absolutizuje bez ohledu na společenskou povahu člověka. Jednotlivce a společnost je však třeba vnímat vždy ve vzájemných souvislostech, nikoliv v jakékoli krajní poloze. A to navzdory názoru liberálů, že „*lidé někdy svou společnost odmítají a jdou někam jinam nebo se ji pokoušejí – často revolučním způsobem – změnit.*“²⁸⁹ Společnost ve své komplexitě bere Van Parijs v úvahu pouze v roli dlužníka vůči jednotlivci, takže spravedlnost pojímá jako rovný přístup ke každému jedinci výhradně z hlediska čerpání společných zdrojů, bez ohledu na účast na jejich tvorbě. Svobodu pak nepojímá politicky, ale materialisticky, přičemž není jasné, jaká je úměra mezi výší základního příjmu a vnímáním svobody. Pokud by ze základního příjmu bylo možné pokrýt polovinu základních potřeb člověka, byl by svobodný také z poloviny? Za jakou částku je člověk schopen vykonávat to, co může chtít dělat? Je k dosažení reálné svobody potřeba takový základní příjem, ze kterého je možné pokrýt i náklady na cestu na pláž v Malibu? Orientace na čistě materiální stránku při naplňování svobody je spjatá s etikou, o které se zmínil papež Pavel VI. a jejíž podstatou je ‚mít‘, nikoliv ‚být‘, třebaže toužit po nutně potřebném je oprávněné, a proto je práce k jeho dosažení povinností.²⁹⁰ Ideologie individuálního nároku, založená na rozdělování veřejných prostředků v co nejvyšší výši bez ohledu na účel či potřebnost, je eticky problematická, neboť podporuje v člověku sobeckost a paradoxně i závislost.

S odkazem na Rawlse zmiňuje Van Parijs pojem ‚hodnota svobody‘, který on sám vymezuje tak, že skutečná hodnota osobní svobody závisí na zdrojích, jimiž osoba disponuje, když chce svobody využít. S využitím Rawlsova principu difference pak

²⁸⁷ Srov. SANDEL, Michael. *Spravedlnost: Co je správné dělat*. Praha: Karolinum, 2016, s. 230.

²⁸⁸ Srov. Tamtéž, s. 232.

²⁸⁹ NARVESON, Jan. Rovnost versus svoboda: prospěch, svoboda. In: KIS, János (ed.). *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. Praha: Oikoymenth, 1997, s. 239-271; zde s. 267.

²⁹⁰ Srov. PP 18.

vysvětluje distribuci příležitostí – opět materialisticky – jako přístup k prostředkům pro vykonávání toho, co mohou lidé chtít dělat, a dochází k závěru, že nemůže být jiné volby než základní příjem v hotovosti, bez otázek, bez závazků a v nejvyšší možné míře.²⁹¹ To lze považovat za určitou dezinterpretaci Rawlsovy teorie. Podle ní má být ve spravedlivé společnosti zaručeno rovné právo na nejrozsáhlejší (resp. plně adekvátní²⁹²) systém rovných základních svobod, slučitelný s obdobným systémem svobod pro všechny.²⁹³ Základní svobody tvoří rámec právně chráněných cest a příležitostí a jsou specifikovány institucionálními právy a povinnostmi, které opravňují občany k tomu, aby jednali podle své libosti, aniž by bylo ostatním dovoleno do toho zasahovat.²⁹⁴ Přitom není žádná priorita přisouzena svobodě jako takové, jako obecnému pojmu, ale pouze konkrétnímu výčtu svobod, k nimž náleží například svoboda myšlení a svoboda svědomí, politické svobody a svoboda sdružování.²⁹⁵ Rawls uznává, že nevědomost, bída a nedostatek materiálních prostředků zabraňují lidem vykonávat jejich práva, nepokládá to ale za omezení svobody osob, neboť svoboda není specifikována úrovní blahobytu osoby. V důsledku různých překážek však dochází k tomu, že není pro každého stejná ‚hodnota svobody‘.²⁹⁶ Princip diference dovoluje, aby někteří lidé měli více prostředků k dosažení svých cílů, pokud tato nerovnost slouží k co největšímu prospěchu nejméně zvýhodněných členů společnosti.²⁹⁷ Zvláštní důraz však klade Rawls na rovné politické svobody, pro které – a pouze pro ně – musí být zabezpečena ‚férová hodnota‘. Tato férová hodnota svobody je podstatná, aby osoby s relativně většími prostředky nemohly využít své převahy k vyloučení těch méně obdařených. Pro zajištění férové hodnoty požaduje Rawls záruku, že hodnota politických svobod pro všechny občany bez ohledu na jejich společenskou a ekonomickou situaci musí být přibližně stejná, nebo alespoň natolik stejná, aby měl každý férovou příležitost zastávat veřejný úřad a ovlivňovat výsledek politických rozhodnutí. Způsoby zajištění této férové hodnoty politických svobod už Rawls konkrétně neřeší, nutným minimem je však regulace provádění voleb a přenesení značné části nákladů na organizaci a vykonávání politického dění na společnost.²⁹⁸

²⁹¹ Srov. VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 41-42.

²⁹² Srov. RAWLS, John. Základní svobody a jejich priorita. In: KIS, János (ed.). *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 165-203; zde s. 166.

²⁹³ Srov. RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*, s. 182.

²⁹⁴ Srov. RAWLS, John. Základní svobody a jejich priorita, s. 195.

²⁹⁵ Srov. Tamtéž, s. 167.

²⁹⁶ Srov. Tamtéž, s. 195.

²⁹⁷ Srov. RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*, s. 182.

²⁹⁸ Srov. RAWLS, John. Základní svobody a jejich priorita, s. 196-199.

V souvislosti s ‚hodnotou svobody‘ tedy nejde Rawlsovi o přerozdělování materiálních prostředků, jak se domnívá Van Parijs, ale o to, aby byla do základní struktury společnosti zabudována efektivní politická procedura, která by odrážela férovou reprezentaci osob a nedovolovala osobám s větším bohatstvím kontrolovat průběh zákonodárství ve svůj prospěch.

Van Parijs zmiňuje ve své argumentaci také vliv nezaslouženého štěstí, které působí na rozdělování příjmů a bohatství. Základní příjem je pak nástrojem, který vyrovnává nerovnou distribuci takových faktorů, jako je rasová příslušnost, občanství, pohlaví, krása, vzdělání, úroveň ambicí apod. Pokud nejsou distribuovány férově, pak jsou nepřípustné a je vyžadována kompenzace v podobě určitého podílu na těchto nezasloužených darech. Ti, kteří mají díky těmto darům větší výdělků, nemají morální právo vlastnit všechno nabyté bohatství.²⁹⁹ Pokud by však měla být kompenzace znevýhodnění pojata skutečně důsledně, znamenalo by to, že výchozí příjem pro hodnocení nerovnosti by byl na úrovni nejvyššího příjmu, který někdo dostává (resp. příjmu, který by obdrželi nejschopnější lidé, pakliže by pracovali tak tvrdě, jak je to možné, v nejlépe hodnocených pracovních pozicích). Takový potenciální příjem by měl dostávat každý a dostává-li méně, mohou být důvodem pouze jeho svobodné volby. Jestliže někdo nedokáže vydělávat tento potenciální příjem z důvodů, které nejsou pod jeho kontrolou a jeho svobodná volba k tomu neposkytuje žádné ospravedlnění, měla by společnost takový výdělek dorovnat na úroveň potenciálního příjmu. V případě zcela neproduktivních, nejméně obdařených osob platí toto pravidlo stejně. Takže pokud by se osoba produktivní, nejvíce obdarovaná rozhodla pracovat méně, v důsledku své volby by dosahovala nižších příjmů než osoba zcela neproduktivní.³⁰⁰ Tím se však Van Parijs nezabývá, zřejmě proto, že je obtížné rozlišit, které faktory jsou zasloužené a nezasloužené, a jak požadavky takové spravedlnosti prakticky naplnit. Takže i ten nejvíce obdarovaný jedinec, pokud se svobodně rozhodne zcela nepracovat, obdrží základní příjem.

Za povšimnutí stojí, že Van Parijs není inspirován pouze Johnem Rawlsem, ale také (a to významně) Karlem Marxem. Van Parijs navrhuje socialismus, který historicky zklamal, a cestu k Marxovým ideálům spatřuje v základním příjmu; ten je pro něj

²⁹⁹ Srov. VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 52.

³⁰⁰ Srov. SMILANSKY, Saul. *Deset morálních paradoxů*. Praha: Academia, 2019, s. 105-110.

nástrojem, jak od kapitalistické společnosti hladce přejít ke komunismu,³⁰¹ a to ekonomicky proveditelným a eticky přijatelným způsobem.³⁰² Díky základnímu příjmu je možné transformovat společnost tak, aby distribuce mohla probíhat na principu ‚každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb‘,³⁰³ takže základní potřeby každého lze uspokojit nezávisle na jeho svobodně poskytnutém pracovním příspěvku.³⁰⁴ Základní příjem vyvolá tlak na růst mezd za neatraktivní, neoceňovanou práci, kterou za současných podmínek nikdo nechce přijmout, leda kvůli přežití. Současně vyvolá protitlak na snížení mezd za práci atraktivní, oceňovanou, a protože základní potřeby lidí budou zajištěné, výše mzdy může postupně směřovat až k nulové hodnotě. Kapitalistická logika zisku povede k rozvoji technických inovací a organizačních změn pro zlepšení kvality pracovních podmínek a umenšení potřebné dřiny, aby náklady na lidskou práci mohly dále klesat.³⁰⁵ Zároveň bude stále větší část bohatství produkována mimo formální sektor ekonomiky – jako vlastní výroba, vzájemná pomoc, dobrovolná práce apod.³⁰⁶ Práce už nebude nutností, ale náplní volného času, protože bude natolik atraktivní, že ji lidé nebudou považovat za práci.³⁰⁷ Svoboda lidí tak poroste, neboť *„řízení svobody se začíná ve skutečnosti teprve tam, kde se přestává pracovat pod tlakem nouze a vnější účelnosti.“*³⁰⁸ Na Van Parijsově koncepci je však patrné, že si z Marxovy tvorby pouze účelově vybírá některé části a nepracuje s dílem Marxe a Engelse jako s celkem (uplatňuje podobně selektivní a volný přístup jako u Rawlsovy teorie). Vyhýbá se přitom základním aspektům jejich učení, například zrušení dědictví, vyrovnání venkova a měst, a nepracuje ani s myšlenkou revoluce k dosažení beztřídní společnosti. Byť používá pojem ‚třída‘, nenaznačuje, jaké bude ‚třídní uspořádání‘ po zavedení základního příjmu. Ačkoliv se proti socialismu vymezuje, používá k dosažení cíle socialistické metody, tj. pokrok a reformy.

³⁰¹ Srov. VAN DER VEEN, Robert J. – VAN PARIJS, Philippe. *A capitalist road to communism*, s. 646.

³⁰² Srov. Tamtéž, s. 636.

³⁰³ Jedná se o heslo, uváděné Karlem Marxem. Srov. MARX, Karl. *Kritika Gothajského programu*. In: MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Vybrané spisy ve dvou svazcích*. Sv. II. Praha: Svoboda, 1950, s. 19.

³⁰⁴ Srov. VAN DER VEEN, Robert J. – VAN PARIJS, Philippe. *A capitalist road to communism*, s. 636-637.

³⁰⁵ Srov. Tamtéž, s. 646.

³⁰⁶ Srov. Tamtéž, s. 651.

³⁰⁷ Srov. Tamtéž, s. 649.

³⁰⁸ MARX, Karl. *Kapitál: kritika politické ekonomie*. Díl třetí, kniha třetí: Celkový proces kapitalistické výroby. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1956, s. 368.

Raventós spatřuje morální sílu základního příjmu v tom, že tento koncept ozřejmuje existující obrovské sociální nerovnosti a úbytek svobody, k němuž disproporce v příjmech a bohatství vedou. Nedostatek svobody pracujících lidí vyplývá z nutnosti každodenně se domáhat u bohatých lidí svolení, aby mohli usilovat o zajištění své materiální existence.³⁰⁹ Základní příjem má podle něj jednak určitou instrumentální (pragmatickou) stránku, která by měla obhájčům konceptu dopomoci skoncovat s chudobou a omezit projevy neoliberální politiky, jednak neinstrumentální stránku, jež se projevuje jako sociální hnutí za spravedlnost a lidskou důstojnost, tj. hodnoty samy o sobě.³¹⁰

Svou argumentaci opírá Raventós o republikánské principy. Vrací se k období Velké francouzské revoluce a jednomu z jejích čelných představitelů, Maximilienovi Robespierrovi, který ve svém projevu v prosinci 1792 označil za nejdůležitější poslání společnosti udržovat nezadatelná práva člověka, přičemž prvořadým z nich je právo na existenci. Od tohoto práva Robespierre odvozuje primární společenský zákon, jenž garantuje všem členům společnosti existenční prostředky. Veškeré další zákony jsou tomuto zákonu podřízeny.³¹¹ Raventós rozporuje stanoviska, která spojují republikanismus se zaujetím pro ctnosti občanů jako s morálně-perfekcionistickou tradicí. Republikánská „*ctnost může klíčit jedině z půdy sociálně-materiálního bytí*“,³¹² a proto se nedovolává koncepcie dobrého života, ale vybudování společenských institucí, které garantují občanům sociální a materiální základ, na němž mohou rozvinout své schopnosti a vykonávat samovládu nad soukromým životem. Stát přitom zůstává nestranný k různým koncepcím dobrého života a ponechává je jako oblast osobní volby.³¹³ Republikánské odůvodnění základního příjmu se zakládá na tom, že být svobodný znamená nebýt závislý na žádné jiné straně a nebýt vystavený jakémukoliv vměšování, přičemž osoba, která nemá garantované právo na existenci, žije kvůli nedostatku vlastnictví vydána na milost druhým, nemůže vykonávat občanskou ctnost a není občanem s vlastními právy.³¹⁴ Jádrem tohoto přístupu se tedy stává odlišení

³⁰⁹ Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 39.

³¹⁰ Srov. Tamtéž, s. 39.

³¹¹ Srov. Tamtéž, s. 76.

³¹² Tamtéž, s. 81.

³¹³ Srov. Tamtéž, s. 80-82.

³¹⁴ Srov. Tamtéž, s. 83.

autonomního a heteronomního jednání osoby, přičemž práva občana nabývá pouze osoba jednající autonomně.

Lidská práva, včetně občanských, se však již neodvíjejí od žádných kritérií, včetně výše majetku lidí, jako tomu bylo v antickém Řecku a Římě nebo ještě za života zmíněného Robespiera. Nárok na uznání lidských práv vyplývá každému jedinci už z toho, že je člověkem. Proto různé lidskoprávní dokumenty obecně deklarují, že lidé jsou svobodní a rovní ve svých právech, bez jakéhokoli rozlišování, tedy i lidé na různé majetkové úrovni.³¹⁵ Jako by však Raventós uvízl v jiné historické době, když také uvádí, že lidé v kapitalistických ekonomikách, kteří nejsou vlastníky půdy nebo výrobních prostředků, jsou nuceni prodávat svou výrobní sílu na trhu práce těm, kteří mezi tyto vlastníky patří. Tento popis neodpovídá 21. století, kdy je dominantním a dynamickým hospodářským sektorem vyspělých zemí sektor služeb, jehož závislost na vlastnictví půdy a výrobních prostředků je výrazně nižší ve srovnání se strukturou hospodářství v minulosti.

Nutno podotknout, že individualistické pojetí svobody volby, za něž se staví obháječi základního příjmu, koliduje s principy, které jsou ukotveny v ústavních dokumentech České republiky. V preambuli *Ústavy České republiky* je zmínka o hodnotách lidské důstojnosti a svobody při vědomí občanů povinnosti vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku,³¹⁶ nikoliv o neomezené svobodě každého jednotlivce při sledování pouze vlastních cílů. Z ústavních dokumentů rovněž nevyplývá právo na bezpodmínečné zajištění hmotné existence všech osob, resp. veřejná ‚vyživovací‘ povinnost. V *Listině základních práv a svobod* se naopak uvádí, že každý má právo získávat prostředky pro své životní potřeby prací, přičemž pro ty, kteří toto právo nemohou bez své viny vykonávat, zajišťuje stát v přiměřeném rozsahu hmotné zabezpečení.³¹⁷

V argumentaci pro základní příjem je možné spatřovat značnou nespokojenost s nastavením sociálních institucí, které vedou k omezování práva na individuální svobodu, k páchání nespravedlnosti vůči jedinci. Redukce na autonomní individuum má být prostředkem, jak tyto společenské poměry napravit. Avšak při realizování svých cílů

³¹⁵ Srov. UNITED NATIONS. *Všeobecná deklarace lidských práv*, čl. 2, s. 6; Usnesení č. 2/1993 Sb. Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky, článek 1 a 3.

³¹⁶ Srov. Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. Ústava České republiky; preambule.

³¹⁷ Srov. Usnesení č. 2/1993 Sb. Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky, článek 26.

se člověk projevuje jako sociální bytost – svou svobodu může uskutečňovat jen v komunikaci a spolupráci s druhými lidmi.³¹⁸ Dochází tak k tomu, že principy spravedlnosti, o něž se tato argumentace opírá, odhlízejí od společenské solidarity a vzájemných závazků uvnitř komunity, a nesou tedy etická rizika. Morálka lidských práv je obecně založena nikoliv na tom, že jeden dává a druhý bere, ale že dávání a brání je vzájemné a že mezi darem a protidarem existuje přibližná rovnováha.³¹⁹ Jsou to vzájemné závazky, které způsobují, že si lidé ve společnosti důvěřují a mohou se na sebe navzájem spolehnout. Přitom požadavek sociální spravedlnosti vychází z předpokladu, že společnost ztělesňuje takovou pospolitost, jež může svým členům nabídnout výhody, které si členové společnosti přejí. Aby bylo možné tyto výhody realizovat, musí společnost ukládat také jistá omezení a povinnosti.³²⁰

6.2. Dobro a uznání společnosti

Van Parijs vysloveně usiluje o to, aby člověk mohl dělat cokoli chce,³²¹ a odmítá vnucování různých koncepcí dobrého života, třeba i koncepce založené na upínání se k pracovnímu místu.³²² Takové pojetí svobody založené na morálním individualismu nijak nepředpokládá, že lidé mají být sobečtí, ale že zdrojem jakýchkoli morálních povinností je svobodná volba jednotlivce.³²³ Je však možné zcela odhlížet od toho, jestli to, co člověk žijící ve společenství chce, je či není dobré? Aristoteles byl přesvědčený, že není možné dobrat se toho, jaká ústava je nejlepší, aniž by se přihlédlo k tomu, jaký způsob života je nejvíce žádoucí.³²⁴ Úvahy o spravedlnosti pro něj byly nutně spojeny s úvahami o dobrém životě, a tedy s pěstováním ctností.³²⁵

K zásadám moderních demokratických společností patří neutralita k individuálním životním cílům v tom smyslu, že lidem není vnucována určitá jednotlivá koncepce dobrého života. Základní svobody člověka nemohou být omezeny či popřeny z důvodu

³¹⁸ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. 2. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 185.

³¹⁹ Srov. HÖFFE, Otfried. Lidská práva a směnná spravedlnost. Náčrt legitimizace. In: VELEK, Josef (ed.). *Spor o spravedlnost*. Praha: Filosofia, 1997, s. 109-127; zde s. 117.

³²⁰ Srov. KOLLER, Peter. Pojetí společnosti a sociální spravedlnost, s. 93.

³²¹ Srov. VAN PARIJS, Philippe. *Real freedom for all: what (if anything) can justify capitalism?*, s. 19.

³²² Srov. VAN PARIJS, Philippe. *Real freedom for all: what (if anything) can justify capitalism?*, s. 109.

³²³ Srov. SANDEL, Michael. *Spravedlnost: Co je správné dělat*, s. 225.

³²⁴ Srov. ARISTOTELES. *Politika*. VII. kniha, kapitola 1, 1323a. Praha: Laichter, 1939, s. 217.

³²⁵ Srov. SANDEL, Michael. *Spravedlnost: Co je správné dělat*, s. 227.

veřejného dobra či perfekcionistačkých hodnot, nejsou však absolutní a mohou být omezeny, pokud na sebe vzájemně narazí; regulace svobod prostřednictvím sociální organizace ale nesmí být zaměňována s restrikcemi.³²⁶ Rovní občané mají různá, nesouměřitelná až nesmířitelná pojetí dobra, a tato pluralita je žádoucí, neboť z lidské různorodosti plynou společnosti výhody. Mnohost koncepcí dobra je podmíněna respektováním mezi specifikovaných náležitými principy spravedlnosti.³²⁷ Přestože je tedy upřednostňována neutralita vůči pluralitním pojetím dobrého života, neznamená to, že by společnost některé životní plány jednotlivců nemohla odmítnout jako špatné nebo vyloženě nepřijatelné. Bez etického ohraničení v rámci spravedlivých institucí se lidská vůle mění v náhodnou veličinu, ovládanou tužbami a preferencemi.³²⁸ Principy spravedlnosti nemohou být nestranné ke všem soupeřícím pojetím dobrého života.³²⁹

Pokud je nadto společnost založená na neutralitě vůči pluralitě různých voleb dobrého života a současně na povinnosti státu zajistit zdroje pro realizaci svobodné volby bez ohledu na její obsah, může docházet k situaci, kdy objektivní neurčitost dobrého života neurčuje také přiřazení zdrojů, neboť nelze předem určit, kolik čeho kdo potřebuje k uskutečnění svých individuálních životních cílů. Právo na svobodu při subjektivním určování dobrého života zahrnuje totiž právo na ty statky, které osoba potřebuje k naplnění svých cílů, což hypoteticky mohou být všechny statky. „*Stav, v němž má každý jednatel právo na všechny statky, jež potřebuje ke svému dobrému životu, tak vede ke zrušení práva na svobodu. Jsou to totiž vždy také statky kohokoli druhého.*“³³⁰

Dobře uspořádaná demokratická společnost může být pro každého občana mnohem obsažnějším dobrem ve srovnání s určitými dobry jednotlivců nebo menších sdružení. Své úplnosti může jednatel dosáhnout jen v aktivitách společnosti, a přitom dobro této společnosti je nejúplněji uskutečněno právě tehdy, když se na něm podílí každý. Sociální povaha člověka má v tomto ohledu tři aspekty: (1) mezi různými lidskými talenty je vzájemná komplementarita, která umožňuje existenci mnoha činností a organizačních forem; (2) člověk je závislý (nikoli pouze materiálně) na kooperativním úsilí druhých lidí; (3) člověk je schopen vnímat skutečný smysl spravedlnosti a může takové principy

³²⁶ Srov. RAWLS, John. Základní svobody a jejich priorita, s. 170-171.

³²⁷ Srov. Tamtéž, s. 177.

³²⁸ Srov. BRINKMANN, Svend. *Umění uměření: cesta ke spokojenosti v nespokojené době*. Praha: Portál, 2019, s. 45.

³²⁹ Srov. SANDEL, Michael. *Spravedlnost: Co je správné dělat*, s. 231.

³³⁰ GÜNTHER, Klaus. Co znamená: „Každému to, co mu náleží“? K novému odhalení distributivní spravedlnosti. In: VELEK, Josef (ed.). *Spor o spravedlnost*. Praha: Filosofia, 1997, s. 15-51; zde s. 26.

přijmout za své.³³¹ Společenská spolupráce se odehrává vždy pro vzájemný prospěch a vychází ze sdílených férových podmínek spolupráce – všichni, kdo spolupracují, musejí z toho mít prospěch a sdílet společné zátěže.³³² Byť některé druhy sebezájmu mohou být správné, není tomu tak vždy, a zájem hledat pro sebe výhody na úkor ostatních je destruktivní pro jedince i pro společnost,³³³ a tedy eticky nepřijatelný. Proto by měl být lidský sklon k sobectví a destrukci vyvážen efektivním systémem kontrol, založených na uplatňování základních lidských ctností, osobních i společenských.³³⁴ Neizolovaný jedinec je součástí komplexního systému a přebírá odpovědnost nejen za vlastní život, ale i za život společenství.

Raventós ve své úvaze k Rawlsově teorii spravedlnosti zdůrazňuje význam sebeúcty,³³⁵ která mezi Rawlsovými primárními statky zaujímá důležité (možná nejdůležitější) místo. Sebeúcta či ohled na vlastní důstojnost zahrnuje smysl pro vlastní hodnotu, pro hodnotu vlastní představy o dobru a implikuje důvěru člověka ve vlastní schopnosti uskutečnit své záměry.³³⁶ Raventós právě tento atribut považuje za rozhodující faktor, proč upřednostňovat dávky nepodmíněné před podmíněnými, a odůvodňuje jím význam základního příjmu v rámci Rawlsovy teorie. Podmíněné sociální dávky jsou totiž ponižující až stigmatizující pro ty, kdo nemohou uspokojovat své základní a přirozené potřeby, a mnozí lidé o dávky nežádají z důvodu studu, který v nich tato situace vyvolává.³³⁷

Jak bude dále patrné, toto vysvětlení se nejeví zcela správným. Podle Rawlse je sebeúcta zakořeněna v sebedůvěře člověka coby „*plně kooperujícího příslušníka společnosti, který je schopen uskutečňovat v průběhu celého života hodnotnou koncepci dobra*“³³⁸ a je posilována jistými rysy základních společenských institucí, například tím, jaké vzájemné ohledy a chování se očekává od lidí, kteří tyto instituce přijímají.³³⁹ Ačkoliv se jedná o slovo s předponu sebe-, nemůže člověk dosáhnout sebeúcty sám, bez interakce s jinými lidmi. Podobně i stud spojuje jednotlivce s druhými, neboť souvisí s pocity osobních nedostatků a neúspěchů, které se však vztahují ke společenským

³³¹ Srov. RAWLS, John. Základní svobody a jejich priorita, s. 190-192.

³³² Srov. Tamtéž, s. 174.

³³³ Srov. NOVAK, Michael. *Filosofie svobody*. Praha: Vyšehrad, 1998, s. 81.

³³⁴ Srov. NOVAK, Michael. *Filosofie svobody*, s. 86.

³³⁵ Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 56.

³³⁶ Srov. RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*, s. 260.

³³⁷ Srov. RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*, s. 56.

³³⁸ RAWLS, John. Základní svobody a jejich priorita, s. 189.

³³⁹ Srov. Tamtéž.

záměrům.³⁴⁰ A byť se Raventós uchyluje k jakési zkratce v teorii spravedlnosti, nastoluje svou poznámkou poměrně zásadní etický aspekt ve vztahu základního příjmu, sociální spravedlnosti a dobrého života, a tím je uznání či zneuznání člověka ve společnosti.

Axel Honneth³⁴¹ rozlišuje tři způsoby zneuznání člověka podle míry možného narušení vztahu osoby k sobě samé a odpovídající vztahy uznání. (1) Základní typ osobního ponížení souvisí se zacházením, při němž je osoba násilně zbavována veškeré možnosti svobodně disponovat se svým tělem. Fyzické pokoření plyne ze spojení bolesti s pocitem, že je jedinec vydán napospas vůli někoho jiného. Se ztrátou tělesné autonomie dochází i ke ztrátě elementární důvěry ve svět. Naopak uznání se projevuje emocionální náklonností, sympatií a láskou a předpokládá tělesnou existenci druhých osob. (2) V případě druhého typu osobního zneuctění je jedinec v rámci určité společnosti strukturálně zbaven vlastnictví určitých práv. Osobě, které jsou konkrétní práva systematicky odpírána, není přiznávána schopnost morální zodpovědnosti ve stejné míře jako ostatním členům společnosti. Vztah uznání má primárně kognitivní charakter – osoby mají společné povědomí o normách, které upravují stejná práva a povinnosti v rámci společenství. (3) Poslední typ ponížení se dotýká znevážení individuálních nebo kolektivních způsobů života a bývá označován jako ‚potupení‘ či ‚degradace‘. Status osoby označuje míru, v níž je určitý způsob osobního sebeuskutečnění sociálně oceňován v kulturním horizontu společnosti. Jestliže společenská hierarchie hodnot klasifikuje některé způsoby života jako méněcenné nebo nedostatečné, bere takto postiženým osobám možnost připsat sociální hodnotu schopnostem, které ve svém životě získaly. Jedinec tak přestává chápat sebe jako bytost, jejíž vlastnosti a schopnosti si zasluhují ocenění. Uznání se projevuje jako solidární souhlas s alternativními způsoby života, takže se jedinec může identifikovat se svými zvláštními vlastnostmi a schopnostmi.³⁴²

Tímto výčtem vztahů uznání v podobě lásky, práva a solidarity jsou vymezeny „*morální infrastruktury, které musí obsahovat sociální životní svět, pokud má být schopen chránit své členy.*“³⁴³ Integrita člověka je závislá na získaném souhlasu a úctě druhých osob a lidé se stávají individui pouze tím, že „*se z perspektivy přitakávajících jiných individuí učí vztahovat se k sobě samým jako k bytostem, které mají pozitivní kvality*

³⁴⁰ Srov. RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*, s. 262.

³⁴¹ Srov. HONNETH, Axel. Integrita a zneuznání. Základní motivy morálky uznání. In: HRUBEC, Marek. *Etika sociálních konfliktů: Axel Honneth a kritická teorie uznání*. Praha: Filosofia, 2012, s. 215-231.

³⁴² Srov. Tamtéž, s. 219-226.

³⁴³ Tamtéž, s. 227.

a schopnosti. ³⁴⁴ Sebedůvěra, sebeúcta a sebeocení člověka jsou tedy podmíněny participací jedince na společenském životě – a to na takovém, který zahrnuje všechny tři stupně uznání. Atomizovaná bytost, pasivně přijímající finanční prostředky v podobě základního příjmu a hledící pouze na své cíle nemá tedy možnost dojít naplnění své sebeúcty.

Princip podmíněnosti při poskytování dávek, na který Raventós poukázal, napomáhá při rozlišování, zda jednotlivec, který chce k danému společenství patřit, odmítá participovat na společenském životě a na naplňování společných záměrů, nebo k tomu není dočasně či trvale dostatečně způsobilý. Pocit studu pak souvisí se sebereflexí selhání při plnění očekávané společenské role, nikoli ze samotného požadavku na prokázání potřebnosti sociální dávky. Nedostatek sebeúcty a stud by tedy pociťoval kdokoliv, komu by i přes jeho snahu nebylo umožněno uplatnit se jako člen společnosti, bez ohledu na to, zda dostává veřejné prostředky na obživu, ať už na základě testování či bez něj. Pokud občan od státu něco potřebuje, pak to není základní příjem, ale vytvoření podmínek k tomu, aby měl každý dostatek životních příležitostí uplatňovat a rozvíjet své schopnosti a vlastnosti ve společenských vztazích, díky nimž může získat uznání společnosti a nabýt sebeúcty.

Interakcí získává člověk v ideálním případě zpětnou vazbu o tom, zda životní plán, který si svobodně zvolil z neomezeného množství alternativ, je dobrý pro něj i pro společnost. Tento intersubjektivní přístup spojuje sociální ocenění s normativním očekáváním, které je reflexí sdíleného postoje druhých osob, nikoliv objektivních měřítek. Za limitující faktor tohoto přístupu lze považovat kulturní a historickou podmíněnost hierarchie společensky uznávaných hodnot a schopnost daného jednotlivce vnímat či přijmout uznání, například vzhledem k jeho vlastní aspirační úrovni.

6.3. Člověk a jeho příběh

Teorie uznání tedy jasně naznačuje, že rozhodnutí o základním příjmu není zdaleka jen problémem přerozdělování peněz, ale především problémem rozdělování příležitostí, tedy takového institucionálního uspořádání, které počítá s členstvím, participací, vzájemnými závazky, recipročními závislostmi a solidaritou. Jedná se o atributy, které zastánci základního příjmu v rámci svého atomistického individualismu nereflektují,

³⁴⁴ Tamtéž, s. 217-218.

s jejichž pomocí však mohou jedinci dosahovat svých individuálních svobod, o něž zastáncům základního příjmu z řad levicových libertariánů primárně jde. Přestože představitelé tohoto proudu nabyli přesvědčení, že lidem neplynou z členství ve společenství žádné závazky vyjma těch, které vycházejí z aktu vůle a dobrovolně provedené volby,³⁴⁵ nelze se s takovým pojetím v kontextu výše uvedených poznatků ztotožnit – členství může člověka zavazovat z důvodů, „*jež nemají s volbou nic společného a jsou spíše spojené s příběhy, jimiž interpretujeme své životy a komunity, jichž jsme součástí.*“³⁴⁶

Právě příběhy jsou základním prvkem narativního pojetí osoby u Alasdaira MacIntyry, podle něhož si člověk na otázku ‚Co mám dělat?‘ nemůže odpovědět, dokud si neodpoví na otázku ‚Za součást jakého příběhu či příběhů se považuji?‘.³⁴⁷ Svou metodu opírá o analýzu různých filosofických koncepcí, interpretaci sociologických teorií, historických událostí, tradic a literárních děl. MacIntyre si všímá, že lidé žijí ve svých životech příběhy a protože svému životu rozumí na základě těchto příběhů a v kontextu dějin, považuje formu příběhu za vhodnou metodu k charakterizaci a porozumění jednání druhých lidí.³⁴⁸ Přestože příběh lidského života má jistou teleologickou povahu, vyznačuje se také nepředvídatelností: neexistuje přítomnost, která by nebyla utvářena nějakou představou budoucnosti ve formě různých cílů a záměrů, k němuž se člověku v přítomnosti daří či nedaří přibližovat, a protože neví, co bude dál, existuje nekonečné množství způsobů, jak může jeho příběh pokračovat.³⁴⁹ Jednání člověka proto nelze charakterizovat nezávisle na úmyslech, stejně jako tyto úmysly nelze charakterizovat nezávisle na prostředí, které činí úmysly srozumitelnými jak pro samotného jednatelého, tak i pro ostatní.³⁵⁰ Tento přístup je významný tím, že se rozchází s moderním liberálním individualismem: člověk nikdy není schopen usilovat o dobro pouze jako jedinec – všichni lidé přistupují ke svým životním okolnostem jako nositelé určité společenské identity a z minulosti si nesou „*řadu břemen, dědictví, oprávněných očekávání a závazků,*“³⁵¹ které jsou jejich morálním východiskem.

³⁴⁵ Srov. HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. O egalitárním libertarianismu, s. 12.

³⁴⁶ SANDEL, Michael. *Spravedlnost: Co je správné dělat*, s. 253.

³⁴⁷ Srov. MACINTYRE, Alasdair C. *Ztráta ctnosti: k morální krizi současnosti*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 252.

³⁴⁸ Srov. Tamtéž, s. 247.

³⁴⁹ Srov. Tamtéž.

³⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 240-241.

³⁵¹ Tamtéž, s. 256.

Jaký je příběh současného člověka? Van Parijs představil jedince, kterému je zaručeno právo na život, ale pro zajištění své každodenní obživy je nucen jednat nesvobodně a stát se komoditou na trhu práce. Na tomto trhu je pod konkurenčním tlakem nejen s ostatními lidmi ze všech konců světa, ale i se stroji a dalšími technologiemi, které jsou schopné jeho dovednosti nahradit či dokonce překonat. Přitom člověk má už z podstaty svého lidství nárok na podíl z bohatství tohoto světa, který by mu obživu zajistil. Jde tedy o člověka ve společnosti, která uznává hodnotu všech lidí, a realizuje tuto ideu lidské důstojnosti bez ohledu na přínos jedince pro společnost. Základním příjmem poskytuje společnost každému člověku svobodu vést svůj vlastní život, pracovat za mzdu, podnikat, pečovat o druhé, věnovat se umělecké činnosti, být občansky aktivní, nebo i nedělat nic – zahálet, bavit se a konzumovat. Van Parijs se staví na stranu člověka, který je zranitelný, mnohdy systematicky ekonomicky a sociálně marginalizovaný ve světě plném nejistoty; člověka, který je odkázán na nahodilé okolnosti, rozhodující o jeho schopnostech a možnostech dosažení úspěchu, ocenění a hmotného zajištění. Tento člověk je obětí dynamických hospodářských, sociálních a kulturních změn, na které však stát může adekvátně zareagovat výplatou základního příjmu, neboť mu to bohatství společnosti dovoluje. Je to příběh člověka, který se vymaňuje z područí dělby práce – ta už pro něj není prostředkem k živobytí, ale stává se sama první životní potřebou³⁵² a svobodnou volbou.

Van Parijsův příběh má však z etického hlediska významné nedostatky a mezery, které je třeba upřesnit a doplnit. Vypráví totiž o svobodném, ale izolovaném člověku v poměrně indiferentní společnosti, kterou reprezentuje stát. Společnost pro něj není souborem dalších konkrétních jedinců, sdílejících společné základní hodnoty, kulturu a instituce – tedy souborem osob, na něž rozhodování jednotlivých členů dopadá, protože jsou ve vzájemném vztahu. Spíše než pospolitostí je pro něj spolkem jedinců, ba dokonce spolkem podílníků.

Když rozděluje bohatství země všem rovným dílem, činí tak z důvodu spravedlivého nároku jednotlivce na něj. Odkud se tento nárok bere? A souvisí s ním nějaké závazky a povinnosti? Původ tohoto nároku má pramálo společného s přístupem pravicových liberálů, kteří přitom ve své argumentaci pojmají vztah jedince a společnosti podobně

³⁵² Srov. VAN DER VEEN, Robert J. – VAN PARIJS, Philippe. A capitalist road to communism, s. 638. Termín ‚life’s prime want‘ zde Van Parijs přebírá od Karla Marxe. Srov. MARX, Karl. Kritika Gothajského programu, s. 19.

jako Van Parijs. Například Nozick odvozuje nárok něco získat a vlastnit pouze od aktu spravedlivého původního nabytí nebo spravedlivého převodu v souladu pravidly, a to bez ohledu na potřeby, zásluhy aj., neboť žádná centrální autorita, žádná skupina nebo člověk nedisponuje legitimním oprávněním ovládat všechny zdroje a rozhodovat o tom, jak budou rozděleny.³⁵³ Redistribuční modely odmítá³⁵⁴ a zdaňování výdělků z práce přirovnává k nucené práci, neboť sebrat někomu výdělek za určitý počet hodin práce je totéž jako sebrat mu daný počet hodin života, jako nutit ho pracovat po tento čas pro někoho jiného.³⁵⁵ Podle Van Parijse nárok na základní příjem vyplývá z nerovné distribuce vzácných zdrojů ve společnosti, což byla dříve půda a dnes jsou to placená pracovní místa.³⁵⁶ Každou pracující osobu činí Van Parijs zodpovědnou za to, že pro některé členy společnosti není možnost pracovního uplatnění dostupná. Do jaké míry je však jedinec sám schopen ovlivnit míru nezaměstnanosti v ekonomice? Počet či kapacitu pracovních míst nelze považovat za fixní veličinu a rovněž není možné pracovní místa monopolizovat (nikdo nedisponuje takovou výkonností či takovým množstvím času, aby zvládl všechnu práci vykonávat sám). Za míru nezaměstnanosti proto nelze přisoudit morální odpovědnost pracujícím lidem. Podle Van Parijse také stačí pracovní místo pouze mít, aby jeho vlastník získal rentu.³⁵⁷ Většina pracujících lidí by však s tímto pojetím těžko souhlasila: aby lidé získali svou smluvně definovanou odměnu, musejí vykonat nějakou požadovanou činnost ve stanoveném množství, kvalitě a čase. Mzda je peněžní kompenzací za to, že pracovník obětuje pro zaměstnavatele svůj omezený čas a své schopnosti a dovednosti, jejichž získání a udržení je rovněž stále více spojeno s určitým úsilím a s finančními výdaji; nejedná se tedy o nevydělaný příjem z vlastnictví majetku.

Van Parijs svým přístupem pracovní místa především dehumanizuje, resp. jejich dehumanizaci připouští – pracující lidé v tomto pojetí jsou lidským zdrojem (human resources), jedním z výrobních faktorů, což je eticky velmi problematické. Člověka a jeho

³⁵³ Srov. NOZICK, Robert. *Anarchie, stát a utopie*, s. 161-165.

³⁵⁴ Srov. Tamtéž, s. 172-176.

³⁵⁵ Srov. Tamtéž, s. 180.

³⁵⁶ Srov. HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. O egalitárním libertarianismu, s. 15-16.

³⁵⁷ Van Parijs ve svém pojetí pracovních míst navazuje na Painovo pojetí monopolního vlastnictví půdy. Avšak situace, kterou Paine popisoval, mohla odpovídat poměrům feudální společnosti na konci 18. století, než došlo k masivnímu procesu zespolečenštění práce a k diferenciaci pracovních činností. Lidská obživa tehdy závisela primárně na hospodaření s půdou, která má z ekonomického hlediska tu zvláštní vlastnost, že její celková nabídka je dána přírodou a nelze ji obecně zvýšit při vyšší ceně půdy, nebo snížit při poklesu ceny půdy. Právě cena takového fixního faktoru byla klasickými ekonomy označována jako renta. A tento termín je možné aplikovat i ve vztahu k dalším aktivům, jejichž nabídka je fixní. Srov. SAMUELSON, Paul Anthony – NORDHAUS, William D. *Ekonomie*, s. 666.

práci nelze redukovat pouze na výrobní faktor, který slouží potřebám hospodářství, protože hospodářství se musí primárně řídit potřebami člověka.³⁵⁸ Sociální nauka církve, a zejména pak papež Jan Pavel II., proto odlišují dvě dimenze lidské práce. V objektivním smyslu je lidská práce souhrnem aktivit, zdrojů, prostředků, poznatků a technologií, které člověku slouží při výrobě a poskytování služeb, aby ovládal zemi,³⁵⁹ „neboť vláda člověka nad zemí se uskutečňuje konáním práce.“³⁶⁰ Člověk vykonává práci pomocí svých svalů, nervů, smyslů a mozku, ale stále více mu napomáhá technika „jako spojenec člověkovy práce, zrozený z lidské mysli,³⁶¹ která se současně stává jeho protivníkem, pakliže ho připravuje o uspokojení z práce nebo o pracovní místo.³⁶² A proto je třeba zabývat se také subjektivní dimenzí práce, která vyjadřuje skutečnost, že práce je aktem uvědomělé a svobodné lidské osoby.³⁶³ Činnosti, které člověk při pracovním procesu vykonává, mají sloužit k uskutečnění jeho lidství a splnění osobního povolání.³⁶⁴ Tento subjektivní rozměr lze chápat jako stabilní složku lidské aktivity, která není závislá na tom, co člověk vykonává, ale pouze na jeho lidské důstojnosti; naproti tomu objektivní rozměr představuje proměnlivou složku lidské aktivity, neboť se proměňuje v závislosti na změnách technických, společenských a jiných podmínek.³⁶⁵ Subjektivní rozměr podmiňuje samotnou mravní podstatu práce a musí být nadřazen rozměru objektivnímu – pracovní aktivita a použitá technologie nesmí být důležitější než sám člověk.³⁶⁶

Van Parijs brání člověka před tím, aby se stal zbožím na trhu práce, ale neposkytuje alternativu k tomu, jaké funkce práce a její dělba společnosti přináší. Práce z osoby nejen vychází, ale je k osobě zaměřena, a práce jednoho člověka se prolíná s prací ostatních lidí. Při práci navazuje člověk na tradice a zkušenosti svých předků a současně k dalšímu rozvoji poznatků přispívá, a tím může vstupovat do vztahu nejen s lidmi právě žijícími, ale napříč vzdálenými generacemi.³⁶⁷ Práce představuje morální závazek člověka k bližnímu a také přispívá k určité předvídatelnosti v životě společnosti, díky níž lidé

³⁵⁸ Srov. RICH, Arthur. *Etika hospodářství. Svazek II.* Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994, s. 24.

³⁵⁹ Srov. *Kompendium*, čl. 270.

³⁶⁰ LE 5.

³⁶¹ Tamtéž.

³⁶² Srov. Tamtéž.

³⁶³ Srov. LE 6.

³⁶⁴ Srov. Tamtéž.

³⁶⁵ Srov. *Kompendium*, čl. 270.

³⁶⁶ Srov. Tamtéž, čl. 271.

³⁶⁷ Srov. Tamtéž, čl. 274.

mohou očekávat, že na stanovenou zastávku přijede v daný čas autobus, v obchodě bude možné zakoupit běžné zboží, v divadle proběhne představení dle programu a v nemocnici ošetří bolavé rány. Přitom předvídatelnost je podmínkou pro možnost zapojení do dlouhodobých projektů, a tedy naplňování životních plánů lidí.³⁶⁸

Zastánci základního příjmu se brání upřednostňování jakéhokoli pojetí dobrého života, avšak vzhledem k navrženým parametrům základního příjmu pouze zaměňují odmítaný koncept dobrého života spojeného s placenou prací za koncepty jiné. Za prvé je to koncept ‚dobrého‘ života bez dětí, a to vzhledem k tomu, že základní příjem ve svých obecných parametrech počítá s výplatami pouze pro dospělé. Znamená to, že rodiče dětí by byli méně svobodní než bezdětné osoby, neboť potřeba zajistit obživu pro potomky by je nutila vyhledávat placené pracovní příležitosti, a to přesto, že právě tito lidé potřebují více mimopracovního času na péči o děti. Za druhé je to koncept ‚dobrého‘ života bez práce, a to vzhledem k vysoké míře zdanění příjmů z práce a nelegitimní redistribuci, přičemž základní příjem umožňuje sociálně-eticky neodůvodněnou redistribuci od chudších k bohatším a připouští, že ke skutečně potřebným osobám se kvůli tomu dostane méně finančních prostředků či veřejných služeb.³⁶⁹ Za třetí je to koncept ‚dobrého‘ života na cestě za základním příjmem, pakliže má být vyplácen „*nejen občanům, ale i všem osobám žijícím trvale na daném území,*“³⁷⁰ což může vyvolat ekonomickou migraci.

Van Parijs požaduje, aby pracující člověk byl zdaněním svého výdělků nucen poskytovat ostatním kompenzaci za to, že si přisvojil jedno z nedostatkových pracovních míst,³⁷¹ přitom autor sám připouští, že úbytek práce souvisí s technologickým rozvojem,³⁷² a taková sankce by pak byla vůči pracujícím zjevně nespravedlivá, a tedy eticky sporná. Pracující lidé ve vyspělých zemích se v současné době v rámci solidarity vzdávají části svých příjmů ve prospěch ostatních, takže každý občan má zpravidla jistotu příjmu, byť se může jednat o příjem na úrovni existenčního minima – nicméně ani zastánci základního příjmu nejsou schopni garantovat, že by vláda nastavila výplatu základního příjmu na vyšší úrovni. Cílením sociálních dávek je přitom poskytováno odůvodnění, proč a pro koho se přerozdělování solidárně dělá. Zavedením základního

³⁶⁸ Srov. MACINTYRE, Alasdair C. *Ziráta ctnosti*, s. 127.

³⁶⁹ Srov. CREMER, Georg – KRUIP, Gerhard. Reich der Freiheit oder Hartz IV für alle? Sozialethische und ökonomische Überlegungen zum bedingungslosen Grundeinkommen. In: *Stimmen der Zeit*, Sv. 227, č. 6, 2009, s. 415-425; zde s. 425.

³⁷⁰ VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 34.

³⁷¹ Srov. VAN PARIJS, Philippe. *Real freedom for all: what (if anything) can justify capitalism?*, s. 108.

³⁷² Srov. VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny, s. 43.

příjmu se však soudržnost a soucit transformují v nárok. Pracující člověk by se stal – v rozporu s Kantovými etickými principy³⁷³ – pouhým prostředkem pro naplnění individuální svobody jiných jednotlivců. Lidská osoba však nesmí být používána jako prostředek ani ve jménu pokroku ostatních osob, ani ve jménu pokroku občanské společnosti jako celku, a to ani pro současnost, ani pro budoucnost.³⁷⁴

Ukotvení základního příjmu v institucích země by rovněž vedlo k tomu, že by narostla moc a také odpovědnost státu za distribuci velkého objemu finančních prostředků. Nejen že by se zvýšila závislost lidí na tomto velkém přerozdělovateli, ale zvýšila by se také závislost státu na korporacích, neboť bez dostatečné poptávky po práci, resp. bez dostatečných odvodů daně z příjmu fyzických osob, by stát nebyl schopen financovat mandatorní výdaje spojené se základním příjmem. Určitým společenským institucím přísluší z etického hlediska určitá dobra a stát je institucí, která má zajišťovat obecné, společné dobro. Úkolem státu tedy není pouze zvyšovat „hodnotu svobody“³⁷⁵ jednotlivých osob, neboť „*společné dobro nespočívá v prostém souhrnu jednotlivých dober každého subjektu příslušejícího ke společnosti*“³⁷⁶ – jeho úkolem je garantovat práva každého občana a usilovat o dobro všech lidí a celého člověka.³⁷⁷ Z toho vyplývá pro všechny členy společnosti závazek ke spolupráci podle svých schopností na uskutečňování společného dobra a na jeho rozvíjení.³⁷⁸ Veřejné finance, se kterými stát nakládá, mají působit jako prostředek rozvoje a prostředek solidarity k ochraně nejslabších³⁷⁹ a při užívání veřejných zdrojů musí stát jednat transparentně a dbát na principy efektivity, hospodárnosti a účelnosti.³⁸⁰ Právě požadavek naplnění kritéria účelnosti, tj. použití veřejných prostředků k zajištění optimální míry dosažení cílů při plnění stanovených úkolů, vyvolává otázku, za jakým cílem by stát poskytoval veřejné prostředky osobám, které je nepotřebují ani jim na ně nevyplývá nárok z nějakého pojistného systému. Plýtvání s veřejnými financemi může ústit ve významná etická dilemata, neboť tyto prostředky pak mohou chybět na jiné statky a služby, které jsou pro

³⁷³ Srov. KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s. 75.

³⁷⁴ Srov. *Kompendium*, čl. 133, s. 95.

³⁷⁵ Termín používaný Van Parijsem. Srov. VAN PARIJS, Philippe. *Základní příjem pro všechny*, s. 41.

³⁷⁶ *Kompendium*, čl. 164.

³⁷⁷ Srov. Tamtéž, čl. 165.

³⁷⁸ Srov. Tamtéž, čl. 167.

³⁷⁹ Srov. Tamtéž, čl. 355.

³⁸⁰ Srov. Zákon č. 320/2001 Sb., Zákon o finanční kontrole ve veřejné správě a o změně některých zákonů (zákon o finanční kontrole); § 2.

životy lidí ve společnosti důležité, mnohdy až naléhavě (inovativní léčba pro vážně nemocné pacienty, sociální bydlení, odvrácení následků klimatické změny apod.).

Jak by tedy mohl vypadat příběh soudobého člověka, pokud by byly reflektovány uvedené skutečnosti? Člověk už od dětství uvažuje o tom, čím se stane v dospělosti, a je při tom ovlivňován různými podněty a vzory ve svém okolí. Postupně zjišťuje, které činnosti mu jdou lépe nebo ho baví více než jiné, vzdělává se a snaží se rozvíjet své schopnosti a nadání, aby je mohl později uplatnit. Volba povolání je pro člověka životním rozhodnutím, a i když může v průběhu dalších let své povolání změnit z vlastního rozhodnutí či pod tlakem okolností, bývá to považováno spíše za změnu radikální. Práce je pro člověka místem, kde se setkává s jinými lidmi a navazuje s nimi přátelství, profesní či obchodní vztahy, ale také místem, kde zjišťuje, že někteří lidé či instituce neplní své úkoly správně, a podněcuje ho to k další činnosti. Svou prací se člověk podílí na rozvoji firmy, země i sebe sama, a tím se podílí na dotváření Božího stvoření. Výdělek z práce mu slouží k zajištění obživy pro sebe a pro osoby na něm závislé, přičemž si je vědom, že při uspokojování i těch nejzákladnějších potřeb je sám závislý na systému, tvořeném prací ostatních lidí. Část svého výdělku využívá na nákupy dalších věcí a služeb, například pro svou zábavu a odpočinek, nebo si spoří na budoucí výdaje. Ze svého výdělku ale také odvádí určitou část do veřejného rozpočtu, který stát používá na zajištění veřejných služeb pro něj i ostatní občany, nebo na poskytnutí pomoci potřebným osobám. Pokud by se sám dostal do obtížné situace, je si vědom, že mu bude také pomoheno.

A taková situace může reálně nastat, přestože ho práce baví (možná je mu i koníčkem) a daří se mu v ní. Svět kolem něj se totiž rychle mění a jeho pracovní úkoly pozvolna přebírá nová technologie. Nicméně svět není možné zakonzervovat a bránit se dalšímu vývoji, a tak zodpovědní politici, vědomi si této skutečnosti, dávají přednost evoluci institucí před revolucí jako důsledkem přehlížení sociálních problémů. Neznamená to, že by na sebe stát vzal roli živitele, ale napomáhá k tomu, aby se občané mohli nadále aktivně podílet na dotváření světa a nezůstali v osamění jako pasivní, bezmocní příjemci peněžních dávek. Podporuje u lidí zájem o široce dostupné vzdělávání, vytváří podmínky pro nové pracovní příležitosti, aby zabránil sociální frustraci a vzniku různých sociálních bariér, a motivuje lidi k iniciativě při hledání nových cest pro vlastní uplatnění. Vývoji se adaptují také veřejné finance, protože s rozvojem technologií dochází ke změnám v hospodářské soustavě, které musí reflektovat i soustava daňová, aby nedocházelo ke zvýhodnění kapitálu na úkor lidské práce. Stát rovněž přispívá k tvorbě příležitostí pro mimopracovní aktivity lidí a podporuje rodiny tak, aby se do pracovního, společenského

a občanského života mohli více zapojovat muži i ženy, a působit tak společně na určování směru společenských změn. Firmy pak v dialogu se státem a veřejností přehodnocují své cíle a poslání, neboť i vyšší zastoupení žen v rozhodovacích pozicích přináší jiný způsob myšlení, větší empatii a snahu o využití technologií ve prospěch celému lidstvu.³⁸¹ Při vědomí celospolečenského rozměru své činnosti na trhu se firmy hlásí ke své odpovědnosti hospodářské, sociální a environmentální a dbají na to, aby vývoj technologií a související změny nebyly pro člověka a společnost destruktivní, ale naopak poskytovaly možnosti pro zlepšení kvality života všech lidí.

³⁸¹ Srov. KEMP, Leanne. Having women in leadership roles is more important than ever, here's why. In: *World Economic Forum* [online]. 3. března 2020 [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: https://www.weforum.org/agenda/2020/03/more-women-in-leadership-shouldnt-matter-but-it-really-does?fbclid=IwAR13MXUqzSsqxbRTUL4qK-qSk0VhpsX_bAqfl2Kj99xMM_NIRw9FOj7p6Q.

Závěr

Základní příjem přináší podle jeho zastánců celou řadu výhod. Od úspor spojených s ukončením administrativního zajišťování adresnosti sociálních dávek, přes tlak na zlepšování pracovních podmínek až po vyřešení problému nezaměstnanosti a nerovností ve společnosti. A také je možné konstatovat, že ať už se po zavedení základního příjmu stane cokoli, bude to podle nich dobré: poklesne-li nabídka práce a tím i hospodářská výkonnost, bude to ve prospěch životního prostředí; dojde-li k opačnému jevu, bude to ve prospěch nejméně zvýhodněných členů společnosti, protože se pro všechny bude rozdělovat ‚větší koláč‘. Škála nabízených předností je natolik pestrá, že si základní příjem získal podobnou podporu veřejnosti napříč levo-pravým politickým spektrem.

Navzdory tomu není možné považovat základní příjem za všemocný prostředek pro vyřešení palčivých hospodářských, sociálních, environmentálních a případně dalších problémů dnešní společnosti. Jeho domnělá samospasitelnost je spíše projevem toho, že takto zásadní opatření má poměrně vágní parametry: výše základního příjmu není konkrétně stanovena, ba dokonce není stanovena ani minimální či maximální hranice pro naplnění jeho účelu; pokud bude základní příjem nízký, bude pro osoby bez jiných příjmů nutné zajišťovat další sociální podporu, a tedy nedojde k proklamované úspoře administrativních nákladů s tím spojených; není promyšlena návaznost základního příjmu na současné systémy sociálního zabezpečení a důchodů nebo na systém veřejného zdravotního pojištění; není konkretizována změna daňové zátěže na financování základního příjmu apod. Z toho je patrné, že úvahy o zavedení základního příjmu jsou spíše záležitostmi přání a preferencí než zodpovědným rozhodováním. Potvrzují to také výsledky finského experimentu, z nichž vyplynulo, že základní příjem neměl žádný dopad na změny zaměstnanosti, ale lidé byli spokojenější se svým životem. Jejich subjektivní hodnocení základního příjmu tak neplyne z větší touhy po svobodě spojené s odpovědností za vlastní život, ale naopak z touhy po bezpečí a z obavy ze zodpovědnosti, což naráží na ideové základy, o něž se zastánci základního příjmu opírají.

Základní příjem je konceptem, který významně zasahuje do společenských vztahů. A proto se před vlastním hodnocením jeho dopadů nelze obejít bez odpovědi na otázku, jaká by měla (nikoliv mohla) být společnost, ve které bychom chtěli žít? Tato otázka už ze své podstaty vede k otázce další, neméně důležité, a to jací by měli být lidé, se kterými ve společnosti chceme žít? V centru společenských změn je tedy člověk, a to každý člověk jako obraz Boží, se svou nedotknutelnou důstojností, který je společenskou bytostí

a jehož život je utvářen právě vztahem k ostatním lidem. Není to člověk pasivně přijímající dobra od druhých, ale člověk, který využívá dary, jež mu byly dány, společně s druhými a ve prospěch svůj i druhých – jako obraz Boží je člověk schopen během svého života více vytvořit než spotřebovat. I když se člověk jako jedinec ve svém životě setkává s různými překážkami, obtížemi a krizemi, jsou to především další lidé, kteří mu mohou pomoci s jejich překonáním, nikoliv samotné materiální zajištění. Zastáncům základního příjmu však o vzájemnost vztahů mezi lidmi nejde a závazky plynoucí z členství ve společenství neuznávají. Člověka ochuzují o společenskou dimenzi jeho života, neboť člověk je pro ně separovaným jedincem, který není schopen vidět nic jiného než sám sebe. A tak pro ně není eticky nepřijatelné využít anonymního člověka k zajištění obživy jiné osoby, která se svobodně rozhodne nepracovat, a to ani tehdy, když má tato osoba všeho dostatek, resp. nadbytek. Toto zastření vztahu mezi živitelem a vydržovanou osobou má zprostředkovat stát v roli přerozdělovatele finančních prostředků.

Koncept základního příjmu odpovídá určitým ideovým proudům, které se objevily v době Velké francouzské revoluce. Nicméně Van Parijs, ovlivněn idejemi marxismu, pojal základní příjem jako materiálně ekonomickou základnu jednotlivce, která determinuje její politickou nadstavbu, v tomto případě svobodu jedince osvobozeného od koloběhu povinností a závazků, aby mohl dělat cokoli, co dělat chce. Tento přístup je protikladem vůči Rawlsově pojetí, kde má konkrétní výčet individuálních svobod přednost před otázkou ekonomických nerovností a výhod. Když tedy Van Parijs tvořil svou teorii skutečné svobody pro každého, kterou by opodstatnil myšlenku základního příjmu, použil Rawlsův princip diference jako přijatelný obal pro zakrytí své marxistické optiky, již spatřuje základní příjem jako nástroj pro přechod ke komunismu. Výsledkem by bylo posílení role státu, nárůst závislosti občana na něm a prohlubování oslabení společenské solidarity a soudržnosti, a tedy eticky problematická společenská změna. Přitom by Van Parijs neřešil hlavní příčiny sociální nespravedlnosti, neboť tento koncept se nezaměřuje na odstranění nerovností mezi většinou občanů a mocnou elitou nemnoha vlastníků koncentrovaného kapitálu.

Van Parijs je přesvědčen, že současný svět nefunguje správně a věří, že má návod na to, jak ho napravit. Jeho odvážné řešení by však v důsledku vedlo k tomu, že pracující člověk by měl ze své práce žít jak sebe, tak lidi v nezaviněné nouzi i osoby dobrovolně nepracující, a současně přispívat k vytváření zisku vlastníka kapitálu. Byť by základní příjem měl přispět k redukci umělé zaměstnanosti a zvýšení prestiže neplacené práce, souběžně by posílil pracovně úsporné technologie na úkor placené lidské práce. Změnil

by se přitom poměr v odměňování za práci v závislosti na tom, kolik potěšení a uznání člověku přináší, a to negativní úměrou. Jestliže však má být základní příjem spravedlivou institucí, měl by mít spíše formu bezpracné výplaty, tj. z bezpracného výnosu.

Soudobá společnost bezpochyby prochází významnými změnami a čím rychlejší a rozsáhlejší tyto změny jsou, tím větší panuje nejistota stran jejich dopadů. To však neznamená, že by měl člověk rezignovat na snahu o změnu světa k lepšímu a zůstat pouze ve vleku událostí. Nicméně právě k tomu může Van Parijsův návrh vést. Zatímco v současném sociálním systému je role státu taková, že své občany podporuje, chrání a případně jim pomáhá přiměřeným zásahem k důstojnému životu, v systému základního příjmu by pouze poskytl hmotné zajištění a nechal lidem svobodu, jak s penězi a se svým životem naloží: ‚dělejte si, co chcete, najděte si smysl, v čem chcete – pomoc nepotřebujete, máte peníze‘. Nabytý volný čas, který lidé získají opuštěním trhu práce, mohou podle zastánců základního příjmu využívat pro péči o své blízké, avšak lidé chtějí dělat práci smysluplnou a současně odpovídající svou náročností jejich schopnostem. S ohledem na současný kulturní a společenský kontext je však mylné předpokládat, že velká část populace najde naplnění pouze v péči o děti a staré příbuzné, navíc by to vedlo k oslabení motivace ke vzdělávání a znehodnocování lidského potenciálu – plýtvání dary, které byly člověku dány.

Úsilí zastánců základního příjmu zlepšit sobě a všem lidem podmínky života není samo o sobě špatné, ale dobré. Avšak kromě samotné ideje a tohoto úsilí nevkládají nic a riziko negativních dopadů nese stát, resp. celá společnost. Základní příjem je nástrojem, který zasahuje do celého komplexu společenských a hospodářských institucí a jeho dopady jsou obtížně předvídatelné. Aby bylo možné zodpovědně rozhodnout o zavedení základního příjmu, je třeba brát v úvahu nejen dnešní a lokální situaci, ale i vzdálený časový horizont a mezinárodní dimenzi, například z hlediska hospodářské konkurenceschopnosti a migrace. V opačném případě by se nejednalo o skutečný veřejně politický nástroj, ale pouhou utopii, a pak je třeba si klást etickou otázku, do jaké míry je základní příjem prostředkem a do jaké cílem. V kontextu dynamických celospolečenských změn přitom nabývá na významu potřeba kontinuity institucí a inkrementální přístup při jejich adaptaci na tento vývoj – tedy změny institucí spíše postupné a dílčí, s menším rizikem selhání a s možností korekce, nikoliv společenské otřesy. Tvůrcem změn je člověk – každý jednotlivec, i ten, který nic nedělá a nebrání ostatním v cestě špatným směrem – třeba v případě uvažovaného odstranění systému sociální podpory, který zohledňuje potřeby těch nejslabších, nejtišších členů společnosti.

Argumentaci o plýtvání veřejnými financemi na administrativu spojenou se současným adresným systémem sociální podpory nelze považovat za eticky dostatečné odůvodnění, protože základní příjem představuje pouhou přeměnu v plýtvání prostředky na výplatu těm osobám, které podporu z veřejných zdrojů nepotřebují.

Tím, že se koncepce života se základním příjmem jako jedna z pluralitních možností dostává do veřejného diskurzu, otevírají se široké diskusi mnohá eticky relevantní témata, a v tom spočívá zatím největší přínos konceptu základního příjmu. Okruh těchto etických témat naznačila i tato práce – jedná se o otázky společenských hodnot, blahobytu, postavení člověka na trhu práce, neplacené práce, využití možností technologického pokroku, spravedlivých daní, sociálních nerovností, chudoby, vyloučení, úcty k člověku, potřeby uznání jeho specifických schopností a vlastností, možností člověka utvářet svůj život ve svobodném prostoru garantovaném státem, důstojného života každého jedince v rámci lidské pospolitosti, ale i politické odpovědnosti za volbu nástrojů pro dosažení společného dobra. Základní příjem, jehož idea má kořeny v revolučním období, má potenciál pro revoluční transformaci společnosti. V kontextu dnešních hospodářských, společenských a kulturních podmínek se však nejeví jeho zavedení jako reálné a správné. K tomu by mělo dojít pouze za předpokladu, že základní příjem bude i po důkladném zhodnocení dopadů a srovnání s jinými dostupnými možnostmi vnímán širokou společností jako potřebný, proveditelný, udržitelný a eticky přijatelný počin, což v současné době stěží naplňuje.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Roční počet odpracovaných hodin na zaměstnanou osobu v letech 1870 až 1998	58
Tabulka 2: Produktivita práce v letech 1870 až 1998 (hrubý domácí produkt na odpracovanou hodinu; v mezinárodních dolarech, přepočteno na rok 1990)	58

Seznam grafů

Graf 1: Profil trávení času muže-zaměstnance na plný úvazek ve věku 18-50 let a jeho partnerky (děti do 18 let v domácnosti)	66
Graf 2: Výše základního příjmu ve státě Aljaška mezi lety 1982-2018 (v USD)	71
Graf 3: Iniciativa evropských občanů za nepodmíněný základní příjem – výsledky kampaně v jednotlivých zemích Evropské unie	75
Graf 4: Iniciativa evropských občanů za nepodmíněný základní příjem – naplnění kvóty v jednotlivých zemích Evropské unie	76
Graf 5: Podpora základního příjmu v evropských zemích v roce 2016	78
Graf 6: Podpora základního příjmu – podíl respondentů hlasujících pro zavedení základního příjmu v rámci European social survey v roce 2016	79
Graf 7: Podpora základního příjmu v rámci European social survey v roce 2016 podle výše příjmu domácnosti (rozděleno na příjmové decily)	80
Graf 8: Podpora základního příjmu v rámci European social survey v roce 2016 podle politických preferencí respondentů (rozděleno dle umístění na levo-pravé škále politické orientace respondentů)	81
Graf 9: Podpora univerzálního základního příjmu v České republice dle věku respondentů	82
Graf 10: Podpora univerzálního základního příjmu v České republice dle subjektivního hodnocení příjmu	83

Seznam příloh

Příloha 1: Roční počet odpracovaných hodin na zaměstnanou osobu v letech 1870 až 1998	125
Příloha 2: Plakát Conservative and Unionist Party před volbami ve Velké Británii v roce 2010	126
Příloha 3: Příspěvek strany Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura na sociální síti před volbami v roce 2017	127

Seznam zkratk

CV	Encyklika Caritas in veritate
GS	Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě: Gaudium et spes
Kompendium	Kompendium sociální nauky církve
LE	Encyklika Laborem exercens
LS	Encyklika Laudato si'
PP	Encyklika Populorum progressio

Seznam literatury a zdrojů

- AMY, Douglas J. Why policy analysis and ethics are incompatible. *Journal of Policy Analysis and Management*. 1984, roč. 3, č. 4, s. 573-591.
- ANDERSON, Elizabeth S. What is the point of equality? *Ethics*. 1999, roč. 109, č. 2, s. 287-337.
- ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. 2. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015.
- ARCARONS, Jordi – RAVENTÓS, Daniel – MÈLICH, Lluís T. Feasibility of financing a basic income. *Basic Income Studies*. 2014, roč. 9, č. 1–2, s. 79–93.
- ARISTOTELES. *Politika*. Praha: Laichter, 1939.
- ARNTZ, Melanie – GREGORY, Terry – ZIERAHN, Ulrich. The risk of automation for jobs in OECD countries: A comparative analysis. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*. 2016, č. 189.
- ASSLÄNDER, Friedrich – GRÜN, Anselm. *Práce jako duchovní úkol*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011.
- ATKINSON, Anthony B. *Ekonomika nerovnosti*. Brno: BizBooks, 2016.
- BAŠNÁ, Kristýna. Všeobecný základní příjem: Náhrada sociálního státu? In: *European Social Survey* [online]. 25. 9. 2019 [cit. 2019-10-01]. Dostupné z: http://ess.soc.cas.cz/aktuality/vseobecnny-zakladni-prijem-nahrada-socialniho-statu#.XgpMW_xCdPZ.
- BAUMAN, Zygmunt. *Tekuté časy: život ve věku nejistoty*. Praha: Academia, 2008.
- BEDNÁŘ, Miloslav. Neudržitelnost koncepce univerzálního základního příjmu. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofía, 2007, s. 63-66.
- BENEDIKT XVI. *Caritas in veritate*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.
- BEVERIDGE, William. *Social Insurance and Allied Services* [online]. London: H. M. Stationery Office, 1942 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: <https://ia801604.us.archive.org/2/items/in.ernet.dli.2015.275849/2015.275849.The-Beveridge.pdf>.
- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 2008.
- BRABEC, Martin – HRUBEC, Marek. O svobodě a základním příjmu. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofía, 2007, s. 67-72.
- BREGMAN, Rutger. *Utopie pro realisty: nepodmíněný příjem, otevřené hranice, 15 hodin práce týdně*. Praha: Knižní klub (Universum), 2017.

- BRINKMANN, Svend. *Umění uměřenosti: cesta ke spokojenosti v nespokojené době*. Praha: Portál, 2019.
- BROWN, Brack. Etika a tvorba veřejné politiky ve střední a východní Evropě. In: POTŮČEK, Martin a kol. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 353-383.
- BUNDESKANZLEI BK. Vorlage Nr. 601: Resultate in den Kantonen. In: www.bk.admin.ch [online]. [cit. 2020-02-02]. Dostupné z: <https://www.bk.admin.ch/ch/d/pore/va/20160605/can601.html>.
- CREMER, Georg – KRUIP, Gerhard. Reich der Freiheit oder Hartz IV für alle? Sozialethische und ökonomische Überlegungen zum bedingungslosen Grundeinkommen. In: *Stimmen der Zeit*, Sv. 227, č. 6, 2009, s. 415-425.
- CUNLIFFE John – ERREYGERS, Guido. The enigmatic legacy of Charles Fourier: Joseph Charlier and basic income. *History of Political Economy*. 2001, roč. 33, č. 3, s. 459-484.
- DAHRENDORF, Ralf. *Hledání nového řádu: přednášky o politice svobody v 21. století*. Praha: Paseka, 2007.
- DURKHEIM, Émile. *Společenská dělba práce*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.
- ELSTER, Jon. Comment on van der Veen and Van Parijs. *Theory and Society*. 1986, roč. 15, č. 5, s. 709-721.
- ENGLIŠ, Karel. *Hospodářské soustavy*. Praha: Spolek československých právníků Všehrd, 1990.
- ESPING-ANDERSEN, Gøsta. *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press, 1990.
- EUROPEAN BASIC INCOME NETWORK. ECI-UBI 2013 results table. In: *ubi-europe.net* [online]. [cit. 2020-01-04]. Dostupné z: <https://ubi-europe.net/ubi/eci-ubi-2013-results-table/>.
- EUROPEAN COMMISSION, EUROSTAT. *Smarter, greener, more inclusive? Indicators to support the Europe 2020 Strategy*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016.
- EVROPSKÁ KOMISE. Evropská občanská iniciativa – oficiální registr: Bezpodmínečný základní příjem (BZP) – prozkoumání cesty k emancipačním podmínkám sociálního zabezpečení v EU. In: *ec.europa.eu* [online]. [cit. 2020-01-04]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/initiatives/obsolete/details/2013/000001>.
- EVROPSKÁ KOMISE. Sdělení Evropské komise: Evropa 2020: Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění [online]. Brusel, 2010 [cit. 2018-12-08]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/evropske-zalezitosti/evropske-politiky/strategie-evropa-2020/Evropa_2020_cz_Sdeleni_EK.pdf.

- EVROPSKÝ PARLAMENT, RADA EVROPSKÉ UNIE a EVROPSKÁ KOMISE. Evropský pilíř sociálních práv [online]. [cit. 2019-12-27]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_cs.pdf.
- FABIANKOVÁ, Klára. Vývoj švédského sociálního státu po 2. světové válce. In: STELLNER, František. *Hospodářské dějiny novověku*. Praha: Setoutbooks.cz, 2012, s. 140-160.
- FORD, Martin. *Roboti nastupují: automatizace, umělá inteligence a hrozba budoucnosti bez práce*. Praha: Rybka Publishers, 2017.
- FRANTIŠEK. *Laudato si' papeže Františka: Bud' pochválen: o péči o společný domov*. Praha: Paulínky, 2015.
- FREY, Carl Benedikt – OSBORNE, Michael A. The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation?. *Technological Forecasting & Social Change*. 2017, č. 114, s. 254-280.
- Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě: Gaudium et spes. In: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 173-265.
- GINTIS, Herbert. "Real Freedom for All: What (If Anything) Can Justify Capitalism?" *Journal of Economic Literature*. 1997, roč. 35, č. 1, s. 181–182.
- GÜNTHER, Klaus. Co znamená: „Každému to, co mu náleží“? K novému odhalení distributivní spravedlnosti. In: VELEK, Josef (ed.). *Spor o spravedlnost*. Praha: Filosofía, 1997, s. 15-51.
- HAIDT, Jonathan. *Morálka lidské mysli: proč lidstvo rozděluje politika a náboženství*. Praha: Dybbuk, 2013.
- HAMERNÍKOVÁ, Bojka – MAAYTOVÁ, Alena. *Veřejné finance*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010.
- HARARI, Yuval Noah. *Homo deus: stručné dějiny zítřka*. Voznice: Leda, 2017.
- HITCHENS, Christopher. *Thomas Paine a jeho Práva člověka: biografie*. Praha: Beta, 2007.
- HÖFFE, Otfried. Lidská práva a směnná spravedlnost. Náčrt legitimizace. In: VELEK, Josef (ed.). *Spor o spravedlnost*. Praha: Filosofía, 1997, s. 109-127.
- HONKANEN, Pertti. Basic income and negative income tax: A comparison with a simulation model. *Basic Income Studies*. 2014, roč. 9, č. 1–2, s. 119–135.
- HONNETH, Axel. Integrita a zneuznání. Základní motivy morálky uznání. In: HRUBEC, Marek. *Etika sociálních konfliktů: Axel Honneth a kritická teorie uznání*. Praha: Filosofía, 2012, s. 215-231.
- HRUBEC, Marek a kol. *Nepodmíněný základní příjem*. Praha: Ekumenická akademie, 2013.

- HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. O egalitárním libertarianismu. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofia, 2007, s. 9-30.
- HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. Úvod. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofia, 2007, s. 7-8.
- JAHODA, Marie – LAZARSELD, Paul Felix – ZEISEL, Hans. *Marienthal: sociografie komunity nezaměstnaných*. Brno: Masarykova univerzita, 2013.
- JAN PAVEL II. Laborem exercens. In: *Sociální encykliky (1891-1991)*. Praha: Zvon, 1996, s. 299-350.
- JEFFERY, Simon. New Tory campaign poster – let's cut benefits. In: *The Guardian* [online]. 20. dubna 2010 [cit. 2019-09-08]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/politics/blog/2010/apr/20/1>.
- JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti: pokus o etiku pro technologickou civilizaci*. Praha: OIKOYMENH, 1997.
- KAHNEMAN, Daniel. *Myšlení: rychlé a pomalé*. Brno: Jan Melvil, 2012.
- KANGAS, Olli – JAUHAINEN, Signe – SIMANAINEN, Miska – YLIKÄNNÖ, Minna (eds.). *The Basic Income Experiment 2017-2018 in Finland. Preliminary results* [online]. Ministry of Social Affairs and Health, 2019 [cit. 2019-12-27]. Dostupné z: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161361/Report_The%20Basic%20Income%20Experiment%2020172018%20in%20Finland.pdf.
- KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976.
- KEYNES, John Myanard. Economic possibilities for our grandchildren. In: KEYNES, John Myanard. *Essays in persuasion*. Londýn: Macmillan and Co., 1933, s. 358-373.
- KEMP, Leanne. Having women in leadership roles is more important than ever, here's why. In: *World Economic Forum* [online]. 3. března 2020 [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: https://www.weforum.org/agenda/2020/03/more-women-in-leadership-shouldnt-matter-but-it-really-does?fbclid=IwAR13MXUqzSsqxbRTUL4qK-qSk0VhpsX_bAqfl2Kj99xMM_NlRw9FOj7p6Q.
- KOLLER, Peter. Pojetí společnosti a sociální spravedlnost. In: VELEK, Josef (ed.). *Spor o spravedlnost*. Praha: Filosofia, 1997, s. 83-107.
- KUBÁTOVÁ, Květa. *Daňová teorie a politika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010.
- KÜNG, Hans. *Světový étos pro politiku a hospodářství*. Praha: Vyšehrad, 2000.
- LEE, Soomi. Attitudes toward universal basic income and welfare state in Europe: A research note. *Basic Income Studies*. 2018, roč. 13, č. 1, s. 1-9.
- MACINTYRE, Alasdair C. *Ztráta ctnosti: k morální krizi současnosti*. Praha: Oikoymenh, 2004.
- MADDISON, Angus. *The World Economy. A Millennial Perspective (Vol. 1). Historical Statistics (Vol. 2)*. Paříž: OECD Publications, 2006.

- MACH, Miloš. *Makroekonomie II: pro magisterské (inženýrské) studium*. Slaný: Melandrium, 2001.
- MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.
- MARX, Karl. *Kapitál: kritika politické ekonomie*. Díl třetí, kniha třetí: Celkový proces kapitalistické výroby. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1956.
- MARX, Karl. Kritika Gothajského programu. In: MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Vybrané spisy ve dvou svazcích*. Sv. II. Praha: Svoboda, 1950.
- MARX, Reinhard. *Kapitál: plaidoyer pro člověka*. Praha: Academia, 2013.
- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. In: *Informační centrum OSN v Praze* [online]. [cit. 2019-12-27]. Dostupné z: <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/mezinarodni-pakt-o-hospodarskych-socialnich-a-kulturnich-pravech.pdf>.
- MILL, John Stuart. *Principles of political economy: with some of their applications to social philosophy*. Svazek 1. New York: Colonial Press, 1899.
- MILLIGAN, Tony. *Pravda v době populismu*. Praha: Filosofía, 2019.
- NARVESON, Jan. Rovnost versus svoboda: prospěch, svoboda. In: KIS, János (ed.). *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. Praha: Oikoymenth, 1997, s. 239-271.
- NEČADOVÁ, Marta. Je HDP vhodným ukazatelem ekonomické výkonnosti a sociálního pokroku v podmínkách globalizace?. *Acta Oeconomica Pragensia*. 2012, č. 5, s. 3-23.
- NOVAK, Michael. *Filosofie svobody*. Praha: Vyšehrad, 1998.
- NOZICK, Robert. *Anarchie, stát a utopie*. Praha: Academia, 2015.
- PAINE, Thomas. *Agrarian Justice* [online]. Thomas Paine National Historical Association [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: <https://www.thomaspaine.org/major-works/agrarian-justice.html>.
- PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRAVEDLNOST A MÍR. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008.
- PATEROVÁ, Hana. Etické aspekty analýzy a tvorby veřejných politik. In: VESELÝ, Arnošt – NEKOLA, Martin (eds.). *Analýza a tvorba veřejných politik: přístupy, metody a praxe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, s. 121-137.
- PAVEL VI. Populorum progressio. In: *Sociální encykliky (1891-1991)*. Praha: Zvon, 1996, s. 223-259.
- PIKETTY, Thomas. *Kapitál v 21. století*. Praha: Knižní klub, 2015.
- POTŮČEK, Martin. *České důchody*. Praha: Karolinum, 2019.
- POTŮČEK, Martin. *Nejen trh: role trhu, státu a občanského sektoru v proměnách české společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.

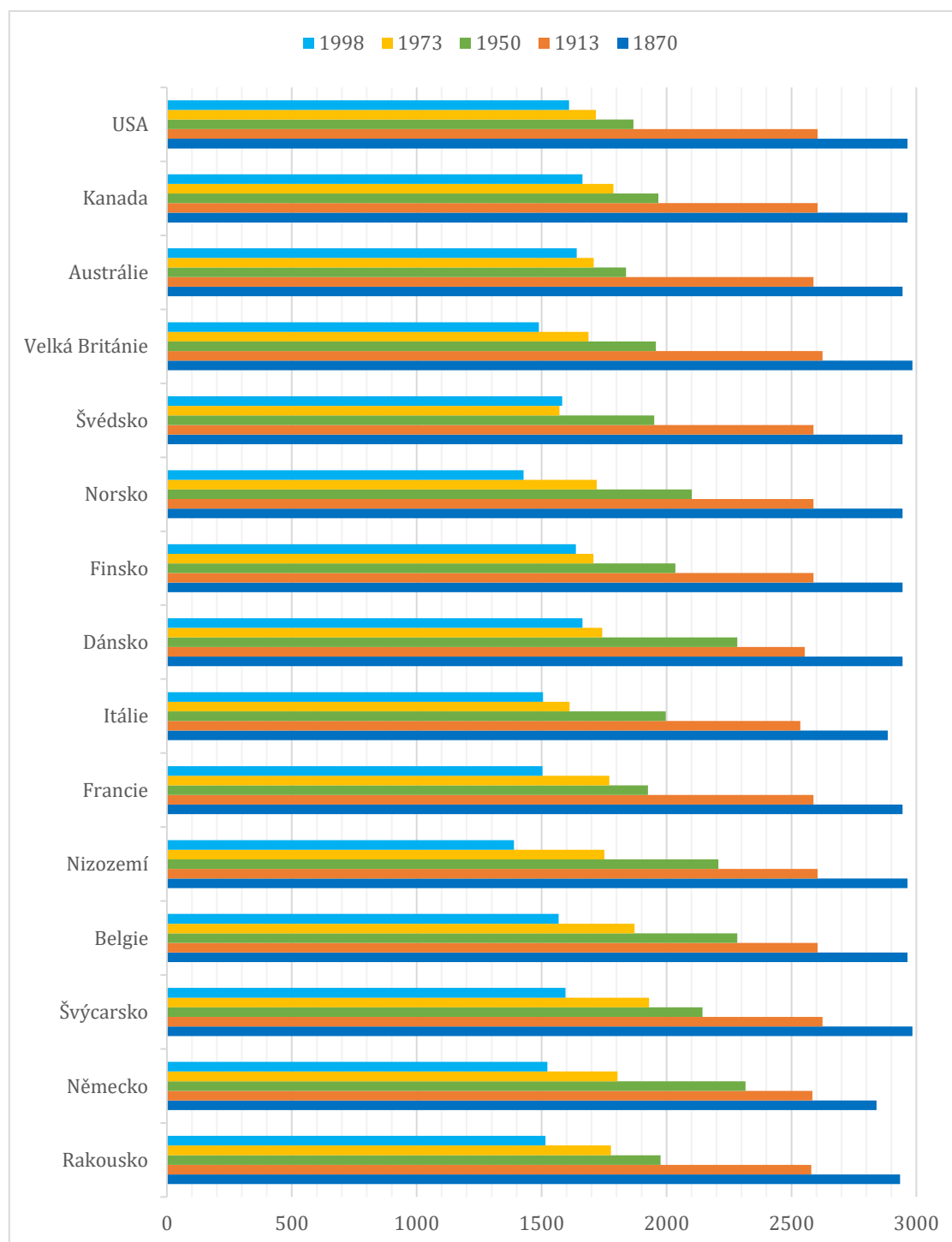
- POTŮČEK, Martin. *Sociální politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995.
- POTŮČEK, Martin. *Veřejná politika*. Praha: C.H. Beck, 2016.
- PRZEWORSKI, Adam. The feasibility of universal grants under democratic capitalism. *Theory and Society*. 1986, roč. 15, č. 5, s. 695-707.
- RAVENTÓS, Daniel. *Materiální podmínky svobody*. Praha: Rubato, 2015.
- RAWLS, John. Reply to Alexander and Musgrave. *The Quarterly Journal of Economics*. 1974, roč. 88, č. 4, s. 633-655.
- RAWLS, John. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- RAWLS, John. The Priority of Right and Ideas of the Good. *Philosophy & Public Affairs*. 1988, roč. 17, č. 4, s. 251-276.
- RAWLS, John. Základní svobody a jejich priorit. In: KIS, János (ed.). *Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století*. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 165-203.
- RICH, Arthur. *Etika hospodářství. Svazek II*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994.
- ROBERTSON, Priscilla. *Revolutions of 1848: a social history*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1952.
- SAMUELSON, Paul Anthony – NORDHAUS, William D. *Ekonomie*. Praha: Svoboda, 1995.
- SANDEL, Michael. *Spravedlnost: Co je správné dělat*. Praha: Karolinum, 2016.
- SMILANSKY, Saul. *Deset morálních paradoxů*. Praha: Academia, 2019.
- SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR. *Jak Češi tráví čas? Výsledky 1. ročníku výzkumu Proměny české společnosti 2015: Materiál k tiskové konferenci 20. 6. 2016* [online]. [cit. 2020-02-14]. Dostupné z: https://www.promenyceskespolecnosti.cz/aktuality/aktualita22/Jak_Cesi_travi_cas_TK_20-06-2016.pdf.
- SOJKA, Milan – KONEČNÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. Praha: Libri, 2006.
- SOJKA, Milan. *John Maynard Keynes a současná ekonomie*. Praha: Grada, 1999.
- SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014.
- STATE ALASKA. Permanent Fund Dividend Division: Eligibility Requirements. In: *pdf.alaska.gov* [online]. [cit. 2020-01-04]. Dostupné z: <https://pdf.alaska.gov/Eligibility/Requirements>.
- STATE ALASKA. Permanent Fund Dividend Division: Summary of Dividend Applications & Payments. In: *pdf.alaska.gov* [online]. [cit. 2020-01-04]. Dostupné z: <https://pdf.alaska.gov/Division-Info/Summary-of-Applications-and-Payments>.

- STIGLITZ, Joseph E. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha: Grada, 1997.
- ŠPECIÁNOVÁ, Jitka. Základní nepodmíněný příjem – co (ne)dokáže zajistit a v čem je jiný? *Politická ekonomie*. 2017, roč. 65, č. 5, s. 601-622.
- ŠŤASTNÝ, Dan – ŠÍMA, Josef. Libertariánství, vlastnictví a utopie. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofía, 2007, s. 141-145.
- THALER, Richard H. *Neočekávané chování: příběh behaviorální ekonomie*. Praha: Argo, 2017.
- TCHERNEVA, Pavlina R. Universal assurances in the public interest: evaluating the economic viability of basic income and job guarantees. *Int. J. Environment, Workplace and Employment*. 2006, roč. 2, č. 1, s. 69-88.
- TOMEK, Václav. Pochybnosti kolem dobré myšlenky? Univerzální základní příjem: námitky a pochybnosti. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofía, 2007, s. 129-140.
- Tomio Okamura – SPD. In: *Facebook* [online]. 4. října 2017 [2019-09-08]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/tomio.cz/posts/1744863962191078>.
- TORISKY, Eugen V., Jr. Van Parijs, Rawls, and unconditional basic income. *Analysis*. 1993, roč. 53, č. 4, s. 289-297.
- UHDE, Zuzana. Feministická reflexe koncepce univerzálního základního příjmu. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofía, 2007, s. 161-166.
- UNITED NATIONS. *Všeobecná deklarace lidských práv* [online]. [cit. 2019-06-25]. Dostupné z: https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/12/UDHR_2015_11x11_CZ2.pdf.
- Usnesení č. 2/1993 Sb. Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky.
- Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. Ústava České republiky.
- VALERO, Jorge. Finnish finance minister: ‘Case closed’ for universal basic income. In: *Euractiv.com* [online]. 12. 2. 2019 [cit. 2019-12-27]. Dostupné z: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/interview/finnish-finance-minister-case-closed-for-universal-basic-income/>.
- VAN DER VEEN, Robert J. – VAN PARIJS, Philippe. A capitalist road to communism. *Theory and Society*. 1986, roč. 15, č. 5, s. 635-655.
- VAN DER VEEN, Robert J. – VAN PARIJS, Philippe. Universal grants versus socialism: Reply to six critics. *Theory and Society*. 1986, roč. 15, č. 5, s. 723-757.

- VAN PARIJS, Philippe – VANDERBORGHT, Yannick. *Basic income: a radical proposal for a free society and a sane economy*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2017.
- VAN PARIJS, Philippe. Competing justification of basic income. In: VAN PARIJS, Philippe (ed.). *Arguing for basic income: Ethical foundations for a radical reform*. London: Verso, 1992, s. 3-43.
- VAN PARIJS, Philippe. *Real freedom for all: what (if anything) can justify capitalism?*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- VAN PARIJS, Philippe. The universal basic income: Why utopian thinking matters, and how sociologists can contribute to it. *Politics & Society*. 2013, roč. 41, č. 2, s. 171–182.
- VAN PARIJS, Philippe. Why surfers should be fed: The liberal case for an unconditional basic income. *Philosophy & Public Affairs*. 1991, roč. 20, č. 2, s. 101-131.
- VAN PARIJS, Philippe. Základní příjem pro všechny. In: VAN PARIJS, Philippe – HRUBEC, Marek – BRABEC, Martin. *Všeobecný základní příjem: právo na lenost, nebo na přežití?*. Praha: Filosofia, 2007, s. 31-53.
- VEBLEN, Thorstein. *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999.
- VEČERNÍK, Jiří. Subjektivní indikátory blahobytu: přístupy, měření a data. *Politická ekonomie*. 2012, č. 3, s. 291-308.
- VLANDAS, Tim. The Politics of the Basic Income Guarantee: Analysing Individual Support in Europe. *Basic Income Studies*. 2019, roč. 14, č. 1, s. 1-17.
- WAX, Amy L. Something for nothing: Liberal justice and welfare work requirements. *Emory Law Journal*. 2003, roč. 52, č. 1, s. 1-70.
- WEST Patrick. *Conspicuous compassion: Why sometimes it really is cruel to be kind*. The Institute for the Study of Civil Society: London, 2004.
- WIDERQUIST, Karl. Rereading Keynes: Economic possibilities of our grandparents. *Dissent*. 2006, roč. 53, č. 1, s. 85-87.
- Zákon č. 320/2001 Sb. Zákon o finanční kontrole ve veřejné správě a o změně některých zákonů (zákon o finanční kontrole).
- Zákon č. 86/1950 Sb., Trestní zákon, ve znění zákona č. 63/1956 Sb., Zákon, kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb.
- ŽIŽKOVÁ, Jana. Sociální politika, její podstata a základní charakteristika. In: KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2005, s. 17-46.

Přílohy

Příloha 1: Roční počet odpracovaných hodin na zaměstnanou osobu v letech 1870 až 1998

Zdroj: MADDISON, Angus. *The World Economy. A Millennial Perspective (Vol. 1). Historical Statistics (Vol. 2)*. Paříž: OECD Publications, 2006, s. 347. Vlastní zpracování.

Příloha 2: Plakát Conservative and Unionist Party před volbami ve Velké Británii v roce 2010

Zdroj: JEFFERY, Simon. New Tory campaign poster – let's cut benefits. In: *The Guardian* [online]. 20. dubna 2010 [cit. 2019-09-08]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/politics/blog/2010/apr/20/1>.

Příloha 3: Příspěvek strany Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura na sociální síti před volbami v roce 2017

Tomio Okamura - SPD
4. října 2017 · 🌐

Peníze slušným - NE parazitům. Zavedeme minimální výši důchodu ve výši minimální mzdy a valorizaci důchodů všem stejnou částkou – nikoliv procentem. NE výplatám sociálních dávek parazitujícím - podmíníme výplatu pracovní minulostí a čistým trestním rejstříkem. Zvýšíme podporu zdravotně postiženým spoluobčanům. Zavedeme bezúročné a nenávratné novomanželské půjčky pro pracující rodiny s dětmi. Chceme výrazné, až 100% daňové slevy na děti pro pracující rodiče. Prosadíme dostupné a kvalitní zdravotnictví hrazené z veřejného pojištění. Kvalitní potraviny a zdravé životní prostředí pro všechny. NE další inkluzi a experimentům ve školství - učitelé a žáci musí být na prvním místě. Jestli souhlasíte, prosím sdílejte. Přeji hezký den

Zdelevatí SPD; Zdelevatí SPD; Polička; hezky SPD

**PENÍZE SLUŠNÝM
NE PARAZITŮM**

Tomio Okamura

**29
VOLTE
SPD**

👍❤️😱 3,5 tis. 585 komentářů 970 sdílení

Zdroj: Tomio Okamura – SPD. In: *Facebook.com* [online]. 4. října 2017 [2019-09-08]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/tomio.cz/posts/1744863962191078>.

Poznámka: Vyobrazení z tohoto příspěvku bylo v rámci předvolební kampaně používáno i v tištěné podobě, například na plakátech a bilboardech.